

UPPSALA
UNIVERSITET

Juridiska institutionen
Vårterminen 2022

Examensarbete i miljö rätt
30 högskolepoäng

Bland granar och grannar

Ansvar och risk för granbarkborreangrepp i skog

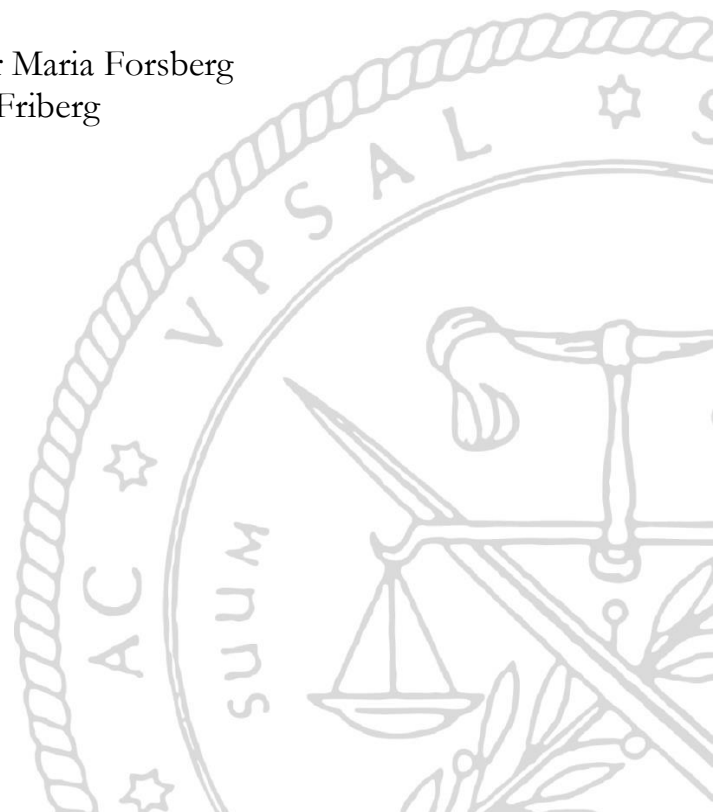
Between Neighbours and Nature

Responsibility and Risk for Spruce Bark Beetle Infestations in Forests

Författare: Lovisa Helmius

Handledare: Universitetslektor Maria Forsberg

Bihandledare: Docent Sandra Friberg

Sammanfattning

I denna uppsats diskuteras ansvar och risk för granbarkborreangrepp. Granbarkborrar, *Ips typographus*, är en naturlig del av skogens ekosystem men innebär stora ekonomiska skador i skogsbruket. Sedan 2018 har granbarkborreangreppen varit omfattande i Sverige.

Uppsatsens första huvuduppgift är att utifrån regleringen av granbarkborrebekämpning i skogen utvärdera avvägning mellan produktions- och miljöintresset, som är skogsvårdslagens jämställda mål. Den rättsliga regleringen av bekämpning av granbarkborrar i skogen skiljer sig åt beroende på om skogen är skyddad eller oskyddad. Bland annat är ägare av oskyddad skog ålagda att ta hand om skadat, färskt barrvirke, medan en sådan skyldighet ofta inte finns i skyddade områden. I utvärderingen kommer jag fram till att avvägningen mellan intressena över lag är god i granbarkborreregleringen.

Den andra huvudfrågan i uppsatsen är fördelningen av risk för granbarkborreangrepp. För att undersöka det utreds om det enligt gällande rätt är möjligt att få skadestånd för granbarkborreangrepp som kan härstamma från närliggande skyddad eller oskyddad skog. I den utredningen dras slutsatsen att 32 kap. miljöbalken förmodligen inte skulle vara tillämplig som rättslig grund för granbarkborreangrepp från stående skog. Däremot skulle grannelagsrätten och skadeståndslagen kunna ligga till grund för en talan. Att bevisa orsakssamband kan dock innebära problem, vilket sammantaget gör att en skadeståndstalan för granbarkborreangrepp från närliggande skog möter ansenliga hinder. Sist presenteras därför några andra alternativ för att fördela risken för barkborreangrepp.

Förord

Jag har så många och mycket att vara tacksam för. Under uppsatsarbetet har jag varit i kontakt med flera kunniga och vänliga personer som hjälpt mig in i denna, för mig, på flera sätt ganska nya värld. Stort tack till Mats Jonsell på SLU för en nördig exkursion till Fiby urskog. Tack Jörgen Ringagård och Gunnar Isacsson på Skogsstyrelsen, Henrik von Stedingk på FSC Sverige, Sofia Backéus och Anna Treschow på LRF Skogsägarna, socialantropologistudent Albin Arleskär, Johan Litsmark på Länsförsäkringar, Frida Wästling på Ludvig & Co och Jenny Lindman Komstedt på Naturvårdsverket som alla tagit sig tid att besvara mina frågor. Ett varmt tack till Johan Blom, skoglig planerare på BillerudKorsnäs, som så frikostigt delade med sig av sin mångåriga erfarenhet och kunskap. Tack till mina två handledare på universitetet – Maria för noggrann och vänlig hjälp under hela skrivprocessen och Sandra för viktig vägledning i ett tidigt skede.

Tack Naturvårdsverkets rättsenhet för en lärorik praktik och för att ha visat att det finns många, minst sex, sätt att vara en strålande jurist på. Ett särskilt tack till mina handledare, Elisabeth Hortobagyi och Marijke Silander, och till Anna Uhr, för frågor om granbarkborreprocesser.

Tack, förstås!, till vänner och familj, nära som fjära. Tack till Tove, som över en mattermos tålmodigt lyssnat på mig försöka förklara rättsliga principer och därmed förbättrat denna text mycket. Tack mina kära grannar. Det är så skönt att vi inte har några insekter att bråka om, bara spindeldjur och växter att hjälpas åt med. Sist men inte minst tack till Claes, som nog ännu är ovetande om att han har fått mig att skriva om detta fängslande ämne: granbarkborrar.

Vad roligt att du vill läsa om det!

Innehåll

SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
1 INLEDNING	10
1.1 INTRODUKTION TILL ÄMNET.....	10
1.2 SYFTEN OCH AVGRÄNSNINGAR.....	11
1.3 METOD OCH MATERIAL.....	13
1.4 BEGREPP – ANGREPP, SKYDDAD SKOG M.M.	16
1.5 FORSKNING OM INSEKTSSKADOR PÅ SKOG.....	16
1.6 UPPLÄGG.....	17
2 BAKGRUNDER	17
2.1 ANGREPP OCH REGLERING ÖVER TID.....	17
2.2 ATT DÖDA EN GRAN.....	18
2.3 SVENSKT SKOGSBRUK OCH SKOGSNÄRING.....	20
2.4 BEKÄMPNING OCH SPRIDNING AV GRANBARKBORRAR.....	21
3 REGLER OM INSEKTSHÄRJNING	22
3.1 AVSNITTETS UPPLÄGG.....	22
3.2 REGLER OM INSEKTSHÄRJNING I OSKYDDAD SKOG.....	22
3.2.1 Grundläggande skogsregelverk.....	22
3.2.2 Reglerna om insektsbärjning i lag och föreskrift.....	23
3.2.3 Åtgärder enligt insektsbärjningsreglerna.....	26
3.2.4 Undantag från föreskrifterna.....	28
3.2.5 Avverkning på skogsägarens initiativ.....	29
3.2.6 Naturvårdshänsyn och åtgärder mot skadeinsekter.....	30
3.2.7 Samråds- och artskyddsregler och åtgärder mot skadeinsekter.....	31
3.2.8 Frivilliga avsättningar enligt FSC.....	34
3.2.9 Den föreslagna växtskyddslagen.....	34
3.3 REGLER OM INSEKTSHÄRJNING I SKYDDADE OMRÅDEN.....	36
3.3.1 Inledning.....	36
3.3.2 Skogsvårdslagens tillämpning i skyddade områden.....	37
3.3.3 Obligatoriska, förbjudna och tillåtna åtgärder.....	38
3.3.4 Dispens och undantag för åtgärder mot granbarkborrar.....	40
3.4 AVSNITTETS AVSLUTNING.....	42
4 SKADESTÅND FÖR SKALBAGGESKADOR PÅ SKOG	43
4.1 INLEDNING.....	43

4.1.1	<i>Ett aktuellt ämne</i>	43
4.1.2	<i>Fortsatt upplägg</i>	44
4.2	ANSVARSGRUND	46
4.2.1	<i>Inledning</i>	46
4.2.2	<i>Ansvar enligt miljöbalken</i>	47
4.2.3	<i>Ansvar enligt grannelagsrätten</i>	55
4.2.4	<i>Ansvar enligt skadeståndslagen</i>	56
4.3	ANSVARETS GRÄNS	63
4.3.1	<i>Inledning</i>	63
4.3.2	<i>Beviskrav</i>	64
4.3.3	<i>Angreppens ursprung</i>	65
4.3.4	<i>Ansvar för fortsatt spridning på skogsägarens mark</i>	68
4.4	ERSÄTTNINGSBERÄKNING	69
4.4.1	<i>Allmänt om ersättning</i>	69
4.4.2	<i>Medvällande</i>	69
4.5	AVSNITTETS AVSLUTNING	71
5	ANSVAR OCH RISK FÖR GRANBARKBORREANGREPP	72
5.1	AVSNITTETS UPPLÄGG	72
5.2	AVVÄGNINGEN MELLAN PRODUKTION OCH MILJÖ	72
5.3	FÖRDELNING AV RISK FÖR GRANBARKBORREANGREPP	76
5.3.1	<i>Inledning</i>	76
5.3.2	<i>Generaliserad ersättning</i>	76
5.3.3	<i>Buffertzoner</i>	77
5.4	AVSNITTETS AVSLUTNING	78
6	AVSLUTNING	79
	OFFENTLIGT TRYCK	81
	PROPOSITIONER	81
	STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR	81
	ÖVRIGT RIKSDAGS- OCH REGERINGSTRYCK	81
	MYNDIGHETERS VÄGLEDNINGAR O. DYL	82
	LITTERATUR	82
	RÄTTSFALL OCH AVGÖRANDE	84
	SVENSKA DOMSTOLAR	84
	<i>Högsta domstolen</i>	84
	<i>Hovrätter</i>	85
	<i>Tingsrätter</i>	85

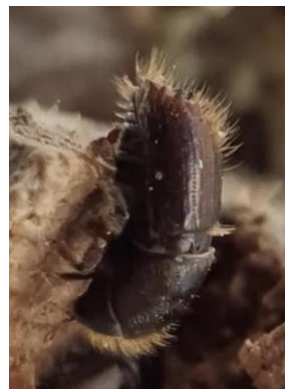

<i>Högsta förvaltningsdomstolen/ Regeringsrätten</i>	85
<i>Förvaltningsdomstolar</i>	85
<i>Mark- och miljööverdomstolen</i>	85
<i>Mark- och miljödomstolar</i>	85
<i>Regeringen</i>	85
<i>Skogsstyrelsen</i>	86
<i>Länsstyrelser</i>	86
ÖVRIGA DOMSTOLAR	86
<i>EU-domstolen</i>	86
ÖVRIGA KÄLLOR	86

1 Inledning

1.1 Introduktion till ämnet

Granbarkborre, *Ips typographus*, är en av de värsta skadegörarna i svenskt skogsbruk. Sedan 2018 har skadorna av granbarkborre ökat kraftigt i Götaland och Svealand och sammanlagt har granbarkborreangreppen sedan dess inneburit skador som motsvarar ett virkesvärde på nära 12 miljarder kronor.¹ Granbarkborreangrepp är dock även en naturlig del av det skogliga ekosystemets processer. Angreppen skapar dock luckor i skogslandskapet och stora mängder död granved, vilket många andra arter är beroende av. Död ved är en bristvara i svensk skog idag och det innebär ett hot mot biologisk mångfald.²

Granbarkborre i närbild.

Foto: Michelle Nordkvist. Bilden är publicerad med fotografens godkännande.

Frågor om förebyggande och bekämpning samt ersättning vid spridning av skadeinsekter är högaktuella, vilket bland annat visas av i en lagrådsremiss från 2021 med regeringens förslag till ny växtskyddslag, där dessa frågor hanteras. I framtiden kan ämnet förväntas bli än mer aktuellt, eftersom etablering av främmande skadegörare och klimatförändringar innebär att skadeangreppen kan öka och förändras.³ I ett något vidare perspektiv kan regleringen av skogsskadeinsekter ses som ett exempel på hur människan hanterar mer oförutsebara händelser som påverkar hennes markanvändning men som ofta har betydelse för biologisk mångfald. Brand, skador från klövviltsbete, storm, svampangrepp och snöbrott är andra sådana exempel i skogen.⁴

För att förebygga storskalig spridning av skadeinsekter är skogsägare ålagda vissa skyldigheter, som att forsla ut nydöd barrved ur skogen. Dessa skyldigheter tillämpas som huvudregel inte i formellt skyddade områden, till exempel naturreservat, där död ved i stället

---

¹ SLU-nyhet: ”Skadorna av granbarkborre högre än väntat – kvar på rekordhög nivåer”, *SLU*, publicerad 21 november 2021.

² Skogsstyrelsen: *Fördjupad utvärdering av Levande skogar 2019*, Skogsstyrelsen rapport 2019/2 s. 18 och 44 f. Biologisk mångfald är starkt hotad i världen, se Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services: Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services (IPBES 7, 2019) s. 11 f.

³ Se lagrådsremiss 3 november 2021 En ny växtskyddslag s. 28 om s.k. karantänskadegörare och SOU 2020:73 s. 534 om att skaderisken ökar med ett förändrat klimat.

⁴ H. Samuelsson och G. Örlander: *Skador på skog*, Skogsstyrelsen rapport 2000:1 s. 3 och 5.

ofta eftersträvas. Den rättsliga regleringen av skadeinsekter illustrerar på så sätt hur produktionsintresset och miljöintresset, skogsvårdslagens jämställda mål,⁵ kan komma i konflikt med varandra. Konflikten kan bli rent konkret – granbarkborrar kan sprida sig från skyddad skog till närliggande oskyddad skog. Detta leder till att frågor uppkommer om ersättning till drabbade skogsägare för spridningen. En domstolsaktuell fråga är huruvida det i sådana lägen finns förutsättningar att bevilja skadestånd från staten.⁶ Den mesta spridningen av granbarkborrar sker dock mellan oskyddade skogar.⁷ Detta påverkar både miljö- och produktionsintresset och det är därför också av vikt att utreda gällande rätt för skadestånd vid spridning från oskyddad skog.

1.2 Syften och avgränsningar

Denna uppsats handlar om ansvar och risk för granbarkborreangrepp. Syftet med uppsatsen är för det första att utifrån hur bekämpning av granbarkborrar regleras i skogsvårdslagen och miljöbalken (1998:808) utvärdera den rättsliga avvägningen mellan produktion och miljö i skogen. Produktion och miljö är som framgått jämställda mål i skogsvårdslagen och är intressen som även har betydelse i miljöbalken. Jag undersöker hur dessa båda ibland motstående mål uppfylls. För att göra det utreds vilka skyldigheter som finns att bekämpa granbarkborrar och vilken hänsyn som därvidlag ska tas till behovet av död ved. Både oskyddad och skyddad skog undersöks, eftersom reglerna skiljer sig åt dem emellan.

Syftet är för det andra att undersöka hur risken för granbarkborreangrepp kan fördelas mellan skogsägare. För att göra det utreds om det enligt gällande rätt är möjligt för en skogsägare att få skadestånd för skador på skog orsakade av granbarkborreangrepp som kan härstamma från närliggande oskyddad eller skyddad skog. Efter utredningen av gällande rätt anger jag kort några alternativa sätt att reglera området.

De barkborrebekämpande åtgärder som berörs i uppsatsen är utforsling och otjänliggörande av skadat virke, lagringsbegränsningar av avverkat virke och sök- och plockavverkning efter föreläggande, som alla regleras i Skogsstyrelsens föreskrifter.⁸

---

⁵ 1 § skogsvårdslagen (1979:429). Se mer nedan under 3.2.1.

⁶ AB Karl Hedín Skog mot Staten genom Naturvårdsverket i mål vid mark- och miljödomstolen vid Nacka tingsrätt nr M 816-21. Se vidare nedan avsnitt 4.1.1.

⁷ M. Schroeder och J. Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre”, *Fakta skog*, nr 3 (SLU, 2020) s. 1.

⁸ Se nedan avsnitt 3.2.3.

Därutöver behandlas avverkning av stående angripna träd, som är en mycket vanlig bekämpningsmetod som skogsägare dock inte är skyldiga att vidta, annat än efter föreläggande. Andra sorters åtgärder, som feromonfällor och insekticidbehandling av virkesvältor, behandlas inte på grund av det relativt begränsade bruket av dem.⁹ Kemikalielagstiftningen behandlas därför inte här.

De områdesskydd som framför allt är intressanta här är naturvårdsavtal, naturreservat, biotopskyddsområden och Natura 2000-områden.¹⁰ De tre förstnämnda används omfattande i myndigheternas vardagliga arbete och kan bildas utan större svårigheter.¹¹ Det är dessa som behandlas i uppsatsen. Natura 2000-områden bildas genom en mer komplicerad process.¹² Regleringen av dem härstammar från EU-rätten och etablerar en särskild tillståndsprocess för att vidta åtgärder som på ett betydande sätt kan påverka miljön i områdena.¹³ Detta innebär en avvägning mellan produktion och miljö som skiljer sig från övriga instrument.¹⁴ Natura 2000-områden behandlas därför inte här. Denna avgränsning innebär att EU-domstolens dom i Białowieżamålet,¹⁵ som handlar om ett Natura 2000-område där granbarkborreangrepp anfördes som (svep)skäl för att tillåta avverkning,¹⁶ bara tas upp parentetiskt. Inte heller tas djur- och växtskyddsområden, nationalparker, naturminnen med mera upp.¹⁷ Vad som gäller i områdesskydd under bildande behandlas inte heller.

I avsnittet om skadestånd behandlas bara sådana skador som orsakas direkt av granbarkborren. Följdskadorna som till exempel döda granar som faller över hus eller vägar utreds inte.

---

⁹ Se t.ex. Skogsstyrelsen: ”Skogsstyrelsen avbryter satsning på granbarkborrefällor”, *Skogsstyrelsen*, nyhet 10 mars 2021, och Skogsstyrelsen: Insekticider på virkesvältor, *Skogsstyrelsen*.

¹⁰ Anledningen till det är att de nämnda områdena ofta skyddar just skogsmark och att det finns relativt många av dem, vilket innebär att de i hög grad gränsar till oskyddad skog, se SCB: Skyddad natur 2020-12-31 MI 41 2020A01 s. 6, 48 och 51.

¹¹ Jfr Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen: Nationell strategi för formellt skydd av skog, reviderad version 2017 s. 48 f. där naturreservat, biotopskyddsområde, naturvårdsavtal och frivilliga avsättningar nämns, men inte Natura 2000-områden.

¹² 7 kap. 27 § miljöbalken.

¹³ 7 kap. 28–28 a §§ miljöbalken.

¹⁴ Jfr 4 § 2 st. skogsvårdslagen.

¹⁵ Domstolens dom av den 17 april 2018, Kommissionen mot Polen, C-441/17, ECLI:EU:C:2018:255.

¹⁶ Jfr domstolens dom av den 17 april 2018, Kommissionen mot Polen p. 162 och 177. Avverkningsplanen var inte begränsad till barrträd, utan omfattade även lövträd.

¹⁷ Naturminnen skyddar enstaka, särpräglade naturföremål, inte granskog, se 7 kap. 10 § miljöbalken. Djur- och växtskyddsområden kan innebära inskränkningar av rätten till jakt och fiske eller människors rätt att uppehålla sig inom området och tar alltså inte sikte på inskränkningar i skogsbruket, se 7 kap. 12 § miljöbalken. Nationalparker är större sammanhängande områden enligt 7 kap. 2 § miljöbalken och är till antalet få, se SCB: Skyddad natur 2020-12-31 s. 6. De har därför mindre gränssyta mot oskyddad skog.

Likaså utreds enbart utomobligatoriskt skadestånd, det vill säga skadestånd utanför kontraktsförhållanden.¹⁸ Det går till exempel att tänka sig att en skogsägare väcker talan mot en anlita skogsentreprenör som gallrat eller avverkat på ett sådant sätt att risken för granbarkborreangrepp ökar, men det slags frågor faller alltså utanför uppsatsen. Inte heller diskuteras om en stat eller kommun kan väcka talan mot en skogsägare för att granbarkborrar har spritt sig *till* skyddad natur med så kallade ekologiska skador på naturvärden som möjlig följd.¹⁹

1.3 Metod och material

Två av frågorna för uppsatsens, skyldigheten att bekämpa granbarkborrar och möjligheten att få skadestånd vid barkborreangrepp, innebär fastställande av gällande rätt. Det fordrar ett rättsdogmatiskt angreppssätt. För att därutöver uppfylla syftet att utvärdera avvägningen mellan produktion och miljö behövs dock ett miljörättsligt angreppssätt. Rättssociologiska inslag återkommer dessutom i uppsatsen.

I utredningarna av reglerna om bekämpning av granbarkborrar respektive förutsättningarna för skadestånd vid granbarkborreangrepp används alltså rättsdogmatisk metod. Det innebär att källorna som används är lag och annan författning, rättspraxis, lagförarbeten och doktrin.²⁰ För skadeståndsrättens del har flera grundläggande frågor utvecklats genom praxis och doktrin och förarbeten har därför begränsad betydelse.²¹ För att avgöra om tillämpligheten av miljöbalkens skadestandsregler behöver dock lagmotiven rådfrågas.²²

Insektshärjningsreglerna fylls ut av föreskrifter från Skogsstyrelsen. Dessa saknar förarbeten och reglerna har inte behandlats i svensk juridisk litteratur. Detta innebär vissa

---

¹⁸ J. Hellner och M. Radetzki: *Skadeståndsrätt*, 10:e uppl. (Norstedts Juridik, 2018) 1.1.

¹⁹ Frågan om ekologiska skador täcks kan innebära skadeståndsansvar är oklar, se SOU 2007:21 s. 101 ff. och Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* (Norstedts Juridik, 2011) s. 85–88. Anledningen till avgränsningen är att det åtminstone för närvarande inte är sannolikt att en tvist om granbarkborrespridning till skyddad skog skulle uppkomma.

²⁰ J. Kleineman: ”Rättsdogmatisk metod”, i *Juridisk metodlära*, red. M. Nääv och M. Zamboni. 2:a uppl.(Studentlitteratur, 2018) s. 28, där det även framgår att doktrinen bara anses ha tyngd genom ”kraften i de argument som framförs”.

²¹ Kleineman: ”Rättsdogmatisk metod” s. 22.

²² Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 22.

tolkningsproblem och svårigheter att tillämpa rättsdogmatisk metod.²³ För att ta reda på skälen bakom normernas utformning har jag hämtat uppgifter i handlingar, som vägledningar och översynsförslag, från Skogsstyrelsen och kompletterat med intervjuer med anställda på samma myndighet. Utifrån detta är det möjligt att göra sig en bild av syftena bakom föreskrifterna. Detta närmar sig en rättssociologisk metod,²⁴ men jag är medveten om att varken metod eller resultat är heltäckande. Min bild av föreskrifternas syften kan därför vara färgad, särskilt som jag har fått handlingarna efter kontakterna med anställda på Skogsstyrelsen, inte efter att själv ha begärt ut vad som kunde vara relevant. Även för tillämpningen av miljöbalkens områdesskyddsregler har jag använt vägledningar, i det fallet från Naturvårdsverket.

Mig veterligen saknas det rättsfall från högre instanser om tolkning av insektshärjningsföreskrifterna liksom om skadestånd för skadeinsektsangrepp. Trots att underrättsdomar saknar prejudikatvärde²⁵ har jag därför använt mig av nyare sådana som exempel på hantering av skadeståndsmål om granbarkborrar och tillämpning av insektshärjningsreglerna. För att hitta domar har jag sökt på ”granbarkborr”, ”barkborr” och ”insektsskada” på JP Infonets rättsfallstjänst, översiktligt läst de som rört miljö, skogsvård eller skadestånd och noggrannare läst de av intresse för rättsfrågorna i uppsatsen.²⁶ Av tids- och praktiska skäl begränsades sökningen till de senaste tio årens domar.

Frågan om avvägningen mellan lagstiftningens två mål, produktion och miljö, behöver angripas på ett lite annat sätt.²⁷ Uppfyllelsen av de två målen är i högsta grad beroende av hur granbarkborren och miljön reagerar. För att säga något om regleringens utfall blir det därför nödvändigt att använda sig av naturvetenskapliga källor i vad som kallas miljörettslig metod.²⁸ Granbarkborrar låter sig inte regleras genom lagar och föreskrifter. Inte heller kan hotade svamp- eller insektsarter kommenderas att trivas på annat än viss slags död ved.²⁹ En

---

²³ Detta problem är inte ovanligt i fråga om förvaltningsrättslig lagstiftning, se H. Hydén: ”Rättssociologi: om att undersöka relationen mellan rätt och samhälle”, i *Juridisk metodlära*, red. M. Nääv och M. Zamboni s. 234.

²⁴ Hydén: ”Rättssociologi: om att undersöka relationen mellan rätt och samhälle” s. 209–240, särskilt s. 225 f. Jfr Kleineman: ”Rättsdogmatisk metod” s. 29.

²⁵ Kleineman: ”Rättsdogmatisk metod” s. 28.

²⁶ Se hemsidan <https://www.jpinfo.net.se>.

²⁷ Jfr om mål- och medelregler Hydén: ”Rättssociologi: om att undersöka relationen mellan rätt och samhälle” s. 223 f.

²⁸ M. Forsberg: ”Skogen som livsmiljö” (Diss, Uppsala universitet, 2012) s. 36.

²⁹ Jfr G. Michanek och C. Zetterberg: *Den svenska miljöretten*, 5:e uppl. (Iustus, 2021) s. 31.

reglering till skydd för produktion och miljö måste därför inriktas på människors agerande, i det här fallet på hur människor handskas med virke.³⁰

Inte bara *regleringen* av människors och myndigheters agerande utan också hur de *faktiskt* agerar är avgörande för måluppfyllelsen. För att kunna säga något om detta har jag använt den ovan beskrivna ansatsen till rättssociologisk metod. Med stöd i underrättsdomar, myndighetsbeslut och vägledningar från Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket går det att utläsa behöriga myndigheters tillämpning av och skogsägares agerande utifrån reglerna om insektsjärjning i skyddad och oskyddad skog.

Förutom för att undersöka måluppfyllelse, kan naturvetenskaplig kunskap behövas för att fylla ut juridiken.³¹ Så även i denna uppsats. Till exempel får åtgärder i biotopskyddsområden inte vidtas om de *skadar naturmiljön*.³² För att veta vad som skadar naturmiljön, behövs kunskap om den. För att veta om skadeståndsrättens krav på orsakssamband är uppfyllt vid spridning av granbarkborrar, behövs kunskap om granbarkborrens levnad. Varken miljörättsliga eller skadeståndsrättsliga rättskällor besvarar nämligen frågor om hur granbarkborrar sprids. I vissa fall har jag själv gått till naturvetenskapliga källor för att fylla ut rätten, och då företrädesvis använt lättillgängliga forskningssammanställningar på svenska. I andra fall har jag använt myndigheters naturvetenskapliga tolkning av regler tagit den för god.

Under arbetets gång har jag gjort skogliga studieutflykter. Dessa besök kan inte användas som källor som sådana men har gett mig viktig förförståelse för hur granbarkborrar påverkar skog. Tillsammans med en skogsbolagsanställd studerade jag granbarkborreskador i trakterna runt Knutby i Uppsala kommun. Med en entomolog från Sveriges lantbruksuniversitet besökte jag ett naturreservat utanför Uppsala med mycket omfattande barkborreangrepp. En digital inomhusutflykt gjordes till ett seminarium anordnat av Skogsindustrierna och samverkansprojektet Stoppa borrarerna. Jag har också varit i kontakt med människor som på olika sätt arbetar med granbarkborrar. I de fall dessas uppgifter används som källor, har de fått läsa igenom och godkänna textpartierna i förväg.

Material efter 1 februari 2022 har inte beaktats.

---

³⁰ Med miljörettsteoretiska ord talar man om granbarkborren som en ”reaktör” och människan som en ”aktör”, se Forsberg: ”Skogen som livsmiljö” s. 36.

³¹ Se Forsberg: ”Skogen som livsmiljö” s. 38.

³² 7 kap. 11 § 2 st. miljöbalken.

1.4 Begrepp – angrepp, skyddad skog m.m.

Vad som ska räknas som *skyddad skog* är ständigt omdebatterat. När jag använder begreppet menar jag områden som är skyddade enligt 7 kap. miljöbalken och naturvårdsavtal enligt 7 kap. 3 § jordabalken. Skog kan även skyddas från avverkning genom artskyddsreglerna, men när även det skyddet åsyftas anger jag det särskilt. Skyddad skog ska här ses i motsats till *oskyddad skog*, som alltså innefattar all skog som inte är formellt skyddad. Det innebär att det omfattar dels produktionsskog, dels skog där produktion inte bedrivs eller inte får bedrivas eftersom skogsmarken.

Insektsangrepp kan framstå som ett negativt laddat begrepp, men är det ord som används när arter gnager i eller på växtdelar.³³ Likaså kan *insektshärjning*, *skadad skog* och *skadliga insekter* låta värdeladdade, men eftersom det är de ord som används i författningstext³⁴ används de även här. *Skadeinsekt* används synonymt med skadliga insekter. Med *skadat virke* menas virke som skadats genom storm, snöbrott, brand eller på annat sätt.³⁵ Virke som angripits av granbarkborre kallas angripet virke.

1.5 Forskning om insektsskador på skog

Det finns många naturvetenskapliga studier om granbarkborren och andra skadeinsekter på skog. Det kan dock sägas råda brist på åtminstone svenska studier om ekonomiska och industritekniska aspekter av skadeangrepp.³⁶ Det saknas mig veterligen även svensk juridisk forskning om reglerna om bekämpning av inhemska skadeinsekter. Det finns en vetenskaplig artikel publicerad som utifrån intervjustudier utreder hur förändringarna i insektshärjningsreglerna har kommit till stånd.³⁷ Frågan om skadestånd vid angrepp av skadeinsekter har i viss utsträckning diskuterats i miljö- och skadeståndsrättslig litteratur.³⁸ Christer Ödberg har i sin avhandling berört inomkontraktuella frågor vid angrepp av skadeinsekter, men här ligger

---

³³ B. Ehnström och R. Axelsson: *Insektsgnag i bark och ved*, (Artdatabanken SLU, 2002), s. 12.

³⁴ Se t.ex. 29 § skogsvårdslagen och rubriken till 6 kap. SKSFS 2011:7.

³⁵ Jfr 6 kap. 10 och 18 §§ SKSFS 2011:7.

³⁶ G. Örlander, senior rådgivare vid Södra skogsägarna, (föredrag vid seminarium om granbarkborrar i Sverige och Centraleuropa, anordnat av Skogsindustrierna och Stoppa borrar, Stockholm, 25 november 2021).

³⁷ E.C.H. Keskitalo m.fl: "Agenda-setting and framing of policy solutions for forest pests in Canada and Sweden: Avoiding beetle outbreaks?" *Forest Policy and Economics* 65 (2016) s. 59–68.

³⁸ Se nedan avsnitt 4, särskilt 4.2.2.

fokus som framgått vid utomkontraktuellt skadestånd.³⁹ Säkerligen finns det utländska studier av till exempel förutsättningarna för utomkontraktuellt skadestånd för skadeinsektsangrepp, men min tyngdpunkt ligger vid svensk rätt. I Sverige finns det rent allmänt relativt lite skrivet om rättsområdena mellan miljörett och skadeståndsrätt.⁴⁰

1.6 Upplägg

Avsnitten som kommer disponeras på följande sätt. I det andra avsnittet ges en bakgrund till barkborrarna och den störning de innebär. Där presenteras kort framväxten av insekts- och skadeståndsrättsreglerna, granbarkborrarnas ekologi och betydelse för biologisk mångfald, svenskt skogsbruk och några fakta om spridning och bekämpning av barkborrar. I det tredje avsnittet utreds de regler för barkborrebekämpning som gäller i oskyddad skog respektive skyddad skog. Avsnittet är till förhållandevis stor del en beskrivning av gällande lagar och föreskrifter, men det är nödvändigt dels för att utvärdera reglernas avvägning mellan produktion och miljö, dels som grund för det följande skadeståndskapitlet, som kommer i avsnitt 4. I det undersöks om det enligt gällande rätt är möjligt att få skadestånd för granbarkborreangrepp som kan ha spritts från närliggande fastighet. Frågan utreds utifrån miljöbalken, grannelagsrätten och skadeståndslagen. I det femte avsnittet utvärderas först avvägningen mellan produktion och biologisk mångfald i reglerna barkborrebekämpning. Därefter diskuteras fördelningen av risken av granbarkborrar och några alternativ till skadestånd presenteras kortfattat. Det sjätte avsnittet innehåller en kortare utblick mot framtiden.

2 Bakgrunder

2.1 Angrepp och reglering över tid

Som framgått av metodavsnittet är kunskaper om granbarkborrens ekologi och om miljön i stort nödvändiga för att förstå och sätta uppsatsens syfte i ett större sammanhang. Utöver det redogör detta avsnitt dessutom för hur insekts- och skadeståndsrättsreglerna vuxit fram och hur barkborrebekämpningen ser ut.

---

³⁹ C. Ödberg: ”Skogsavverkningsrätt” (Diss, Luleå tekniska universitet, 2004) s. 82–86.

⁴⁰ B. Bengtsson: *Skadestånd vid miljöskada* s. 11.

Granbarkborreangrepp har funnits så länge det funnits granar i Sverige. Den första regleringen av insektshärjningar kom 1948.⁴¹ På 1970-talet förekom relativt stora angrepp efter större stormar, vilket föranledde att reglerna om åtgärder mot skadeinsekter ändrades så att även förebyggande åtgärder omfattades.⁴² Åren efter stormarna Gudrun, 2005, och Per, 2007, var angreppen omfattande vilket följdes av förändringar på föreskriftsnivå.⁴³ År 2018 bjöd på en extremt varm och torr sommar, jämfört med vad vi tidigare upplevt.⁴⁴ För första gången i Sverige uppstod massangrepp av granbarkborre utan någon tidigare större stormfällning. Granbarkborrarna gick direkt på stående granar som stressats av torkan.⁴⁵ Angreppen har sedan dess fortsatt. Under 2021 uppskattas att 8,1 miljoner m³sk (skogs-kubikmeter) stående gran angreps av granbarkborrar.⁴⁶ Detta kan jämföras med att ca 90 miljoner m³sk virke, av alla trädslag, avverkas varje år.⁴⁷ I framtiden väntas risken för angrepp öka på grund av klimatförändringarna.⁴⁸

2.2 Att döda en gran

Granbarkborre eller åttatandad barkborre, *Ips typographus*, är en ca 5 mm lång skalbagge som förekommer naturligt i hela Sverige.⁴⁹ Den lever på grövre stamdelar av gran, i mycket sällsynta fall på tall.⁵⁰ Granbarkborren förökar sig och lägger ägg under granbark, där larverna sedan kläcks, äter upp sig genom att gnaga av innerbarken, förpuppas och 8–10 veckor efter äggläggning kläcks som fullbildade skalbaggar.⁵¹ Varma somrar kan också mer än en generation granbarkborrar hinna utvecklas.⁵² Den vuxna granbarkborren kan flyga flera

---

⁴¹ 34–35 §§ skogsvårdslag (1948:237), se prop. 1948:34 s. 109.

⁴² Samuelsson & Örländer: *Skador på skog* s. 8 och prop. 1976/77:111.

⁴³ Keskitalo m.fl: "Agenda-setting and framing of policy solutions for forest pests in Canada and Sweden: Avoiding beetle outbreaks?" s. 61 f.

⁴⁴ I och med klimatförändringarna kan det dock komma att motsvara en normal sommar vid mitten av seklet, jfr SMHI: Fördjupad klimatscenariotjänst, *SMHI*.

⁴⁵ Gunnar Isacson, ekolog vid Skogsstyrelsen. Telefonsamtal 14 december 2021.

⁴⁶ S. Wulff och C. Roberge: "Inventering av granbarkborreangrepp i Götaland och Svealand 2021" (SLU, 2021) s. 8 f.

⁴⁷ SOU 2020:73 s. 96.

⁴⁸ M. Schroeder och S. Kärverno: "Var är risken störst för att granbarkborre ska döda träd?", *Fakta skog*, nr 7 (SLU, 2015), s. 2.

⁴⁹ Ehnström & Axelsson: *Insektsnag i bark och ved* s. 392.

⁵⁰ Ehnström & Axelsson: *Insektsnag i bark och ved* s. 392.

⁵¹ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 1 och Ehnström & Axelsson: *Insektsnag i bark och ved*, s. 20.

⁵² Ehnström & Axelsson: *Insektsnag i bark och ved* s. 392.

kilometer på jakt efter en plats att föröka sig på. Hur långt den flyger beror på i vilket skick den är, vädret och var det finns lämpligt förökningsmaterial.⁵³

Lämpligt förökningsmaterial är alltså granar, men granar som varit döda mer än ca ett år är inte längre intressanta för granbarkborren.⁵⁴ Den föredrar nyligen döda träd framför levande.⁵⁵ Anledningen är att levande granar försvarar sig mot angrepp genom bland annat kåda.⁵⁶ Det innebär att vindfällen, det vill säga träd som fällt i storm, liksom avverkat virke där barken inte tagits bort, är begärliga för granbarkborre.⁵⁷ Granbarkborrar kan dock även angripa levande granar. Är den levande granen stressad och har nedsatt försvarsförmåga, på grund av till exempel långvarig torka eller att den står vid en nyligen gjord hyggeskant, kan angreppen vara framgångsrika.⁵⁸ Då dör granen, eftersom barkborrelarverna skär av dess ledningssystem.⁵⁹ För att döda en levande gran krävs att ett stort antal granbarkborrar angriper den samtidigt. En förutsättning för de koordinerade angreppen är att granbarkborrarna avger feromoner, särskilda doftämnen, som lockar artfränder till platsen.⁶⁰ Blir granbarkborrarna väldigt många, till exempel efter stora stormar och extrem torka, kan de även lyckas angripa mer livskraftiga granar.⁶¹ Det är detta som har skett under de senaste åren.

Granbarkborreangrepp innebär en naturlig störning i ekosystemet med stor betydelse för biologisk mångfald.⁶² På landskapsnivå innebär angreppen ett varierat skogslandskap där många arter kan trivas.⁶³ Granbarkborrar som angriper levande träd skapar luckor i skogen. I

---

⁵³ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 2.

⁵⁴ Ehnström & Axelsson: *Insektsnag i bark och ved* s. 38 och 40.

⁵⁵ Ehnström & Axelsson, *Insektsnag i bark och ved* s. 392.

⁵⁶ Schroeder & Kärverno: ”Var är risken störst för att granbarkborre ska döda träd?” s. 3.

⁵⁷ Schroeder & Kärverno: ”Var är risken störst för att granbarkborre ska döda träd?” s. 3 och prop. 1978/79:110 s. 56.

⁵⁸ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 2 och P.E. Larsson m.fl: Projekt ”Granbarkborre 2020” Granbarkborrefällors fångstförmåga och effekt på närliggande skog, Skogforsk februari 2021 s. 3.

⁵⁹ Ehnström & Axelsson: *Insektsnag i bark och ved* s. 72.

⁶⁰ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 2.

⁶¹ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 2.

⁶² Biologisk mångfald brukar förklaras med variationsrikedomen bland levande organismer av alla ursprung. Begreppet innefattar mångfald inom arter, mellan arter och av ekosystem, se art. 2 konventionen om biologisk mångfald, SÖ 1993:77.

⁶³ E. Ottosson: Granbarkborre och dess effekter på biologisk mångfald. Sammanställning av aktuell kunskap om granbarkborrens kända påverkan på biologisk mångfald och strukturer NV-00099-20, SLU Artdatabanken 2020 s. 4.

och kring luckorna gynnas många arter av den ökade solinstrålningen.⁶⁴ Granbarkborren har också betydelse för biologisk mångfald genom sin förmåga att skapa död granved.⁶⁵ Över 140 insekts- och spindeldjursarter har påträffats i granbarkborrens gångsystem i nyligen angripna granar och senare i successionen tillkommer många andra slags arter som är beroende av multnad granved.⁶⁶

Död ved är en bristvara i svensk skog.⁶⁷ Bara 7 % av skogsmarksarealen hyser så mycket död ved att den lägsta ”tröskelnivån” för många hotade arter uppnås.⁶⁸ Det är en låg siffra, särskilt eftersom det för en arts långsiktiga överlevnad är viktigt att olika populationer av arten är sammankopplade.⁶⁹ Om granbarkborreangreppen blir mycket omfattande, hotas dock kontinuiteten av levande gran och på sikt även kontinuiteten av nytillkomst av död granved, vilket i sin tur kan hota den biologiska mångfalden.⁷⁰ I till exempel Södermanlands län har 10–20 av de naturreservat som hyser granskog fått nästan all sin gran dödad.⁷¹ Bland annat kan marksvampar då påverkas negativt.⁷² Större granbarkborreangrepp kan alltså ha både positiva och negativa effekter på biologisk mångfald.

2.3 Svenskt skogsbruk och skogsnäring

Drygt två tredjedelar av Sveriges totala landyta är beklädd med skogsmark.⁷³ Av den ägs nästan hälften av privata skogsägare, knappt en fjärdedel av privatägda skogsbolag och 13 % av statliga aktiebolag. Det finns ca 320 000 privata skogsägare.⁷⁴

---

⁶⁴ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 3.

⁶⁵ Ottosson: Granbarkborre och dess effekter på biologisk mångfald s. 7.

⁶⁶ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 3.

⁶⁷ Under senare decennier har mängden hård död ved i skogen ökat från låga nivåer. Mängden och kvalitén död ved är dock fortfarande en av anledningarna till att det av riksdagen fastställda miljökvalitetsmålet Levande skogar inte uppnås, se Skogsstyrelsen: *Fördjupad utvärdering av Levande skogar 2019* s. 18 och 44 f.

⁶⁸ Jfr SOU 2020:73 s. 108 f, med hänvisning till naturvetenskapliga studier och till Naturvårdsverkets slutsats att områden med 20 m³ död ved per hektar tycks vara bra miljöer för många arter, och SOU 2020:73 s. 111, med hänvisning till riksskogstaxeringen 2020. Observera att inte bara mängden utan även kvalitén på den döda veden är av betydelse för vilka arter som kan trivas.

⁶⁹ SOU 2020:73 s. 113 f.

⁷⁰ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 3.

⁷¹ Länsstyrelserna i Blekinge, Jönköpings, Kalmar, Kronobergs, Skåne, Stockholms, Södermanlands, Uppsala, Värmlands, Västmanlands, Västra Götalands, Örebro och Östergötlands län: Arbetet med granbarkborre i skyddad natur 2021. Redovisning av uppdrag i regleringsbrevet för länsstyrelserna 2021 s. 7.

⁷² Ottosson: Granbarkborre och dess effekter på biologisk mångfald s. 5 f.

⁷³ SOU 2020:73 s. 83.

⁷⁴ SOU 2020:73 s. 85 f.

Trakthyggesbruk är det klart vanligaste skogsskötselsystemet i Sverige och bygger på likåldriga och enskiktade skogar.⁷⁵ ofta med ett och samma trädslag. Vid trakthyggesbruk avverkas nästan alla träd samtidigt, i en så kallad slutavverkning. Därefter föryngras skogen, oftast genom plantering. Sedan följer gallring och röjning, två andra avverkningsformer i skogen.⁷⁶ *Ståndortsanpassad* föryngring innebär att det trädslag väljs som passar bäst på platsen där det ska växa. På grund av risken för älgbetesskador på tallskog händer det dock relativt ofta att gran planteras på mark som egentligen är mer lämpad för tall. Det ger mindre motståndskraftiga granar, vilket i sin tur ökar risken för skador från bland annat granbarkborre.⁷⁷

Avverkat virke säljs till sågverksindustrin eller pappers- och massaindustrin.⁷⁸ När granbarkborrar har dödat en gran är virket inte lika mycket värt. Ju snabbare avverkning sker efter angrepp, desto mer av virkesvärdet går att rädda.⁷⁹

2.4 Bekämpning och spridning av granbarkborrar

Det finns goda belägg för att risken för granbarkborreangrepp minskar om stormfällda och angripna stående träd tas bort.⁸⁰ Mängden kvarliggande angripna vindfällen sommaren 2021 var liten i förhållande till stående angripna skog.⁸¹ Även volymen oangripna, men barkborrebegärliga vindfällen i skogen var liten. Vid kraftiga höst- och vinterstormar kan volymen förstås öka.⁸² I september–oktober 2021 stod 80 % angripna träd kvar i skogen och endast 20 % hade avverkats.⁸³ Att så lite hade avverkats innebär att risken för nya angrepp är stor kommande år.⁸⁴

I skyddad skog får, som också framgår i nästa avsnitt, inte alltid stormfällda eller angripna stående träd tas bort. Forskningen tyder dock på att granbarkborreangrepp i skyddad skog

---

⁷⁵ SOU 2020:73 s. 89–91.

⁷⁶ SOU 2020:73 s. 89–91.

⁷⁷ SOU 2020:73 s. 90.

⁷⁸ Prop. 1992/93:226 s. 21.

⁷⁹ Skogssällskapet: ”Lägre betalt för barkborreskadat virke”, *Skogssällskapet*. Senast reviderad 18 november 2019.

⁸⁰ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 1.

⁸¹ Wulff & Roberge: ”Inventering av granbarkborreangrepp i Götaland och Svealand 2021” s. 12.

⁸² Wulff & Roberge: ”Inventering av granbarkborreangrepp i Götaland och Svealand 2021” s. 12 f.

⁸³ Wulff & Roberge: ”Inventering av granbarkborreangrepp i Götaland och Svealand 2021” s. 11. Siffrorna avser både skyddad och oskyddad skog.

⁸⁴ Wulff & Roberge: ”Inventering av granbarkborreangrepp i Götaland och Svealand 2021” s. 11.

inte påverkar angreppen i landskapet i stort. Detta beror framför allt på att arealen skyddad granskog är betydligt mindre än arealen brukad granskog. Skog i direkt anslutning till skyddad skog kan dock drabbas av ökade angrepp.⁸⁵ Omhändertagande av stormfällda och angripna träd är alltså av stor betydelse för granbarkborreangreppens utbredning. I nästföljande avsnitt redovisas de olika skyldigheterna att ta hand om skadat virke respektive angripet stående virke, i oskyddad respektive skyddad skog.

3 Regler om insektshärjning

3.1 Avsnittets upplägg

I detta avsnitt utreds vilka regler som gäller för bekämpningsåtgärder mot granbarkborre i oskyddad respektive skyddad skog. Syftet med det är som sagt att utvärdera granbarkborrerregleringens avvägning mellan produktion och miljö, som är Skogsvårdslagens jämställda mål. Detta är också nödvändigt för att sedan kunna utreda vad som är vårdslöst beteende enligt skadeståndsrätten.

Först redovisas reglerna för oskyddad skog. Den delen inleds med en genomgång av det grundläggande regelverket. Sedan presenteras de åtgärder som en skogsägare är skyldig att vidta mot insektshärjning och när det går att få undantag från dessa förpliktelser. De generella reglerna för slutavverkning redovisas därefter, trots att avverkning av stående angripna träd *inte* är en obligatorisk bekämpningsåtgärd. Efter det berörs i några delavsnitt hur hänsyn till miljövärden påverkar reglerna om granbarkborrebekämpning. Avsnittet avslutas med en kortfattad genomgång av de förändringar av insektshärjningsregelverket som föreslås i lagrådsremissen till den nya växtskyddslagen.

3.2 Regler om insektshärjning i oskyddad skog

3.2.1 Grundläggande skogsregelverk

Regler om skogen finns i skogsvårdslagen och parallellt även i miljöbalken.⁸⁶ Förhållandet mellan miljöbalken och skogsvårdslagen är bitvis komplicerat.⁸⁷ Detta märks exempelvis i

---

⁸⁵ Schroeder & Weslien: "Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre" s. 3.

⁸⁶ 1 kap. 3 § miljöbalken.

⁸⁷ För mer om detta, se bl.a. prop. 1997/98:90 s. 238–248, Michanek & Zetterberg: *Den svenska miljörätten* s. 561 och Forsberg: "Skogen som livsmiljö" s. 110–115.

konflikten mellan reglerna om insektshärjning, som finns i skogsvårdslagen, och de om artskydd, som finns i miljöbalken. Enligt skogsvårdslagens första paragraf ska skogen skötas så att den uthålligt ger en god avkastning samtidigt som den biologiska mångfalden behålls. Paragrafen ger uttryck för skogspolitikens två mål, produktionsmålet och miljömålet.⁸⁸ Dessa mål är enligt förarbetena jämställda.⁸⁹ Miljöbalkens syfte å sin sida är att främja hållbar utveckling. Balken ska bland annat tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas och den biologiska mångfalden bevaras.⁹⁰

Svensk skogsbruksreglering bygger sedan 1993 på vad som brukar kallas frihet under ansvar – skogsbrukaren har frihet att agera inom de ramar staten ställer upp och samtidigt ansvar för att tillgodose de fastlagda skogspolitiska målen.⁹¹ Handlingsfriheten ska leda till nödvändig och önskvärd diversitet i skogsbruket, vilket ska gynna biologisk mångfald.⁹² Lagstiftaren har senare uttalat att en tydligt definierad och långsiktig äganderätt en förutsättning för frihet under ansvar.⁹³ Bland annat i syfte att säkra hänsyn till miljön har skogsnäringen utarbetat frivilliga certifieringar, bland vilka FSC är den dominerande.⁹⁴

I skogsvårdslagen regleras olika slags skogsåtgärder, som avverkning och föryngring av skog. Skogsstyrelsen utövar tillsyn över efterlevnaden av skogsvårdslagen⁹⁵ och får meddela de förelägganden och förbud som behövs för att lagen och dess följdföreskrifter ska följas. Förelägganden får förenas med vite och om någon inte rättar sig efter ett föreläggande, får Skogsstyrelsen besluta att åtgärden ska vidtas på vederbörandes bekostnad.⁹⁶ En del av skogsvårdslagen som Skogsstyrelsen utövar tillsyn över är reglerna om insektshärjning.

3.2.2 *Reglerna om insektshärjning i lag och föreskrift*

Som ett led i skyddet för produktionen finns regler om bekämpning av insektshärjning.⁹⁷ Enligt 29 § 1 st. skogsvårdslagen får regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer meddela föreskrifter om bekämpning av insektshärjning i skog och om upparbetning av skadad skog, utforsling eller lagring av virke och andra åtgärder som behövs

---

⁸⁸ Prop. 1992/93:226 s. 26.

⁸⁹ Prop. 1992/93:226 s. 26.

⁹⁰ 1 kap. 1 § 1 st. och 2 st. 2–3 p. miljöbalken.

⁹¹ Prop. 1992/93:226 s. 38.

⁹² Prop. 1992/93:226 s. 31 och 38 f.

⁹³ Prop. 2007/08:108 s. 25.

⁹⁴ M. Forsberg: ”Skogen som livsmiljö” s. 160 not 850. FSC står för Forest Stewardship Council.

⁹⁵ 33 § skogsvårdslagen.

⁹⁶ 35 § skogsvårdslagen.

⁹⁷ Prop. 1976/77:111 särskilt s. 13 och prop. 1978/79:110 s. 56 f.

för att motverka uppkomsten av yngelhärdar. Både bekämpningsinsatser och förebyggande åtgärder mot skadliga insekter omfattas av bemyndigandet.⁹⁸ Skogsmarkens ägare är ansvarig för att åtgärderna utförs. För förebyggande åtgärder i samband med avverkning och lagring av virke är också annan som har rätt att förfoga över skog eller virke ansvarig.⁹⁹ Det rör sig framför allt om nyttjanderättshavare till vilka avverkningsrätt har upplåtits, till exempel rotpostköpare, samt virkesköpare och servitutshavare.¹⁰⁰

Skyldigheten att bekämpa insektsvärning är straffsanktionerad. Den som uppsåtligt eller av oaktsamhet bryter mot en föreskrift som meddelats med stöd av 29 § 1 st. kan dömas till böter. I ringa fall döms dock inte till ansvar.¹⁰¹ Straffansvaret verkar sällan komma till användning¹⁰² men som visas nedan i avsnitt 4 är straffsanktioneringen av vikt i skadeståndsbedömningen.

I 6 kap. Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd till skogsvårdslagen (SKSFS 2011:7, nedan oftast insektsvärningsföreskrifterna) utnyttjar Skogsstyrelsen bemyndigandet i 29 § skogsvårdslagen.¹⁰³ I kapitlet finns föreskrifter om åtgärder mot skadliga insekter. De skadliga insekter som regleras i föreskriften är större mörghärd, sextandad barkborre och granbarkborre.¹⁰⁴ Bestämmelserna gäller gran och tall av viss ålder eller grovlek.¹⁰⁵ Att ta bort tall ur föreskrifterna eller införa mindre stränga krav i tallskog är förslag som har diskuterats inom Skogsstyrelsen, eftersom granbarkborren är den mest betydelsefulla skadegöraren.¹⁰⁶ Någon ändring har dock inte skett.

---

⁹⁸ Prop. 1978/79:110 s. 57.

⁹⁹ 29 § 2 st. skogsvårdslagen.

¹⁰⁰ Prop. 1978/79:110 s. 57.

¹⁰¹ 38 a § skogsvårdslagen.

¹⁰² Jag har inte hittat några brottmålsdomar i frågan och Skogsstyrelsen anmälde ingen misstanke om brott under 2021, se Skogsstyrelsen: Avrapportering av Skogsstyrelsen uppdrag att begränsa granbarkborre, 23 september 2021, diarienumr 2021/3247 s. 10.

¹⁰³ Föreskriftsmakten har vidaredelegerats från regeringen i 29 § skogsvårdsförordningen (1993:1096).

¹⁰⁴ 6 kap. 6 § SKSFS 2011:7. Långt fler insekter kan utföra skador på skog, men dessa tre har det gemensamt att de ynglar av sig i bark och kan angripa stående skog, jfr prop. 1976/77:111 s. 6. Exempelvis vore det kontraproduktivt att förebygga angrepp från barrätande insekter, eftersom det skulle innebära borttagande av barr. Däremot är det möjligt att enligt 29 § skogsvårdslagen införa bekämpningsområden för dem.

¹⁰⁵ 6 kap. 7 § SKSFS 2011:7.

¹⁰⁶ Skogsstyrelsen, Regionledning Syd: Rapport ”Översyn av föreskrifterna till 29 § skogsvårdslagen” 18 oktober 2016, dnr 2015/88 s. 5–7.

Föreskrifterna om åtgärder mot skadliga insekter gäller även på mark som inte klassas som skogsmark¹⁰⁷.¹⁰⁸ Det innebär att föreskrifter om virkeslagring gäller både i och i närheten av skog.¹⁰⁹ Reglerna gäller dock inte skog inom områden som omfattas av naturvårdsavtal enligt 7 kap. 3 § jordabalken, om ett syfte med avtalet är att gynna förekomsten av död ved. Där gäller i stället vad avtalet säger.¹¹⁰ Avtalen säger som regel att inget virke som gynnar naturvärdena får tas ut.¹¹¹

Föreskrifterna gäller heller inte skadad skog på skogligt impediment.¹¹² Skogliga impediment är definierat som improduktiv skogsmark och träd- och buskmark¹¹³ och utgörs ofta av hållmarker och skogbevuxen myrmark.¹¹⁴ Skogliga impediment har stor betydelse för biologisk mångfald.¹¹⁵ Anledningen till att insektshärjningsreglerna inte gäller på skogliga impediment är just främjandet av död ved.¹¹⁶ Därutöver tillkommer att det på skogliga impediment oftast växer tall. Angrepp av skadliga insekter på tall innebär – jämfört med angrepp av granbarkborre på gran – mindre risk för spridning av allvarliga insektsangrepp till angränsande produktiv skogsmark.¹¹⁷ Det finns alltså inget krav på att bekämpa insekter på skogliga impediment. Det är heller inte självklart att skogsägare *får* bekämpa skadeinsekter på dem, eftersom avverkning och skogsbruksåtgärder inte får ske på impediment större än 0,1 hektar. Enstaka träd får dock avverkas och utforslas, om det inte förändrar naturmiljöns karaktär.¹¹⁸

Inte heller i fjällnära skog gäller föreskrifterna.¹¹⁹ Fjällnära skog är enligt lagdefinitionen skog inom fjällnära området där skogsbruksåtgärder kan påverka intressen som är av väsentlig betydelse för naturvärden, kulturvärden eller rennäringen. Skog kan också klassas

---

¹⁰⁷ Skogsmark definieras i 2 § skogsvårdslagen som sammanhängande mark med viss kronslutenhet. Enligt 2 a § skogsvårdslagen anses dock inte områden där marken t.ex. i väsentlig utsträckning används för jordbruksändamål eller hör till byggnader eller anläggningar som skogsmark. Jordbruksändamål är t.ex. julgransodlingar, se allmänna råd till 2 a § skogsvårdslagen SKSFS 2011:7.

¹⁰⁸ 29 § skogsvårdslagen och 6 kap. 2 § SKSFS 2011:7.

¹⁰⁹ Prop. 1978/79:110 s. 71.

¹¹⁰ Jfr prop. 1997/98:90 s. 254.

¹¹¹ Skogsstyrelsen, Tillsynsenheten: Vägledning för tillsynsarbetet vid angrepp av granbarkborre på stående skog, PM 19 mars 2021 s. 7.

¹¹² 6 kap. 2 § SKSFS 2011:7.

¹¹³ 2 § 1 st. 3 p. skogsvårdslagen.

¹¹⁴ Prop. 2009/10:201 s. 41.

¹¹⁵ Prop. 2009/10:201 s. 41 f.

¹¹⁶ Samuelsson & Örlander: *Skador på skog* s. 9.

¹¹⁷ Jörgen Ringagård, tillsynsspecialist på Skogsstyrelsen. Telefonsamtal 20 oktober 2021.

¹¹⁸ 13 a § skogsvårdslagen.

¹¹⁹ 6 kap. 2 § SKSFS 2011:7.

som fjällnära om särskilda förutsättningar för skogens skötsel råder.¹²⁰ Bekämpning måste alltså inte ske i fjällnära skog. Det får ske, men bekämpning som innefattar avverkning kräver tillstånd.¹²¹

Vid större granbarkborreutbrott under årens lopp har Skogsstyrelsen med stöd av 29 § skogsvårdslagen föreskrivit särskilda bekämpningsområden med vissa striktare regler. Ett sådant finns i skrivande stund och täcker stora delar av Götaland och Svealand (i fortsättningen ”bekämpningsområdet”).¹²² De åtgärder mot insektsvärning som regleras i Skogsstyrelsens föreskrifter kan delas in i tre kategorier: utforsling av skadat virke, lagring av avverkat virke samt, i bekämpningsområdet, beslut om avverkning i det enskilda fallet.

3.2.3 Åtgärder enligt insektsvärningsreglerna

När mer än 5 m³sk färskt barrvirke inom ett hektar avsiktligt eller oavsiktligt skadats genom storm, snöbrott, brand eller på annat sätt, ska den volym som överstiger 5 m³sk utforslas eller göras otjänlig som yngelmaterial före vissa datum.¹²³ Med färskt barrvirke avses stamvirke som är lämpligt för de skadliga insekterna att föröka sig i.¹²⁴ Har virket saknat vattentillförsel en längre tid, knappt ett år, är det inte längre färskt.¹²⁵ Utforsling innebär att det skadade virket tas ut från skogen. Alternativet, att göra virket otjänligt som yngelmaterial, kan uppnås genom till exempel avbarkning.¹²⁶ En anledning till att alternativet om otjänliggörande ges är att det vid svåra markförhållanden eller vid små volymer skadat virke kan vara svårt att framföra maskiner för att forsla ut det skadade virket.¹²⁷ Reglerna syftar till att barrvirke som har skadats under höst, vinter och vår inte ska ligga kvar i skogen under sommaren, när de skadliga insekterna svärmar. Granvirke som skadas under sommaren får heller inte ligga kvar i skogen över sommaren.¹²⁸ I bekämpningsområdet gäller en ytterligare gräns om att högst 3 m³sk färskt granvirke per hektar får kvarlämnas. Där gäller också vissa andra tidsgränser för när utforsling måste ske.¹²⁹ Skogsstyrelsen anser att det vore alltför betungande för

---

¹²⁰ 2 b § skogsvårdslagen.

¹²¹ 15 § skogsvårdslagen.

¹²² 6 kap. 15 § SKSFS 2011:7.

¹²³ 6 kap. 10 § SKSFS 2011:7. Ungefärligt beräknat motsvarar 5 m³sk fem till tio vuxna barrträd, enligt Jörgen Ringagård, tillsynsspecialist vid Skogsstyrelsen, telefonsamtal 19 januari 2022.

¹²⁴ 6 kap. 4 § SKSFS 2011:7.

¹²⁵ Jfr ovan avsnitt 2.2.

¹²⁶ Jfr allmänna råd till 6 kap. 13 § SKSFS 2011:7.

¹²⁷ Jörgen Ringagård, tillsynsspecialist vid Skogsstyrelsen, telefonsamtal 19 januari 2022.

¹²⁸ 6 kap. 11–12 §§ SKSFS 2011:7.

¹²⁹ 6 kap. 18 § SKSFS 2011:7.

skogsägaren med lägre gränser för kvarlämnat virke, eftersom det är kostnadskrävande att plocka ut skadad skog och eftersom reglerna är straffsanktionerade.¹³⁰

På motsvarande sätt som för skadat virke, får lagring av avverkat virke bara ske under begränsad tid under somrarna.¹³¹ Om åtgärder vidtas som gör att de skadliga insekterna inte kan föröka sig i eller lämna virket, får det dock kvarlämnas över sommaren.¹³² Inte heller om virket lagras i terminal eller vid skogsindustri gäller reglerna.¹³³ Avverkat virke är som regel borrebegärligt.¹³⁴ Syftet med reglerna är att det inte ska ligga stora samlingar sådant virke öppet under svärmningstid. I bekämpningsområdet gäller vissa andra datumgränser för lagring av färskt granvirke.¹³⁵

Det finns i föreskrifterna ingen generell förpliktelse att plocka ner stående angripna granar. Anledningen till det är att Skogsstyrelsen anser att det vore alltför betungande för den enskilda, bland annat för att det kan vara svårt att upptäcka angrepp i tid.¹³⁶ I bekämpningsområdet finns dock möjlighet för Skogsstyrelsen att utfärda förelägganden i det enskilda fallet om upparbetning och avverkning av färska granar som angripits av granbarkborre. Både stående och liggande granar kan omfattas av föreläggandet. Skogsstyrelsen får besluta om borttransport eller otjänliggörande av de stående eller liggande granarna liksom av sedan tidigare avverkat virke.¹³⁷ Besluten sker i form av ett föreläggande förenat med vite.¹³⁸ Skogsstyrelsen arbetar med förelägganden genom att i fält märka ut de granar som omfattas av föreläggandet.¹³⁹

Sist i insekthärjningsreglerna finns en bestämmelse om att avverkningen i bekämpningsområdet ska utföras så att bekämpningen inte försvåras. Bestämmelsen innehåller en

---

¹³⁰ Se gällande reglerna i bekämpningsområdet Skogsstyrelsen: Konsekvensutredning av Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SKSFS 2011:7) till 29 § skogsvårdslagen, 28 november 2019, diariernr 2019/2965 s. 8. Som jämförelse kan nämnas att i Finland, där skogen är likartad den i Sverige, får 10 m³ färskt granvirke och 20 m³ färskt tallvirke lämnas kvar per hektar, se 6 § lagen om bekämpning av skogsskador (FFS 2013/1087).

¹³¹ 6 kap. 11–12 §§ SKSFS 2011:7.

¹³² Några exempel på sådana åtgärder är avbarkning, bevattning och behandling med insekticider, se allmänna råd till 6 kap. 13 § SKSFS 2011:7.

¹³³ 6 kap. 13 § SKSFS 2011:7.

¹³⁴ Jfr ovan avsnitt 2.2.

¹³⁵ 6 kap. 19 § SKSFS 2011:7.

¹³⁶ Skogsstyrelsen: Konsekvensutredning av Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SKSFS 2011:7) till 29 § skogsvårdslagen, s. 8.

¹³⁷ 6 kap. 20 § SKSFS 2011:7.

¹³⁸ 35 § skogsvårdslagen och Skogsstyrelsen: Vägledning för tillsynsarbetet vid angrepp av granbarkborre på stående skog s. 3.

¹³⁹ Skogsstyrelsen: Vägledning för tillsynsarbetet vid angrepp av granbarkborre på stående skog s. 3.

möjlighet för Skogsstyrelsen att, om det behövs för att motverka ytterligare insektsangrepp, besluta att avverkningar inom bekämpningsområdet ska ske inom en tid eller på ett sådant sätt som inte försvårar bekämpningen.¹⁴⁰ Denna möjlighet till beslut i det enskilda fallet förefaller dock inte utnyttjas av Skogsstyrelsen.¹⁴¹

Föreskrifterna ställer alltså höga och straffsanktionerade krav på skogsägarna i syfte att begränsa insektshärjning och skydda produktionsintresset. Reglerna om utforsling och avverkning efter föreläggande utgör positiva förpliktelser att utan ersättning och utan korresponderande rättighet vidta åtgärder på egen mark. Det kan därför sägas röra sig om en inskränkning i egendomsskyddet.¹⁴² Inskränkningen får dock sägas vara godtagbar, med hänsyn till det allmännas intresse.¹⁴³ Reglerna har också godtagits av skogsägarna som kollektiv.¹⁴⁴ Inskränkningen mildras vidare av möjligheten att söka undantag från föreskrifterna, vilket redovisas härnäst.

3.2.4 Undantag från föreskrifterna

Skogsstyrelsen får medge undantag från föreskrifterna om utforsling av skadat virke och lagring, om det finns särskilda skäl.¹⁴⁵ Undantag från reglerna om utforsling av skadat virke kan bland annat komma i fråga om marken är otillgänglig för utforsling.¹⁴⁶ Också när det gäller skadad skog i områden med mycket stor betydelse för flora och fauna, i blivande naturreservat eller miljöhänsyn som lämnats vid avverkning kan undantag för att inte forsla ut borrebegärligt virke bli aktuellt enligt Skogsstyrelsen.¹⁴⁷ Bedömningens strikthet kan enligt Skogsstyrelsens vägledning variera beroende på bland annat skadeinsektspopulationerna och väderlek som gynnar eller missgynnar de skadliga insekterna.¹⁴⁸ Eftersom granbarkborre är den svåraste skadeinsekten, anser Skogsstyrelsen det generellt vara mer befogat att ge undantag för tall än för gran. Om det råder brist på maskin- och transportresurser eller

---

¹⁴⁰ 6 kap. 21 § SKSFS 2011:7.

¹⁴¹ Jörgen Ringagård, tillsynsspecialist på Skogsstyrelsen. Telefonsamtal 19 januari 2022. Det står heller ingenting om detta slags beslut i Skogsstyrelsen: Vägledning för tillsynsarbetet vid angrepp av granbarkborre på stående skog.

¹⁴² Jfr art. 1 första stycket till det första tilläggsprotokollet till den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹⁴³ Jfr art. 1 andra stycket första tilläggsprotokollet till EKMR.

¹⁴⁴ Se t.ex. Skogsstyrelsen, Tillsynsenheten: Sammanställning av yttranden över förslag till ändring i Skogsstyrelsens föreskrifter till skogsvårdslagen, 13 februari 2020 diariennr 2019/2965.

¹⁴⁵ 6 kap. 9 § SKSFS 2011:7.

¹⁴⁶ Förvaltningsrättens i Stockholm dom 14 januari 2020 mål nr 18860-19.

¹⁴⁷ Skogsstyrelsens beslut 2 juli 2019 ärendenr L 1474-2019.

¹⁴⁸ Skogsstyrelsen: Vägledning för tillsynsarbetet vid angrepp av granbarkborre på stående skog s. 4.

utrymmesbrist vid virkets mottagningsplats kan ett undantag för lagring av tallvirke frigöra resurser för bortforsling av gran, vilket Skogsstyrelsen prioriterar.¹⁴⁹ Brist på maskin- och transportresurser eller utrymmesbrist anses dock generellt inte vara skäl för undantag för granvirkeslagring.¹⁵⁰ För virkeslagring kan ett särskilt skäl vara att virke lagras på en större tillfällig upplagsplats, om det leder till att insektsbegärligt virke forslas ut ur skogen.¹⁵¹ Ur Skogsstyrelsens beslut och vägledning framgår således att miljövärden kan tillvaratas genom att ge undantag från insektshärjningsföreskrifterna. Det framgår också att granbarkborreangrepp ses som det allvarligaste insektshotet mot att uppnå produktionsmålet.

3.2.5 *Avverkning på skogsägarens initiativ*

Som framgått råder ingen förpliktelse att avverka stående angripna träd, annat än efter föreläggande. Avverkning är dock en vanlig bekämpningsmetod som uppmuntras av Skogsstyrelsen.¹⁵² Avverkning i bekämpningssyfte kan ske antingen genom så kallad sök- och plockavverkning, där endast angripna träd avverkas,¹⁵³ eller genom avverkning av större områden som riskerar att bli eller åtminstone delvis redan är angripna.

För att avverka i skog krävs inget tillstånd. Däremot måste en anmälan ske till Skogsstyrelsen vid avverkning av skog om minst 0,5 hektar. Underrättelse ska ske minst sex veckor före avverkning.¹⁵⁴ Efter det har skogsägaren fem år på sig att avverka beståndet.¹⁵⁵ Granbarkborreangripna områden kan ofta vara mindre än 0,5 hektar och avverkning av enbart det angripna området omfattas alltså inte av anmälningskrav. Anmälningskravet ger möjlighet för Skogsstyrelsen att kontrollera bland annat om avverkningen skulle skada naturvärden.¹⁵⁶ Vid särskilda skäl kan skogsägaren få dispens från kravet på att vänta sex veckor och alltså få avverka utan att vänta så länge. Granbarkborreangrepp kan vara ett skäl

---

¹⁴⁹ Skogsstyrelsens beslut 16 juli 2019 ärendenr L 1594-2019.

¹⁵⁰ Se Skogsstyrelsen: Vägledning för tillsynsarbetet vid angrepp av granbarkborre på stående skog s. 4 och t.ex. Förvaltningsrättens i Falun dom 8 juli 2013 mål nr 3477-12 och Förvaltningsrättens i Uppsala dom 23 oktober 2019 mål nr 5111-19 E.

¹⁵¹ Skogsstyrelsens beslut 1 juli 2019 ärendenr L 1473-2019.

¹⁵² Se t.ex. SLU-nyhet: ”Skadorna av granbarkborre högre än väntat – kvar på rekordhög nivåer” med uttalande från det statligt finansierade samverkansprojektet Stoppa borrharna, som leds av Skogsstyrelsen. Som visas i avsnitt 2.4 har dock avverkning bara skett i begränsad omfattning. För att avverkning ska vara effektiv som bekämpningsåtgärd måste det ske medan granbarkorrharna är kvar i träden, vilket det inte är säkert att de är under vintern, se Skogsstyrelsen: Sök och plock, *Skogsstyrelsen*.

¹⁵³ Jfr om sök- och plockavverkning efter föreläggande ovan avsnitt 3.2.3.

¹⁵⁴ 14 § skogsvårdslagen, 15 § skogsvårdsförordningen och 15 b § SKSFS 2011:7.

¹⁵⁵ 15 c § SKSFS 2011:7.

¹⁵⁶ Michanek & Zetterberg: *Den svenska miljörätten* s. 556.

för att få dispens.¹⁵⁷ Trädbestånd under en viss ålder får inte föryngringsavverkas.¹⁵⁸ Granbarkborreangrepp kan dock vara ett särskilt skäl för dispens även från kravet på trädbeståndets ålder.¹⁵⁹

Skogsägare har även andra anledningar än barkborrebekämpning för att avverka angripna träd eller bestånd. Ju tidigare avverkning sker, desto mer av virkesvärdet återstår.¹⁶⁰ Dessutom underlättas anläggning av ny skog,¹⁶¹ vilket måste ske på produktiv skogsmark.¹⁶² Som framgått ovan finns trots dessa incitament relativt mycket stående angripna träd kvar i skogen.

3.2.6 Naturvårdshänsyn och åtgärder mot skadeinsekter

De regler som hittills har redovisats har framför allt med skogsvårdslagens produktionsmål att göra. Jämställt med det gäller skogsvårdslagens miljömål och parallellt gäller miljöbalken. I detta och de två följande delavsnitten presenteras några regleringar om hänsyn till miljön som kan bli aktuella vid eller komma i konflikt med åtgärder mot skadeinsekter i syfte att skydda produktionen.

Skogsstyrelsen har antagit föreskrifter och råd om hänsyn till naturvården, efter bemyndigande i skogsvårdslagen.¹⁶³ Dessa föreskrifter gäller vid skötseln av skog, alltså vid såväl slutavverkning som föreskrivna åtgärder mot skadliga insekter.¹⁶⁴ Bland annat ska vid all avverkning kvarlämnas buskar och enstaka träd, trädsamlingar och döda träd, av hänsyn till arter, kulturmiljön och landskapsbilden.¹⁶⁵ ”Avverkning” som begrepp lär innefatta inte bara slutavverkning, gallring och röjning utan även upparbetning av skadat virke.¹⁶⁶ Detta öppnar för en tolkning av reglerna som innebär att död ved måste lämnas vid utforsling. I

---

¹⁵⁷ 14 § skogsvårdslagen, 15 b § skogsvårdsförordningen och allmänna råd till 3 kap. 15 § SKSFS 2011:7.

¹⁵⁸ 10 § skogsvårdslagen, 3 kap. 3 § SKSFS 2011:7.

¹⁵⁹ 3 kap. 9 § SKSFS 2011:7 och det allmänna rådet därtill.

¹⁶⁰ Se ovan avsnitt 2.3.

¹⁶¹ Gunnar Isacson, ekolog vid Skogsstyrelsen. Telefonsamtal 14 december 2021.

¹⁶² 5 § skogsvårdslagen.

¹⁶³ 7 kap. SKSFS 2011:7, med bemyndigande i 30 § skogsvårdslagen och 30 § skogsvårdsförordningen.

¹⁶⁴ 30 § skogsvårdslagen. Till skillnad från föreskrifterna om insektshärjning är reglerna om naturvårdshänsyn inte direktsanktionerade, se 38 a § 1 st. 4 p. skogsvårdslagen.

¹⁶⁵ 7 kap. 8 § SKSFS 2011:7.

¹⁶⁶ Jfr 3 kap. 11 § 1 st. SKSFS 2011:7, där det står att anmälan ska göras även för föryngringsavverkning som ska ske på grund av att skogen skadats. Föryngringsavverkningen i det fallet bör betyda upparbetning.

praktiken forslas dock ofta allt färskt skadat virke ut ur skogen.¹⁶⁷ Detta får konsekvenser för miljön, för om inget färskt skadat virke lämnas, blir det ingen äldre död ved med tiden.

Vid slutavverkning råder dock ingen tvekan om att kvarlämnanderegeln gäller. I de allmänna råden anges som exempel på träd som bör lämnas bland annat äldre vindfällan och äldre träd vid ägo gränser.¹⁶⁸ Detta öppnar för att lämna kvar granar på hyggen, som genom den plötsligt ökade solinstrålningen riskerar att bli särskilt mottagliga för barkborreangrepp. I det allmänna rådet påpekar Skogsstyrelsen därför att där det lokalt finns särskilt stor risk för angrepp av granbarkborre, bör inte råa granar med en diameter över 15 cm lämnas kvar på hygget. Granar av stor betydelse för naturvärden bör dock lämnas.¹⁶⁹ De allmänna råden innehåller här alltså en kompromiss mellan miljö- och produktionshänsyn.

3.2.7 Samråds- och artskyddsregler och åtgärder mot skadeinsekter

Granbarkborrebekämpning, i form av de obligatoriska åtgärderna enligt insektshärjningsföreskrifterna eller frivillig avverkning av stående träd, kan innebära påverkan på fridlysta arter eller på ett områdes höga naturvärden. I detta delavsnitt undersöks hur reglerna om samråd vid åtgärder i områden med höga naturvärden och om artskydd ska tillämpas vid barkborrebekämpning. Det sker för att kunna se hur miljöhänsynen i de reglerna vägs mot produktionsskyddet.

I oskyddad skog med höga naturvärden kan det inför vissa åtgärder bli aktuellt med så kallade 12:6-samråd, som regleras i 12 kap. 6 § miljöbalken. Som följd av paragrafen ska skogsåtgärder anmälas för samråd om de kan komma att väsentligt ändra naturmiljön. Syftet med samråd är att tillsynsmyndigheten förebyggande ska kunna kontrollera och styra verksamhetens inverkan på naturmiljön, till exempel på skyddade arter.¹⁷⁰ Enligt Skogsstyrelsens föreskrifter ska samrådsanmälan till myndigheten bland annat ske vid skogsbruksåtgärder i områden med mycket stor betydelse för skogens flora och fauna, så kallade nyckelbiotoper.¹⁷¹ Till skogsbruksåtgärder räknas till exempel avverkning och utforsling av död ved, alltså typiska barkborrebekämpningsåtgärder. Insektshärjnings-

---

¹⁶⁷ Ehnström & Axelsson: *Insektsnag i bark och ved* s. 67 f.

¹⁶⁸ Allmänna råd till 7 kap. 8 § SKSFS 2011:7.

¹⁶⁹ Allmänna råd till 6 kap. 21 § SKSFS 2011:7.

¹⁷⁰ Prop. 1997/98:45 del 1 s. 381.

¹⁷¹ 4 § Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd om anmälningskyldighet för samråd enligt 12 kap. 6 § miljöbalken avseende skogsbruksåtgärder, SKSFS 2013:3. Paragrafen är under revidering, se Skogsstyrelsen: ”Skogliga åtgärder som kräver samråd” *Skogsstyrelsen*.

bestämmelsernas regler om bland annat omhändertagande av död ved måste följas i sådana områden med höga naturvärden,¹⁷² om inte undantag medgetts.¹⁷³ Innan åtgärderna vidtas måste dock samråd ske. En åtgärd som ska anmälas för samråd får påbörjas tidigast sex veckor efter anmälan, om inte Skogsstyrelsen medger något annat.¹⁷⁴

Vid samrådet försöker Skogsstyrelsen jämkta samman skogsbruksåtgärden med hänsyn till de höga naturvärdena eller artskyddet. I vanliga fall har Skogsstyrelsen också möjlighet att förelägga skogsägaren att vidta de åtgärder som behövs för att begränsa eller motverka skada på naturmiljön och att förbjuda verksamheten.¹⁷⁵ Skogsstyrelsen lär dock inte kunna begränsa de obligatoriska insektshärjningsbestämmelserna genom ett föreläggande om miljöhänsyn enligt 12 kap. 6 § miljöbalken.¹⁷⁶ I de fall naturvärdena påkallar att exempelvis omhändertagande av skadat virke inte sker, får Skogsstyrelsen i stället uppmuntra skogsägaren att ansöka om undantag från insektshärjningsbestämmelserna. Det är det inte säkert att skogsägaren vill göra.

För avverkning av stående träd som frivillig bekämpningsåtgärd kvarstår dock föreläggande- och förbudsmöjligheten. Om naturvärdena påkallar det, kan en skogsägare alltså förbjudas att avverka i syfte att bekämpa granbarkborrar. Avvägningen mellan barkborrebekämpning och naturvärden, produktion och miljö har alltså i områden med höga naturvärden överlämnats till Skogsstyrelsen. Av Skogsstyrelsens handlingar framgår det att den vid omfattande granbarkskador alltid överväger ett beslut om att de skadade träden ska avverkas och forslas ut.¹⁷⁷ Skogsägaren kan som framgått emellertid inte hindras från att omhänderta skadat virke med stöd av 12 kap. 6 § miljöbalken. För det kan dock artskyddsreglerna sätta stopp.

Skydd för arter regleras i 8 kap. miljöbalken och artskyddsförordningen (2007:845) som bland annat implementerar EU-direktiv till skydd för arter.¹⁷⁸ I artskyddsförordningen regleras vilka arter som är fridlysta och vad som utgör förbjuden påverkan av dessa arter. Det

---

¹⁷² 6 kap. 2 § SKSFS 2011:7, jfr ovan avsnitt 3.2.2.

¹⁷³ Jfr ovan avsnitt 3.2.4.

¹⁷⁴ 12 kap. 6 § 3 st. miljöbalken.

¹⁷⁵ 12 kap. 6 § 4 st. miljöbalken.

¹⁷⁶ Jfr 4 § skogsvårdslagen.

¹⁷⁷ Skogsstyrelsen: Vägledning för tillsynsarbetet vid angrepp av granbarkborre på stående skog s. 4.

¹⁷⁸ Europaparlamentets och rådets direktiv 2009/147/EG av den 30 november 2009 om bevarande av vilda fåglar, EUT L 20, 26.1.10, s. 7–25, ofta kallat fågeldirektivet, och Rådets direktiv 92/43/EEG av den 21 maj 1992 om bevarande av livsmiljöer samt vilda djur och växter, EGT L 206, s. 110–158, ofta kallat art- och habitatdirektivet eller livsmiljödirektivet.

saknas fridlysta arter i Sverige som är beroende av sådant färskt barrvirke som omfattas av skyldigheten att forsla ut eller otjänliggöras som yngelmaterial.¹⁷⁹ Sådant skadat virke kan dock exempelvis utgöra en del av ett fortplantningsområde eller viloplats för fridlysta arter, till exempel fåglar, och därmed vara förbjudet att skada eller förstöra.¹⁸⁰ Det innebär att fridlysningsreglerna kan komma i konflikt med skyldigheten att bekämpa skadeinsekter. En sådan normkonflikt löses i 4 § skogsvårdslagen, där det framgår att lagen och dess följdföreskrifter inte tillämpas i den mån vad där sägs strider mot föreskrifter som har meddelats med stöd av bland annat 8 kap. miljöbalken eller med andra ord artskyddsförordningen. Artskyddsförordningen skulle alltså gälla. Skogsägaren skulle inte kunna dömas till straff för att ha brutit mot insektshärjningsföreskrifterna, däremot till straff för artskyddsbrott om de förbjudna åtgärderna vidtogs.¹⁸¹ Avverkning av stående virke är som sagt en frivillig men vanlig åtgärd mot insektshärjningar. Även avverkning kan påverka fridlysta arter på ett förbjudet sätt.¹⁸²

För att en skogsägare ändå ska kunna vidta åtgärder mot skadeinsekter trots att det skulle ske i strid med artskyddsreglerna, krävs att länsstyrelsen ger dispens från dessa regler.¹⁸³ En dispens gällande EU-fridlysta arter får endast ges om (1) det inte finns någon annan lämplig lösning, (2) dispensen inte försvårar upprätthållandet av en gynnsam bevarandestatus hos artens bestånd i dess naturliga utbredningsområde, och (3) dispensen behövs, av något av de skäl som anges i paragrafen.¹⁸⁴ Två av dessa skäl kan tänkas vara relevanta vid insektshärjning. För det första att dispensen behövs för att skydda vilda djur eller växter eller bevara livsmiljöer för sådana djur eller växter, för det andra för att undvika allvarlig skada, bland annat på skog eller annan egendom. Sammanfattningsvis behöver inte och får inte skadeinsekter bekämpas om det skulle innebära förbjuden påverkan på en fridlyst art, men dispens kan ge möjlighet att ändå vidta åtgärderna.

---

¹⁷⁹ Gunnar Isacson, ekolog vid Skogsstyrelsen. Telefonsamtal 14 december 2021. Barrvirke med barken kvar i senare nedbrytningsstadier är dock viktigt för en fridlyst art, större barkplattbagge, *Pytho kolwensis*. Vidare är flera rödlistade arter, till exempel granbock, beroende av färsk granved och ännu fler rödlistade arter knutna till gran- och tallvirke i senare successioner av nedbrytning. Rödlistan är en naturvetenskaplig sammanställning av arter som har en osäker framtid på grund av minskande eller mycket små populationer, se SLU Artdatabanken, *Rödlistade arter i Sverige 2020* (SLU, 2020) s. 9 och 158.

¹⁸⁰ 4 § artskyddsförordningen.

¹⁸¹ 29 kap. 2 b § miljöbalken.

¹⁸² För förbjuden påverkan, se 4–9 §§ artskyddsförordningen.

¹⁸³ 14–15 §§ artskyddsförordningen.

¹⁸⁴ 14 § artskyddsförordningen.

3.2.8 *Frivilliga avsättningar enligt FSC*

FSC-certifierade skogsägare måste avsätta 5 % av sin skog i så kallade frivilliga avsättningar. Områdena ska undantas från andra åtgärder än skötsel för att bevara och främja deras naturliga eller hävdvningade biologiska mångfald.¹⁸⁵ Om virke skadas i en frivillig avsättning på grund av till exempel storm eller snöbrott uppstår en konflikt mellan insektshärjningsbestämmelserna, som föreskriver att virke som överstiger 5 m³sk behöver tas om hand till skydd för produktionen, och certifieringen, som förbjuder att åtgärder vidtas med andra syften än att främja biologisk mångfald. För att leva upp till certifieringens krav utan att bryta mot skogsvårdslagens, kan skogsägaren behöva ansöka om undantag från insektshärjningsreglerna hos Skogsstyrelsen.

3.2.9 *Den föreslagna växtskyddslagen*

Reglerna om insektshärjning kan komma att ändras inom kort eftersom regeringen har lämnat en lagrådsremiss med förslag om en ny växtskyddslag.¹⁸⁶ Den föreslagna lagen skulle komplettera EU-förordningar om växtskydd och ersätta den nuvarande växtskyddslagen (1972:318). Nuvarande växtskyddslag reglerar åtgärder mot växtskadegörare men är inte tillämplig på insektshärjning som avses i skogsvårdslagen.¹⁸⁷ Den föreslagna lagen skulle dock innehålla en nationell reglering för att skydda virkesproduktionen. Bemyndigandet i 29 § skogsvårdslagen föreslås flyttas till den nya växtskyddslagen och utökas till att omfatta fler växtskadegörare än bara insekter, exempelvis svamp.¹⁸⁸ Det skulle även omfatta fler slags växtmiljöer, som parker och trädgårdar, och fler aktörer, vilket är anledningen till den föreslagna flytten.¹⁸⁹ Lagen som helhet anges syfta till att begränsa de risker som växtskadegörare innebär för växter och växtprodukter till en ”acceptabel nivå”¹⁹⁰ och målet med de särskilda föreskrifterna om virkesproduktion skulle vara att begränsa förekomsten av växtskadegörare som kan medföra oacceptabla ekonomiska, sociala eller miljömässiga konsekvenser genom angrepp på trädslag som används i virkesproduktionen.¹⁹¹ I bedömningen av en arts oacceptabla konsekvenser skulle fokus ligga på ekonomiska

---

¹⁸⁵ FSC-standard för skogsbruk i Sverige, referenskod FSC-STD-SWE-03-2019 SW p. 6.5.1.

¹⁸⁶ Lagrådsremiss En ny växtskyddslag.

¹⁸⁷ 2 § växtskyddslagen.

¹⁸⁸ Se föreslagen 7 §.

¹⁸⁹ Lagrådsremiss En ny växtskyddslag s. 45 f.

¹⁹⁰ Se föreslagen 1 §.

¹⁹¹ Se föreslagen 7 §.

konsekvenser.¹⁹² Enligt förslagen skulle den som med uppsåt eller av grov oaktsamhet bryter mot en föreskrift som meddelats med stöd av bemyndigandet kunna dömas till böter. För den som bryter mot föreskrifterna i näringsverksamhet skulle det räcka med oaktsamhet. I ringa fall skulle dock inte dömas till ansvar.¹⁹³

Regeringen gör i lagrådsremissen bedömningen att det för närvarande bara är aktuellt att reglera skadeinsekter, men att lagstiftningen bör ge utrymme för en reglering av andra skadegörare, om ett sådant behov skulle uppstå.¹⁹⁴ Skogsstyrelsen skulle som utgångspunkt ha fortsatt föreskrifts- och tillsynsansvar för växtskadegörare i och i närheten av skog.¹⁹⁵ Det är därför möjligt att regleringen av insektshärjning i skogen på föreskriftsnivå också vid antagande av den föreslagna lagen skulle förbli materiellt oförändrad.

Lagförslaget innehåller bemyndiganden om rätt att utfärda föreskrifter om att den som yrkesmässigt odlar eller hanterar växter, vilket lär innefatta de flesta skogsägare,¹⁹⁶ ska vara skyldig att utöva egenkontroll och dokumentera uppgifter av betydelse för spridningen av växtskadegörare.¹⁹⁷ Bemyndigandets ordalydelse skulle medge föreskrifter om skyldighet för skogsägare att kontrollera förekomst av granbarkborrar i sin skog. Sådana föreskrifter verkar dock inte vara avsedda. Enligt lagrådsremissen bör bemyndigandet bara användas när det är motiverat. Som exempel på föreskrifter som skulle kunna bli aktuella anges att plantskolor skulle behöva bedriva egenkontroll.¹⁹⁸ Den föreslagna lagstiftningen skulle innebära större möjligheter att anta föreskrifter till skydd för produktionen. Hänsyn till miljön är lagrådsremissen fåordig om. Avvägningen mellan produktion och miljö kommer dock i hög grad att avgöras på föreskriftsnivå, vilket inte går att säga något mer om nu.

---

¹⁹² Lagrådsremiss En ny växtskyddslag s. 44.

¹⁹³ Se förslagen 40 §.

¹⁹⁴ Lagrådsremiss En ny växtskyddslag s. 44.

¹⁹⁵ Lagrådsremiss En ny växtskyddslag s. 63 f. och 83.

¹⁹⁶ För definition av yrkesmässig aktör, se art. 2.9 i växtskyddsförordningen, Europaparlamentets och rådets förordning (EU) 2016/2031 av den 26 oktober 2016 om skyddsåtgärder mot växtskadegörare, ändring av Europaparlamentets och rådets förordningar (EU) nr 228/2013, (EU) nr 652/2014 och (EU) nr 1143/2014 samt om upphävande av rådets direktiv 69/464/EEG, 74/647/EEG, 93/85/EEG, 98/57/EG, 2000/29/EG, 2006/91/EG och 2007/33/EG, EUT L 317, 23.11.2016 s. 4–104.

¹⁹⁷ 8 § 1 p. a) och b) i förslaget till ny växtskyddslag.

¹⁹⁸ Lagrådsremiss En ny växtskyddslag s. 67.

3.3 Regler om insektshärjning i skyddade områden

3.3.1 Inledning

I förra delavsnittet konstaterades att insektshärjningsreglerna gäller i den mesta, men inte all, oskyddad skog och att det då som huvudregel föreligger en plikt att bekämpa granbarkborrar. I detta delavsnitt undersöks vad som gäller i skyddade områden, närmare bestämt naturreservat och biotopskyddsområden. Vad som gäller i naturvårdsavtal framgår ovan.¹⁹⁹ Först sägs något om skogsvårdslagens tillämpning i skyddade områden. Därefter utreds vilka bekämpningsåtgärder som får, måste respektive inte får vidtas i skyddad skog. Sist utreds möjligheterna till dispens och undantag från reglerna i syfte att bekämpa granbarkborrar.

Naturreservat kan bildas på både offentligt ägd och privatägd mark av en länsstyrelse eller en kommun.²⁰⁰ Syftet med naturreservat ska vara att bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer eller att tillgodose behovet av områden för friluftslivet.²⁰¹ Skälen för att inrätta ett naturreservat ska stå med i beslutet.²⁰² Det kan till exempel stå att området ska ”utvecklas fritt utan mänskliga ingrepp”.²⁰³ I naturreservat är bara det förbjudet, som uttryckligen föreskrivs vara förbjudet. I reservatsbeslutet ska det därför anges de inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden som behövs för att uppnå syftet med förbudet, till exempel förbud mot att avverka, ta bort eller skada levande eller döda träd.²⁰⁴ Beslutet ska också reglera om reservatsförvaltaren får vidta åtgärder i området, till exempel gallring eller röjning.²⁰⁵

Biotopskydd är ett områdesskydd som avser små mark- eller vattenområden som på grund av sina särskilda egenskaper är värdefulla livsmiljöer för hotade djur- eller växtarter eller som annars är särskilt skyddsvärda.²⁰⁶ Flera slags skogsbiotoper kan efter beslut i enskilda fall inrättas som biotopskyddsområden av Skogsstyrelsen eller en kommun.²⁰⁷ Inom ett

---

¹⁹⁹ Se avsnitt 3.2.2.

²⁰⁰ Prop. 1997/98:45 del 2 s. 72.

²⁰¹ 7 kap. 4 § miljöbalken. Även områden som behövs för att skydda, återställa eller nyskapa värdefulla naturmiljöer eller livsmiljöer för skyddsvärda arter får förklaras som naturreservat, se 2 st.

²⁰² 7 kap. 5 § miljöbalken.

²⁰³ Naturvårdsverket: Vägledning vid bildande av naturreservat, 5 december 2019 s. 11, se som ex. Länsstyrelsens i Uppsala län beslut om bildande av naturreservatet Fiby urskog, 28 april 2000, dnr 231-6952-99.

²⁰⁴ 7 kap. 5 § miljöbalken och Naturvårdsverket: Vägledning vid bildande av naturreservat s. 33 f. Att bryta mot förbuden är straffsanktionerat, se 29 kap. 2–2 a §§ miljöbalken.

²⁰⁵ 7 kap. 6 § miljöbalken.

²⁰⁶ 7 kap. 11 § miljöbalken.

²⁰⁷ 7 kap. 11 § 1 st. 2 p. miljöbalken, 6 och 7 a §§ förordning om områdesskydd enligt miljöbalken m.m.

biotopskyddsområde får det inte bedrivas verksamhet eller vidtas åtgärder som kan skada naturmiljön.²⁰⁸ Till skillnad från i naturreservat behöver det alltså inte beslutas specifikt vilka verksamheter och åtgärder som är förbjudna inom området.

3.3.2 Skogsvårdslagens tillämpning i skyddade områden

För frågan om skogsvårdslagens, och därmed insektshärjningsreglernas, tillämpning i skyddade områden märks den invecklade gränsdragningen mellan miljöbalken och skogsvårdslagen. Enligt 4 § skogsvårdslagen ska bestämmelser i lagen eller i följdföreskrifter till den inte tillämpas, i den mån vad där sägs strider mot 7 kap. 11 § 2 st. miljöbalken eller mot föreskrifter som har meddelats med stöd av 7 eller 8 kap. samma balk eller med stöd av annan lag. I 7 kap. 11 § miljöbalken regleras biotopskyddsområden. I vad mån insektshärjningsreglerna gäller inom sådana områden behandlas mer i nästa delavsnitt. Miljöbalkens 8 kap. innehåller som nämnts bemyndiganden om artskydd som utnyttjats i artskyddsförordningen. Det som här är relevant är insektshärjningsföreskrifternas tillämpning i naturreservat.

I förarbetena anges att 4 § skogsvårdslagen bland annat syftar till att säkerställa att föreskrifter för områdesskydd alltid blir gällande.²⁰⁹ Tanken är att till exempel reglerna om utforsling av skadat virke inte ska gälla i bland annat naturreservat där skogsbruk inte är tillåtet. Det är även så reglerna har tolkats och används av Skogsstyrelsen och Naturvårdsverket.²¹⁰ Enligt bestämmelsens ordalydelse är det dock endast *föreskrifter* som har *meddelats med stöd av 7 eller 8 kap. miljöbalken eller annan lag* som innebär att skogsvårdslagen blir underordnad. Beslut om bildande av och inskränkningar i användningen av naturreservat antas direkt med stöd av miljöbalken, men kallas föreskrifter i både lagtext och förarbeten,²¹¹ men är inte föreskrifter i betydelsen normbeslut eller författning från myndighet.²¹² Detta

---

²⁰⁸ 7 kap. 11 § 2 st. miljöbalken. Det är straffbelagt att bryta mot förbudet, se 29 kap. 2–2 a §§ miljöbalken.

²⁰⁹ Prop. 1997/98:90 s. 239.

²¹⁰ Skogsstyrelsen: Vägledning för tillsynsarbetet vid angrepp av granbarkborre på stående skog s. 7, Naturvårdsverket: Vägledning om hantering av storskaliga angrepp av granbarkborrar i naturreservat och nationalparker, 9 oktober 2020, NV-00099-20 s. 8.

²¹¹ 7 kap. 7 § 2 st. miljöbalken och prop. 1997/98:45 del 2 s. 72–74.

²¹² I prop. 1975/76:112 s. 64 f. uttalar uttryckligen att beslut om naturreservat inte kan hänföras till föreskrifter, då de saknar generell tillämpbarhet. Även i praxis har det konstaterats att beslut om bildande av och inskränkningar av markanvändningen i naturreservat i första hand riktar sig till markägaren och därför är förvaltningsbeslut, se RÅ 2001 not 42. Detta faktum uttrycks även genom att 7 kap. 4–8 §§ miljöbalken saknar ett bemyndigande, vilket gör att normbeslut inte kan antas med stöd av bestämmelserna.

väcker frågan om 4 § skogsvårdslagens ordalydelse, trots lagstiftarens avsikt, innebär att insektshärjningsreglerna fullt ut ska tillämpas i naturreservat. Denna fråga ska dock inte utredas närmare här.

Om lagrådsremissförslaget till ny växtskyddslag träder i kraft, blir svaret på frågan om insektshärjningsreglernas tillämpbarhet i biotopskyddsområden, naturreservat och annan skyddad natur ett annat. I lagförslaget finns ingen motsvarighet till 4 § skogsvårdslagen och i lagrådsremissen och departementspromemorian²¹³ berörs frågan, såvitt jag kan hitta, inte alls.²¹⁴ Här skulle det alltså kunna uppstå konflikter, där i fråga om biotopskyddsområden insektshärjningsreglerna skulle ställas mot 7 kap. 11 § 2 st. miljöbalken, och i fråga om naturreservat skulle de ställas mot förvaltningsbeslut. Dessutom skulle det kunna uppkomma konflikter med artskyddsreglerna. För biotopskyddsområden skulle konflikten kanske kunna lösas med allmänna lagvalsprinciper.²¹⁵ Konflikten med skyddade områden kunde få en generell lösning genom att på förordnings- eller föreskriftsnivå avgränsa bort biotopskyddsområden, naturreservat och andra områdesskydd från insektshärjningsreglernas tillämpningsområde, på motsvarande sätt som Skogsstyrelsens föreskrifter idag reglerar att bestämmelserna om skadliga insekter inte är tillämpliga på skogliga impediment och naturvårdsavtalsområden. Det kunde också regleras på förordnings- eller föreskriftsnivå att insektshärjningsföreskrifterna inte ska gälla i strid med artskyddsreglerna. En sådan ramlagslösning skulle innebära att det blev enklare att ändra vad som gäller för bekämpning av skadeinsekter i skyddade områden liksom när fridlysta arter påverkas. Ändringarna skulle kunna leda till ett antingen strängare eller svagare skydd för miljön. EU-rätten skulle dock sätta vissa gränser för regelförändringarna: svenska regler får inte vara i strid med artskydds- och områdesskyddsregler med ursprung i EU-rätten. Det får sägas vara anmärkningsvärt att det inte framgår av lagrådsremissen hur dessa uppenbara konflikter är tänkta att lösas.

3.3.3 Obligatoriska, förbjudna och tillåtna åtgärder

Om man godtar förarbetstolkningen att skogsvårdslagen inte ska tillämpas i strid med reservatsbeslut, uppkommer frågan om när insektshärjningsreglerna från den lagen står i strid med reservatsbeslut. I fråga om biotopskyddsområden är det givet att reglerna om

---

²¹³ Ds 2020:8 En ny växtskyddslag.

²¹⁴ Skyddade områden nämns endast i referatet av två remissvar, där det anförs att det är av stor vikt att lagstiftningen gäller även skyddade skogsområden, se Lagrådsremiss En ny växtskyddslag s. 41.

²¹⁵ Jfr prop. 1997/98:90 s. 148.

insektshärjning inte är tillämpliga om det skulle strida mot förbudet att skada naturmiljön, men frågan är vid vilka bekämpningsåtgärder naturmiljön skadas.

I naturreservat kan som framgått skogsbruk, av olika slag, vara förbjudet, men är det inte per automatik. Om skogsbruk är tillåtet i reservatet, gäller skogsvårdslagen fullt ut och bestämmelserna om åtgärder mot skadliga insekter är tillämpliga.²¹⁶ Reservatsbesluten kan ofta vara mer inskränkande och helt eller delvis förbjuda avverkning eller handhavande med skadat virke. För att se om insektshärjningsreglerna står i strid med ett särskilt reservatsbeslut, kan reglerna i det behöva tolkas. En sådan tolkning ska ske med hänsyn till reservatets ändamål och syftet med besluten om inskränkningar.²¹⁷

I biotopskyddsområden är frågan om naturmiljön kan skadas av bekämpningsåtgärder. Avverkning och uttag av död ved är åtgärder som typiskt sett kan skada naturmiljön.²¹⁸ Som framgått ovan finns emellertid ett alternativ till utforsling av skadat virke: att göra den del av det skadade virke som överstiger 5 m³sk otjänligt som yngelmaterial för skadeinsekter, däribland granbarkborrar.²¹⁹ Det är åtminstone ibland möjligt att göra skadat virke otjänligt som yngelmaterial utan att det skadar naturmiljön. I vissa miljöer anses nämligen manuell barkning av liggande granar inte skada naturmiljön och det är därmed inte förbjudet i biotopskyddsområden.²²⁰ Jag menar därför att insektshärjningsreglerna innebär en straffsanktionerad förpliktelse för markägaren att göra skadat virke över 5 m³sk otjänligt som yngelmaterial i biotopskyddsområden, så länge det inte skadar naturmiljön. Det motsvarande bör gälla naturreservats markägare, när reservatsbesluten inte förbjuder det slags handhavande med skadat virke. Någon sådan tolkning verkar dock inte användas av myndigheterna.²²¹ Anledningen till det skulle kunna vara att det framstår som oskäligt att kräva en sådan arbetskrävande och därmed dyr åtgärd av markägaren, efter det att vederbörande förbudets bruka skogen. Utformningen av insektshärjningsföreskrifterna är

---

²¹⁶ 4 § skogsvårdslagen och prop. 1978/79:110 s. 62.

²¹⁷ RÅ 2007 ref. 69.

²¹⁸ Skogsstyrelsens allmänna råd till 7 kap. 11 § miljöbalken (1998:808) och 6 § förordningen (1998:1252) om områdesskydd enligt miljöbalken m.m., SKSFS 2013:1.

²¹⁹ Se ovan 3.2.3.

²²⁰ Skogsstyrelsen i Sörmland-Örebro distrikt, dispensbeslut 4 juni 2019, diariern SKS 32-2019.

²²¹ Se strax ovan nämnt beslut. Detta märks även i Skogsstyrelsens beslut om undantag från insektshärjningsreglerna, jfr ovan avsnitt 3.2.4. Naturvårdsverket uttalar att "[o]m skogsbruk inte är reglerat i beslutet kvarstår skyldighet för fastighetsägaren att vidta åtgärder för att minska spridning i enlighet med 29 § skogsvårdslagen" i Naturvårdsverket: Vägledning om hantering av storskaliga angrepp av granbarkborrar i naturreservat och nationalparker s. 8.

därför inte helt tillfyllest, vilket inte minst kan få betydelse i en skadeståndsbedömning. Det utvecklas nedan. En möjlig lösning skulle vara att plocka bort otjänliggörandemöjligheten ur föreskrifterna, men det skulle få konsekvenser även i brukad skog och där minska valmöjligheterna för skogsbrukaren. Ett bättre alternativ vore att i föreskrifterna ange att otjänliggörande inte behöver ske i områden där utforsling inte får ske.

Angående tillåtna åtgärder ska slutligen nämnas att länsstyrelserna under senare år haft i regeringsuppdrag att redovisa vilka förebyggande respektive direkta åtgärder de har vidtagit för att minska spridningen av granbarkborrar från skyddade områden.²²² I naturreservat kan det bli fråga om åtgärder som förvaltaren får vidta enligt reservatsbesluten. Det kan till exempel handla om att sök- och plockavverkning eller förebyggande avverkning av gran i områden vars naturvärden framför allt är kopplade till lövträd.²²³ I biotopskyddsområden får den myndighet som inrättat biotopskyddsområdet vidta de åtgärder som behövs för att vårda dem.²²⁴ Vid granbarkborreangrepp kan alltså Skogsstyrelsen vidta åtgärder ifall angreppen hotar biotopskyddsområdets naturvärden.²²⁵

3.3.4 *Dispens och undantag för åtgärder mot granbarkborrar*

I de fall bekämpningsåtgärder är förbjudna i de skyddade områdena, kan dispens vara en möjlig väg att gå för att bekämpa granbarkborrar och skydda produktionen. Både i biotopskyddsområden och naturreservat krävs särskilda skäl för dispens.²²⁶ Vid dispensprövningar ska hänsyn tas till enskilda intressen men dispens får ges endast om det är förenligt med förbudets eller föreskrifternas syfte.²²⁷ I dispensärenden på grund av granbarkborreangrepp innebär hänsynen till enskilda intressen att en bedömning får göras av sannolikheten att granbarkborrar sprids om inte den dispensökta åtgärden skulle medges.²²⁸

---

²²² Regeringsbeslut, Regleringsbrev för budgetåret 2020 avseende länsstyrelserna, dnr Fi2019/04079/SFÖ m.fl. rubrik 3 Uppdrag, B 10, Regleringsbrev för budgetåret 2021 avseende länsstyrelserna, dnr Fi2020/00609 m.fl. rubrik 3 Uppdrag, B 14, Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende länsstyrelserna, dnr Fi2020/02647 m.fl. m.fl. rubrik 3 Uppdrag, B 6.

²²³ Naturvårdsverket: Vägledning om hantering av storskaliga angrepp av granbarkborrar i naturreservat och nationalparker s. 10.

²²⁴ 7 kap. 11 § 4 st. miljöbalken.

²²⁵ Skogsstyrelsen: Avrapportering av Skogsstyrelsen uppdrag att begränsa granbarkborre s. 10–12.

²²⁶ 7 kap. 7 § 2 st. miljöbalken.

²²⁷ 7 kap. 25–26 §§ miljöbalken.

²²⁸ Mark- och miljödomstolens vid Nacka tingsrätt domar 19 december 2019 i mål nr M 4556-19 och M 4555-19, Mark- och miljödomstolens vid Nacka tingsrätt dom 2 december 2020 i mål nr M 4720-20.

För naturreservat finns det ytterligare en väg att gå för att ändå få genomföra bekämpningsåtgärder: länsstyrelsen får upphäva beslutet om att bilda naturreservat eller inskränkningarna i beslutet.²²⁹ För det krävs synnerliga skäl.²³⁰ Anledningen till att det krävs synnerliga skäl för upphävande är att områdena ska ges ett definitivt skydd och att avsteg från skyddet endast undantagsvis ska kunna göras.²³¹ Undantag för exploateringsföretag ska normalt inte tillåtas.²³² Länsstyrelsen i Stockholms län beslutade 2020 om *undantag* från reservatsföreskrifterna i 168 naturreservat i länet, med regeln om upphävande i 7 kap. 7 § 1 st. miljöbalken som rättslig grund. Enligt beslutet skulle reservatsförvaltaren få möjlighet att bland annat fälla angripna granar och göra dem otjänliga som yngelmaterial för granbarkborre, vilket annars vore otillåtet enligt reservatsföreskrifterna. Syftet var att undvika eller begränsa storskaliga angrepp av granbarkborre eller annan skadeart. Som skäl för beslutet angavs skydd av kontinuitetsvärden i reservaten.²³³

Länsstyrelsens beslut överklagades av en miljöorganisation till regeringen.²³⁴ Miljöorganisationen anförde att bekämpningsåtgärderna inte var effektiva och att några av åtgärderna som tilläts, insektsfällor och gift, kunde skada andra insekter. Miljöorganisationen anförde också att granbarkborren är en art som hör hemma i den svenska faunan och har en mycket positiv inverkan på den biologiska mångfalden. Den anförde att det saknades belegg för att granbarkborren skadar ekosystemet i naturliga skogar. Därutöver anfördes några argument om att granbarkborreförekomsten i naturreservat saknar betydelse för granbarkborrespridning utanför reservaten.

Enligt regeringen var det rimligt att använda 7 kap. 7 § 1 st. miljöbalken som prövningsram, eftersom länsstyrelsens beslut om undantag kunde jämföras med ett upphävande av reservatsföreskrifter. Därför krävdes synnerliga skäl för beslutet. Regeringen anförde att prövningsfrågan var om de åtgärder som undantaget medgav *behövdes* för att inom

---

²²⁹ 7 kap. 7 § 1 st. miljöbalken. Här bortses från möjligheten att enligt 7 kap. 5 § 3 st. miljöbalken lägga till nya skäl eller nya inskränkningar i beslutet, eftersom sådana tillägg syftar till fler inskränkningar i rätten att använda marken och därmed sällan möjliggör bekämpning eller förebyggande av granbarkborre

²³⁰ Enligt 7 kap. 7 § 3 st. miljöbalken får beslut om upphävande dessutom endast meddelas om intrånget i naturvärdet kompenseras i skälig utsträckning på naturreservatet eller på något annat område. Detsamma gäller för dispens i naturreservat.

²³¹ Prop. 1997/98:45 del 2 s. 75.

²³² Prop. 1997/98:45 del 2 s. 75.

²³³ Länsstyrelsen Stockholms beslut den 16 juni 2020 dnr 511-20118-2020.

²³⁴ Regeringen prövar efter överklagande statliga myndigheters beslut i frågor som rör naturreservat, 18 kap. 1 § miljöbalken. Miljöorganisationer kan enligt 16 kap. 13 § miljöbalken ha rätt att överklaga beslut.

ett reservat förhindra omfattande skador, som i sin tur kunde hota prioriterade bevarandevärden och därmed motverka syftet med reservatet. I samtliga aktuella naturreservat ansåg regeringen att den frågan skulle besvaras jakande, eftersom granbarkborrespridning kunde ske i sådan utsträckning som riskerade motverka syftet med reservaten. Därför fanns det synnerliga skäl för undantagsföreskrifterna. Regeringen ändrade länsstyrelsens beslut endast genom att tidsbegränsa undantaget till att gälla i fem år.²³⁵

Två saker kan anmärkas här. För det första fattades *ett* beslut för att ändra 168 beslut. Det skedde alltså ingen bedömning av varje naturreservats syften och naturvärden, vilket bland annat Naturvårdsverket anser önskvärt.²³⁶ Syftet med detta var att det snabbt skulle bli möjligt att bekämpa granbarkborrar i naturreservaten.²³⁷ För det andra var regeringen tydlig med att bedömningen av synnerliga skäl skulle ske utifrån naturvärdena i reservaten och inte med hänsyn till risken för barkborrespridning till omkringliggande skog, vilket miljöorganisationen verkar ha misstänkt var en bevekelsegrund för beslutet. Det faktum att regeringens bedömning av naturvärdena i reservaten skedde samlat för 168 reservat innebär dock att uttalandet om bedömningen om synnerliga skäl till viss del saknar tyngd, eftersom det då omöjligt går att ta hänsyn till varje reservats naturvärden.

3.4 Avsnittets avslutning

Reglerna om förebyggande och bekämpande innebär flera avvägningar mellan produktions- och miljöintresset. Detta märks bland annat genom att reglerna ofta, men inte alltid, skiljer sig åt mellan skyddad och oskyddad skog. I oskyddad skog kan reglerna kortfattat och något förenklat uttryckas som att om skogsbruk får bedrivas utan krav på tillstånd, ska insektshärjningsbestämmelserna följas. Det innebär krav på utforsling alternativt otjänliggörande av skadat virke som överstiger en viss volym och begränsad lagringstid för avverkat virke. Reglerna sträcker sig dock inte så långt som till att generellt ålägga markägare att avverka stående angripna träd. Där skogsbruk inte får bedrivas eller där det krävs tillstånd för det – fjällnära skog, skogliga impediment – behöver reglerna om att förebygga och bekämpa insektshärjningar inte följas.

---

²³⁵ Regeringsbeslut den 12 maj 2021 dnr M2020/01159.

²³⁶ Se Naturvårdsverkets samrådssvar, som refereras i länsstyrelsens beslut och Naturvårdsverket: Vägledning om hantering av storskaliga angrepp av granbarkborrar i naturreservat och nationalparker s. 6.

²³⁷ Länsstyrelsen Stockholms beslut den 16 juni 2020 dnr 511-20118-2020.

I naturreservat beror insektshärjningsreglernas tillämplighet på vad som är särskilt beslutat för området och i biotopskyddsområdet på vad som skadar naturmiljön däri. Det innebär att flera slags bekämpningsåtgärder ofta är förbjudna i skyddade områden. I relativt många fall råder där dock en plikt för markägaren att göra skadat virke otjänligt som yngelmaterial, företrädesvis genom att manuellt avbarka det.

Det som här har gått genom handlar om vilka offentligrättsliga förpliktelser som skogsägare har när det gäller att förebygga och bekämpa insektshärjningar. I nästa avsnitt behandlas vilka skadeståndsrättsliga skyldigheter skogsägare kan ha gentemot varandra. Utvärderingen av avvägningen mellan produktion och miljö fortsätter i avsnitt 5.

4 Skadestånd för skalbaggeskador på skog

4.1 Inledning

4.1.1 Ett aktuellt ämne

Som framgår i avsnitt 2 innebär granbarkborreangrepp på skog ekonomiskt sett en skada, samtidigt som de är en del av naturens processer. I avsnitt 3 visas konflikten mellan de skogspolitiska målen produktion och miljö. I många skogar finns en skyldighet för skogsägare att motverka angrepp, för att skydda virkesproduktionen, men att en sådan plikt inte föreligger i vissa andra skogar, bland annat till skydd för miljön. I detta avsnitt utreds om det enligt gällande rätt är möjligt att få skadestånd för granbarkborreangrepp som kan härstamma från närliggande skogsfastighet med annan ägare. Som en del av detta utreds i någon mån vilken hänsyn till produktion respektive miljö som kan tas i skadeståndsrätten.

Frågan om skadestånd för granbarkborreangrepp är aktuell. I ett pågående mål vid mark- och miljödomstolen har AB Karl Hedin Skog stämt den svenska staten för spridning av granbarkborrar från ett naturreservat.²³⁸ Ytterligare en skogsägare väntas under våren 2022 lämna in en liknande stämningsansökan mot staten.²³⁹ I båda fallen utgör 32 kap. miljöbalken rättslig grund för talan.²⁴⁰ Från de senaste tio åren finns det, vad jag har hittat, endast ett

---

²³⁸ AB Karl Hedin Skog mot Staten genom Naturvårdsverket i mål vid mark- och miljödomstolen vid Nacka tingsrätt nr M 816-21. Dom väntas våren 2022.

²³⁹ Frida Wästling, biträdande jurist på Ludvig & Co, ombud på kärandesidan (e-postkonversation, 24 februari 2022).

²⁴⁰ AB Karl Hedin Skogs stämningsansökan, aktbilaga 1 till mål vid mark- och miljödomstolen vid Nacka tingsrätt nr M 816-21 och Frida Wästling (e-postkonversation, 24 februari 2022).

avgjort skadeståndsmål om insektsangrepp på skog – en tingsrättsdom baserad på skadeståndslagen som handlade om påstådd barkborrespridning från virkesterminaler²⁴¹ (nedan terminaldomen).²⁴²

Ur ett bredare ersättningsrättsligt perspektiv är möjligheten till försäkring viktig för både skadelidande och skadevällare.²⁴³ Här nämns vissa speciella försäkringsförutsättningar för att visa att frågan om skadestånd för granbarkborreangrepp är särskilt relevant. Större skogsbolag försäkrar sällan sin skog mot skador. För enskilda skogsägare är försäkringsfederationen Länsförsäkringar den klart största försäkringsgivaren.²⁴⁴ Hos Länsförsäkringar går det att på de flesta håll i landet teckna en försäkring för insektsangrepp på skog.²⁴⁵ Ersättningsbeloppet är dock relativt lågt²⁴⁶ och det är inte säkert att det täcker skadorna.²⁴⁷ Skogsägare kan alltså inte teckna försäkring i hela landet och om de har gjort det riskerar de att få låg ersättning för skadorna. Både större skogsbolag och enskilda skogsägare kan dock teckna ansvarsförsäkring, som skydd ifall skadeståndstalan väcks mot dem som skadevällare.²⁴⁸

4.1.2 Fortsatt upplägg

Frågeställningen som utreds här är en skogsägars möjlighet att få skadestånd för granbarkborreangrepp som härstammar från närliggande skog som ägs av någon annan. Virkesterminaler utreds därför inte närmare, däremot virkesvältor. Terminaldomen används emellertid ändå för att illustrera rättsliga avvägningar. Spridning från såväl skyddad som oskyddad skog utreds. Spridning från oskyddad skog kunde tänkas bli aktuell mindre ofta, eftersom det för sådan finns möjlighet att som granne kontakta Skogsstyrelsen och be den utfärda ett föreläggande mot en annan skogsägare om utforsling av virke, avslutad

---

²⁴¹ En terminal är en mottagnings- och lagringsplats för avverkat virke.

²⁴² Jönköpings tingsrätts dom den 23 maj 2012 i mål nr T 3648-10.

²⁴³ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 1.1.

²⁴⁴ Johan Litsmark, naturskadespecialist på Länsförsäkringar. Telefonsamtal 1 december 2021.

²⁴⁵ Länsförsäkringar: ”Förköpsinformation Skogsförsäkring Max”, *Länsförsäkringar*, gällande från 1 januari 2022. Från Västernorrland och norrut går det dock inte att teckna försäkring mot insektsangrepp och sedan de senaste stora granbarkborreutbrotten har det åtminstone på vissa håll i landet inte varit möjligt att nyteckna försäkring, enligt Johan Litsmark, naturskadespecialist på Länsförsäkringar. Telefonsamtal 1 december 2021.

²⁴⁶ Ersättningsbeloppet under perioden 1 juli 2021 till 30 juni 2022 är 105 kr per m³fub skadad skog, se Länsförsäkringar: ”Ersättningsbelopp skogsskador”, *Länsförsäkringar*, utgåva 14.

²⁴⁷ Johan Litsmark, naturskadespecialist på Länsförsäkringar. Telefonsamtal 1 december 2021.

²⁴⁸ Se t.ex. Länsförsäkringar: ”Gårdsförsäkring För- och efterköpsinformation”, *Länsförsäkringar*, gällande från 1 januari 2022.

virkeslagring eller, i bekämpningsområdet, sök- och plockavverkning. Då föreläggandet måste föregås av kommunikation med skogsägaren²⁴⁹ kan det dock hända att det utfärdas först efter det att skada uppkommit – granbarkborrar kan ha spritts till den andra skogsägarens marker. En skadeståndstalan mot den vars oskyddade skog gett upphov till spridningen kan därför komma på fråga.

I svensk rätt, till skillnad från i finländsk rätt, saknas särskilda bestämmelser om skadestånd för insektsskador.²⁵⁰ Tre rättskomplex kan i stället tänkas bli aktuella för frågan om skadeståndsskyldighet.²⁵¹ I 32 kap. miljöbalken regleras skadestånd för ”*vissa miljöskador*”, den allmänna grannelagsrättsliga hänsynsregeln i 3 kap. 1 § jordabalken (1970:994) liksom den oskrivna grannelagsrätten reglerar *rättsförhållanden mellan grannar* och *skadeståndslagen* (1972:207) är *lex generalis* i skadeståndsfrågor²⁵². De utreds här i nämnd ordning. Det kan tilläggas att olika forumregler gäller för de olika rättskomplexen. Behörig domstol för frågor om 32 kap. miljöbalken är mark- och miljödomstol.²⁵³ Mark- och miljödomstol är dock inte behörig att uppta andra skadeståndsrättsliga frågor, utan då är käranden hänvisad till allmän domstol.²⁵⁴

Utifrån de tre nämnda rättskomplexen behandlas i detta avsnitt tre centrala skadeståndsrättsliga frågor i en turordning som ofta förekommer i skadeståndsrättsliga redogörelser.²⁵⁵ Den första frågan är om det föreligger en ansvarsgrund, det vill säga när det går att koppla svaranden till en skadegörande handling, underlåtenhet eller verksamhet. I

---

²⁴⁹ 25 § förvaltningslagen (2017:90).

²⁵⁰ 20–21 §§ lagen om bekämpning av skogsskador, som reglerar skadestånd för skador orsakade av insekter, andra ryggradslösa organismer, svampar, bakterier och virus.

²⁵¹ I Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada*, s. 105–118, behandlas förhållandet mellan 32 kap. miljöbalken och andra skadeståndsregler. Bengtsson skriver bl.a. att reglerna om avhjälpandeansvar i 2 kap. 8 § och 10 kap. miljöbalken skulle kunna åberopas som skadeståndsgrund av den som har avhjälpit en skada mot den som ”har bedrivit en verksamhet eller vidtagit en åtgärd som medfört skada eller olägenhet för miljön”, som det står i 2 kap. 8 § miljöbalken. Jag tar inte upp detta mer här. Anledningen är att 2 kap. 8 § och 10 kap. miljöbalken framför allt tar sikte på föroreningsskador eller allvarliga miljöskador (se 10 kap. 1 § 1–2 st. miljöbalken). Granbarkborreangrepp utgör inte föroreningar och orsakar inte allvarliga miljöskador. Notera dock att Bengtsson på s. 110 f. menar att avhjälpandeansvaret skulle kunna användas som skadeståndsgrund även för andra slags skador.

²⁵² 1 kap. 1 § skadeståndslagen.

²⁵³ 21 kap. 1 § 1 st. 6 p. miljöbalken.

²⁵⁴ 10 kap. rättegångsbalken (1942:740). Att detta kan innebära nackdelar för käranden är uppenbart, se P.H. Lindblom: *Miljöprocess Del I* (Iustus, 2001) s. 47–52 och om grannerätt och miljöbalken särskilt s. 43.

²⁵⁵ Se t.ex. H. Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* (Iustus, 2013) s. 31 f. I praktisk tillämpning går det i dessa sammanhang att tänka sig att orsakssambandet skulle behandlas först, se Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.1.1 och terminaldomen.

detta fall handlar det alltså om en skogsägare vars skog angripits av granbarkborrar, som sedan spritts därifrån till en grannes skog. Därefter är frågan om ansvarets gräns, med andra ord vilka följer av den skadegörande handlingen, underlåtenheten eller verksamheten som ska ersättas. Av stor vikt i denna del är utredningen av orsakssamband, med andra ord om någons handlande har *lett till* att också grannens skog drabbats av granbarkborreangrepp. Sist berörs kortfattat ersättningsberäkning och hur mycket skadan skulle ersättas med. Det som där framför allt är av intresse är när skadeståndet skulle kunna jämkas för att den skadelidande kan anses medverkande till skadan. Om granbarkborrespridningen bevisligen har orsakats av grannens handling, underlåtenhet eller verksamhet, blir alltså den slutliga frågan hur skadan på skogen ska ersättas och om grannen själv kan anses ha medverkat till spridningen av granbarkborrar i vederbörandes skog.

4.2 Ansvarsgrund

4.2.1 Inledning

Ansvarsgrund föreligger om det går att koppla svaranden till den skadegörande handlingen, underlåtenheten eller verksamheten. Ansvarsgrund kan föreligga med olika rättsligt stöd – här kan, som nämns ovan, miljöbalken, grannelagsrätten och skadeståndslagen komma i fråga. En första fråga i ansvarsgrundsbedömningen är om skada har uppkommit. Sakskador är fysiska skador på fast egendom och lösa föremål.²⁵⁶ En granbarkborreskada på skog är därför en sakskada.

Den partskonstellation som framför allt kan komma i fråga är två skogsägare, varav den ena anser sig skadelidande och den andra påstås ha vållat skadan. Även andra kan dock bli aktuella som skadevällare.²⁵⁷ Som framgår ovan kan skyddade områden finnas på privatägd mark där staten eller kommunen har beslutat om att inrätta det skyddade området. Det är då tänkbart att en talan väcks mot staten eller kommunen och inte mot skogsägaren. När naturvårdsavtal har inrättats, är staten att anse som nyttjanderättshavare till marken²⁵⁸ och talan bör väckas mot den. Enligt 29 § skogsvårdslagen är förutom skogsmarkens ägare även

---

²⁵⁶ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 6.1.

²⁵⁷ I 32 kap. 6–7 §§ miljöbalken listas vilka som kan bli skyldiga att betala skadestånd enligt kapitlet. Enligt 3 kap. 1 § jordabalken ska ”var och en” vid nyttjande av fast egendom ta skälig hänsyn till omgivningen, jfr även NJA 1994 s. 162 om nyttjanderättshavares ansvar. I skadeståndslagen finns inga motsvarande begränsningar av vem som kan vara skadevällare.

²⁵⁸ 7 kap. 3 § 2 st. jordabalken.

”annan som har rätt att förfoga över skog eller virke” ansvarig för förebyggande åtgärder och i samband med avverkning och lagring av virke. Det vore därför tänkbart att talan väcks mot till exempel en rotpostköpare som lagrat virke längre än tillåtet. Flera kan även vara ansvariga för samma skada, med solidariskt ansvar som följd.²⁵⁹

4.2.2 *Ansvar enligt miljöbalken*

Enligt 32 kap. 1 § 1 st. miljöbalken ska skadestånd ”betalas för [...] sakskada [...] som verksamhet på en fastighet har orsakat i sin omgivning”. En ytterligare förutsättning för skadestånd anges i 32 kap. 3 § 1 st. – skadan ska ha skett genom förorening av vattenområden eller grundvatten, ändring av grundvattennivån, luftförorening, markförorening, buller, skakning eller annan liknande störning. Huvudregeln är strikt ansvar.²⁶⁰ Strikt ansvar innebär att det inte krävs uppsåt eller oaktsamhet för att skadeståndsskyldighet ska ligga för handen. En skada som inte orsakats med uppsåt eller genom vårdslöshet ersätts dock bara om ”den störning som har orsakat skadan inte skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden”.²⁶¹

För att ansvar ska kunna komma i fråga måste alltså flera rekvisit uppfyllas. I tolkningen av dem blir även äldre lagstiftning aktuell. Miljöbalkens 32 kap. är i hög grad baserat på den tidigare miljöskadelagen (1986:225) och i propositionen till miljöbalken hänvisas bara kort till miljöskadelagens proposition.²⁶² Miljöskadelagen i sin tur byggde bland annat på skadeståndsbestämmelserna i miljöskyddslagen (1969:387), vilket gör att även förarbetena till den är relevanta.²⁶³

”Verksamhet” och ”annan liknande störning”

En första fråga är om den skog (skyddad eller oskyddad) eller virkesvälta som eventuellt sprider granbarkborrar kan sägas utgöra *verksamhet* i den mening som avses i 32 kap. 1 § miljöbalken. Att verksamheten i sådana fall skulle vara *på en fastighet* är närmast självklart.²⁶⁴ Frågan om verksamhet hänger delvis samman med att skadan måste ha skett genom några

---

²⁵⁹ 32 kap. 8 § miljöbalken, 6 kap. 4 § skadeståndslagen.

²⁶⁰ Prop. 1985/86:83 s. 12. Se ordet ”orsakat” i 32 kap. 1 §, jfr även 32 kap. 6 § miljöbalken.

²⁶¹ 32 kap. 1 § 3 st. miljöbalken.

²⁶² Prop. 1997/98:45 del 2 s. 341. Jfr del 1 s. 564–567.

²⁶³ Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 23.

²⁶⁴ I andra fall är detta dock mindre uppenbart. Se om detta t.ex. prop. 1997/98:45 del 1 s. 565 f. och Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 28 f.

av de störningsslag som listas i 32 kap. 3 §. Granbarkborreangrepp passar inte in på någon av de däri uttryckligen angivna störningsslagen. För att skadestånd ska kunna utgå enligt miljöbalken återstår punkt 8, *annan liknande störning*.

Vad som avses med verksamhet i 32 kap. miljöbalken är inte helt tydligt.²⁶⁵ I miljöskadelagens proposition står det att

[m]ed verksamhet bör då förstås dels att själva marken används på visst sätt, t.ex. för odling av trädgårdsprodukter, dels att en byggnad eller anläggning som finns eller uppförs på marken används på visst sätt, t.ex. för industriell drift, lagring av varor eller offentlig service. [...] Begreppet verksamhet bör emellertid också innefatta en mera tillfällig användning av en fastighet, t.ex. för tävlingar eller andra arrangemang.²⁶⁶

Eriksson sammanfattar begreppet som alla former av markanvändning som kan störa omgivningen. Däri inräknar han till exempel jord- och skogsbruk och boende i en byggnad.²⁶⁷

I tidigare lagstiftning knöts miljöskadeståndsreglerna till begreppet *miljöfarlig verksamhet*,²⁶⁸ en företeelse som nu regleras på annat håll i miljöbalken²⁶⁹. Det finns förarbetsuttalanden som skulle kunna tolkas som att endast miljöfarlig verksamhet omfattas av verksamhetsbegreppet även nu²⁷⁰ och Mark- och miljööverdomstolen har i en dom närmast jämställt begreppen.²⁷¹ Det stämmer att begreppen överlappar varandra i ganska hög grad, men någon total överensstämmelse föreligger inte.²⁷² MÖD:s dom har av den anledningen med fog kritiserats²⁷³ och förarbetsuttalandena får enligt min mening ses som en tanklös kvarleva från den tidigare lagstiftningen. Argument som handlar om miljöfarlig verksamhet kan dock vara relevanta även i en bedömning om 32 kap. miljöbalkens tillämplighet, om de hör till det överlappande området.²⁷⁴

---

²⁶⁵ Frågan har inte prövats av domstolarna i någon större utsträckning, se H. Ullman: *Miljöbalk (1998:808)* 32 kap. 1 §, avsnitt 2.2.1, Lexino, hämtad 12 januari 2022 (JUNO).

²⁶⁶ Prop. 1985/86:83 s. 15.

²⁶⁷ A. Eriksson: "Några synpunkter med anknytning till tre begrepp i 32 kap. miljöbalken", *Essays on Tort, Insurance, Law and Society in Honour of Bill W. Dufva*, vol. I, (Jure Förlag AB, 2006) s. 378.

²⁶⁸ 1 och 30 §§ miljöskyddslagen.

²⁶⁹ 9 kap. 1 § miljöbalken.

²⁷⁰ I prop. 1985/86:83 s. 15 nämns inte miljöfarlig verksamhet när verksamhetsbegreppet presenteras, däremot när omgivningsrekvisitetet görs igenom.

²⁷¹ MÖD 2010:50.

²⁷² Exempelvis omfattas ändring av grundvattennivån av 32 kap. 3 § miljöbalken, men inte av 9 kap. 1 §.

²⁷³ J. Ebbesson: *Miljö rätt*, 4:e uppl. (Iustus, 2021) s. 236.

²⁷⁴ Jfr H. Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten*, (Iustus, 2013) s. 193 och 196 f., där hänvisning sker till Westerlunds kommentar till miljöskyddslagens bestämmelser om miljöfarlig verksamhet.

Utifrån dessa antingen vaga eller ifrågasättbara uttalanden i förarbeten och praxis är det ganska fruktlöst att söka bestämma vad som är verksamhet utan att samtidigt titta på den aktuella störningen. Därför behöver nu utredas om granbarkborreangrepp kan vara en *annan liknande störning*.

Enligt förarbetena till miljöskadelagen ska ”annan liknande störning” bland annat omfatta gnistor, hetta, köld samt obehag genom insekter och andra djur.²⁷⁵ Ett exempel som anges är att grannen till en biodlare får uppleva att ett par miljoner bin dagligen använder den öppna verandan som inflygningsområde till bikuporna.²⁷⁶ I äldre praxis finns ett fall om skadedjur, NJA 1938 s. 479, där de kårande hade fått utstå stort obehag genom ”elak lukt och starkt ökad förekomst av flugor” som uppstått på grund av hur en latrin sköttes. De tillerkändes skadestånd.

Ett rättsfall som är relevant för avgränsningen av vad som är en annan liknande störning är NJA 2007 s. 663, där just den frågan behandlades. Fallet gällde en brand som hade uppkommit i en fabrikslokal på grund av en gasolläcka och sedan spritt sig till närliggande fabrikslokaler. För just brand finns det förarbetsuttalanden om att det normalt inte är en annan liknande störning, men mycket väl kan vara det om det är följden av mera varaktig gnistbildning exempelvis från industri.²⁷⁷ Högsta domstolen fastställde att detta borde bero på att händelseförloppet vid en brand traditionellt har ansetts på ett avgörande sätt skilja sig från sådana störningar som brukar hänföras till immissioner²⁷⁸. Domstolen fastställde att den uppkomna branden inte var en sådan annan liknande störning. Också av intresse är de förtydligande uttalanden domstolen gjorde om hur ett tidigare mål skulle tolkas. I det tidigare målet hade avspärningar vid vägarbeten som hindrade tillträde till en kiosk ansetts vara en annan liknande störning.²⁷⁹ Den tidigare domen hade kritiserats.²⁸⁰ Enligt Högsta domstolens förtydliganden om den äldre domen kan det ha betydelse för prövningen att ett visst slags *verksamhet typiskt sett* ger upphov till sådana störningar som avses i 32 kap. 3 § miljöbalken. Tillämpningsområdet för punkt 8 om annan liknande störning kan enligt domstolen vidare

---

²⁷⁵ Prop. 1985/86:83 s. 21.

²⁷⁶ Prop. 1985/86:83 s. 45.

²⁷⁷ SOU 1983:7 s. 250 f.

²⁷⁸ Till immissioner räknas åtminstone de flesta, ibland alla, övriga störningstyper i 32 kap. 3 § miljöbalken, jfr A. Eriksson: *Rätten till skadestånd vid miljöskador* (Norstedts 1986) s. 35 f. och Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 34.

²⁷⁹ NJA 1996 s. 634.

²⁸⁰ Se t.ex. Eriksson: ”Några synpunkter med anknytning till tre begrepp i 32 kap. miljöbalken” s. 388.

begränsas av allmänna principer om att en *störning ska ha varit en påräknelig följd* av den verksamhet som orsakat den. Andersson menar att detta är ett uttryck för att strikt ansvar ska vara knutet till *den typiska faran*. Han kallar de två kriterierna för verksamhetstypicitet och störningstypicitet.²⁸¹

Här ska de ovanstående uttalanden tillämpas på granbarkborreangrepp från oskyddad skog, skyddad skog och virkesvältor. Såvitt jag kan avgöra innebär innehav av stående skog som regel inte sådana störningar som listas i 32 kap. 3 § miljöbalken. Regeringsrätten har i den så kallade Nora-domen avgjort att avverkning, dikning och markberedning är att beteckna som miljöfarlig verksamhet. I domen uttalades att dessa skogsbruksåtgärder är att betrakta som markanvändning som medför föroreningar i vatten i form av kväveläckage.²⁸² Det är en störning som också täcks av 32 kap. 3 § miljöbalken och dessa skogsbruksåtgärder får därmed även anses utgöra verksamheter som typiskt sett ger upphov till sådana skadeståndsgrundande störningar. Detta innebär, som jag ser det, dock inte att blotta innehavet av skog utgör verksamhet som typiskt sett innebär sådana störningar.

Skyddade områden där skogsbruksåtgärder är förbjudna kan i ännu lägre grad anses typiskt sett ge upphov till störningar som omfattas av 32 kap. 3 § miljöbalken. Markanvändningen är där en annan än i oskyddad skog.²⁸³ Vissa skötselåtgärder i naturreservat kan kanske utgöra störningar, men frekvensen och omfattningen av dessa kan inte anses medföra typicitet. Virkesvältor å andra sidan får anses typiskt sett ge upphov till sådana störningar. De kan nämligen medföra föroreningar i form av exempelvis kväveläckage.²⁸⁴ Av just den anledningen är virkesterminaler, som ju är ett slags stora virkesvältor, tillstånds- eller anmälningspliktig miljöfarlig verksamhet.²⁸⁵

Nästa bedömningsgrund är störningstypiciteten, det vill säga vad Högsta domstolen uttrycker som att störningen är en påräknelig följd av verksamheten. Granbarkborreangrepp förekommer som sagt naturligt i granskog och det går därför att hävda att de på så sätt alltid

---

²⁸¹ Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 190–201.

²⁸² RÅ 2003 ref. 63.

²⁸³ Jfr 3 § skogsvårdslagen, som anger att lagen inte hindrar att produktiv skogsmark tas i anspråk för andra ändamål än virkesproduktion, och att bestämmelserna om anläggningsplikt, föryngringsplikt och avverkning inte gäller på produktiv skogsmark som i väsentlig utsträckning används för sådant annat ändamål.

²⁸⁴ Se, om virkesterminaler, Miljödepartementet: Åtgärder för att underlätta brådskande lagring av timmer i samband med covid-19, dnr M2020/00780/Me, s. 23 f.

²⁸⁵ 8 kap. 8–10 §§ miljöprövningsförordningen (2013:251).

är en påräknelig störning eller verksamhetstypisk risk. Westerlund anför ett strängare krav för att naturliga skadeinsekter ska kunna utgöra en störning – de ska vara en *direkt* följd av hur fastigheten i fråga används. Därutöver anser han att förekomsten av skadeinsekter måste vara ovanligt riklig.²⁸⁶ Skälet för detta strängare krav lär enligt min mening vara just att inhemska skadeinsekter såsom granbarkborrar alltid förekommer i någon utsträckning.

Bengtsson har gällande skadedjur, till exempel råttor och insekter, anført att det för att reglerna ska bli tillämpliga sannolikt förutsätts att djuren härrör från en viss i någon mån miljöfarlig verksamhet eller anläggning på den ansvarigas fastighet.²⁸⁷ Andersson anför motsvarande resonemang, att om djur som sprids över en fastighetsgräns kan anses som verksamhetstypiska risker bör de anses vara en störning, annars får det falla utanför miljöbalkens (och grannelagsrättens) ansvarsområde. Exemplet på verksamhetstypiska risker, som han lånar från Bengtsson, är råttor från en soptipp, medan råttor som bara rör sig mellan fastighetsgränser inte kan anses som en störning.²⁸⁸ Ett annat exempel är de ovan nämnda flugorna från en latrin. Råttor är förvisso vanligare på soptippar än på andra ställen, men trivs överallt där människor är.²⁸⁹ Någonstans måste alltså en gräns dras för vad som ska anses utgöra en verksamhetstypisk risk.

Virkesvältor ger goda möjligheter för granbarkborrar att föröka sig. Angrepp från dem får sägas utgöra en direkt följd av verksamheten. För angrepp från skog är frågan mer oklar. Bengtsson har gällande stora viltbestånd som kan skada växtlighet på närliggande fastighet uttalat att strikt skadeståndsansvar borde kunna komma i fråga om orsaken är ett varaktigt missförhållande på fastigheten.²⁹⁰ Det skulle gå att argumentera för att rik förekomst av färskt skadat barrvirke är ett missförhållande på fastigheten. Varaktigheten får dock anses brista – virket slutar vara barkborrebegärligt efter ett år och om nytt sådant virke tillkommer beror på väder och vind. Eftersom miljöbalkens skadeståndsregler rimligtvis bör tolkas i ljuset av balkens syfte och hänsynsregler,²⁹¹ och eftersom död ved är en förutsättning för många arter, bör heller inte mycket färskt virke vara ett missförhållande åtminstone i skyddad skog. Det

---

²⁸⁶ S. Westerlund: *Miljöskyddslagen – en analytisk lagkommentar* (Åmyra, 1990) s. 55. Uttalandet handlar om störningar för att det ska vara miljöfarlig verksamhet enligt miljöskyddslagen, men bör som sagt ha betydelse även här.

²⁸⁷ B. Bengtsson: ”Om grannelagsansvaret i dag”. I *Festskrift till Ulf K. Nordenson* (Jure, 1999), s. 38.

²⁸⁸ Andersson: *Gränsproblemet i skadeståndsrätten* s. 195 f.

²⁸⁹ Anticimex, ”Få hjälp med rättbekämpning”, *Anticimex*.

²⁹⁰ Bengtsson: ”Om grannelagsansvaret i dag” s. 39.

²⁹¹ B. Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* (Norstedts Juridik, 2001) s. 139–141.

skulle också kunna hävdas att icke ståndsanpassad granplantering innebär ett varaktigt missförhållande. Med Westerlunds argument utgör dock granbarkborreangrepp inte en *direkt* följd av gran på fel ståndort.

Som nämnt uttalas i NJA 2007 s. 663 att händelseförloppet vid en brand skiljer sig från det vid immissioner, och att brand därför inte är en ”annan liknande störning”. Andersson menar att uttalandet åtminstone bland annat beror på att fastighetsägaren vid spridning av brand oftast själv också har drabbats av branden, som kan ses som ett främmande ont.²⁹² På detta sätt liknar granbarkborrespridning brand – det kan inte drabba grannarna utan att först ha drabbat den förmodat skadevällande skogsägaren. Som visat är det dock inte säkert att granbarkborreangrepp i ett skyddat naturområde innebär *negativ* påverkan. För dessa kanske jämförelsen med brand haltar.

Sammanfattningsvis bör granbarkborreangrepp från virkesvältor anses utgöra en sådan annan liknande störning från verksamhet som avses i 32 kap. miljöbalken. Rättsläget är däremot oklart gällande skyddad och oskyddad skog, då det är högst osäkert om de kan sägas vara verksamheter som *typiskt sett* ger upphov till störningar och om granbarkborreangrepp är en *direkt följd* av verksamheten. Observera dessutom att dessa bedömningskriterier enligt NJA 2007 s. 663 *kan* ha betydelse för bedömningen, men inte behöver vara avgörande.

”Omgivning”

Ett ytterligare rekvisit som måste vara uppfyllt för skadeståndsansvar enligt miljöbalken är att skadan ska ha orsakats i verksamhetens omgivning. Som nämnts kan granbarkborrar flyga långt. Enligt förarbetena kan dock omgivningen vara ett mycket vidsträckt område, särskilt när det gäller föroreningar av olika slag.²⁹³ Omgivningsrekvisitet handlar snarast om en gräns inåt: miljöbalkens skadeståndsregler gäller inte skador som verksamheten orsakar på själva det område där den bedrivs.²⁹⁴ Omgivningsrekvisitet utgör därför inget hinder i en talan om skadestånd för skada på grund av granbarkborrespridning från granne. Däremot kan det självklart vara svårt att bevisa att granbarkborrarna härrör från fastigheten, men det bedöms vid orsakssambandsbedömningen.²⁹⁵

---

²⁹² Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 198.

²⁹³ Prop. 1985/86:83 s. 38.

²⁹⁴ Prop. 1985/86:83 s. 15.

²⁹⁵ Jfr Eriksson: ”Några synpunkter med anknytning till tre begrepp i 32 kap. miljöbalken” s. 386.

Orts- och allmänvanlighet

Enligt 32 kap. 1 § 3 st. miljöbalken ska en skada som inte orsakats med uppsåt eller genom vårdslöshet bara ersättas om störningen som har orsakat skadan inte skäligen bör tålas med hänsyn till förhållandena på orten (ortsvanlighet) eller till dess allmänna förekomst under jämförliga förhållanden (allmänvanlighet). Uppsåt och vårdslöshet brukar även kallas culpa.²⁹⁶ Med andra ord ska en skälighetsbedömning ske vid icke-culpösa skador om de är ortsvanliga eller allmänvanliga. Det är svaranden som har att visa att skadan är orts- eller allmänvanlig.²⁹⁷

Förutsatt att övriga rekvisit i 32 kap. är uppfyllda, och förutsatt att skadan täcks av det strikta ansvaret men uppsåt eller oaktsamhet inte har förekommit,²⁹⁸ blir frågan därför om granbarkborreangrepp kan ses som en allmän- eller ortsvanlig störning. Vad först gäller ortsvanlighet motiveras regeln enligt Bengtsson med att den skadelidande har tagit en risk genom att bosätta sig eller öppna verksamhet på en ort trots vetskap om de där vanliga störningarna av visst slag.²⁹⁹ Regeln tar enligt honom till sin utformning sikte på *förutsebar* miljöpåverkan genom mera *varaktiga* immissioner och passar inte mera oförutsedda och plötsliga skadehändelser.³⁰⁰ Granbarkborreangrepp får, trots att de kan pågå under flera år, enligt min mening ändå anses vara oförutsedda och plötsliga.³⁰¹ De är heller sällan vanligare på en ort än en annan och barkborrarna är dessutom rörliga.³⁰² Det vore därför långsökt att anse att en skogsägare har tagit en större risk genom att förlägga sitt skogsbruk på en plats i jämförelse med på en annan. Slutsatsen blir att granbarkborreangrepp inte kan sägas vara en ortsvanlig störning.

Därefter är frågan om granbarkborreangrepp kan anses allmänvanliga. Regeln om allmänvanlighet omfattar störningar som är allmänt förekommande under jämförliga

---

²⁹⁶ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.1.

²⁹⁷ Jfr NJA 1999 s. 385 på s. 399.

²⁹⁸ För diskussion om vad som kan klassas som culpöst, se nedan under 4.2.4.

²⁹⁹ Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 58. För en förklaring ur skadevällarperspektiv, se Eriksson: *Rätten till skadestånd vid miljöskador* s. 74.

³⁰⁰ Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 58.

³⁰¹ För detta talar det faktum att det går att teckna försäkring mot skador från granbarkborreangrepp, se ovan avsnitt 4.1.1.

³⁰² Begreppet ”ort” ska varken tolkas för vitt eller för snävt och kan bero på den störande verksamhetens art, se Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 59.

förhållanden på annan ort.³⁰³ Syftet med regeln är att utan större kostnader möjliggöra förläggning av industri och annan verksamhet till orter där sådan inte är vanlig.³⁰⁴ Rekvisitet bör tillämpas med viss återhållsamhet.³⁰⁵ Buller, avgaser och estetiska störningar också från livligt trafikerade vägar är exempel på störningar som kan vara allmänvanliga.³⁰⁶ Enligt Eriksson är även pollenspridning från gräsodlingar en allmänvanlig störning.³⁰⁷ Utifrån dessa exempel bör även granbarkborreangrepp anses vara en allmänvanlig företeelse.³⁰⁸ Sammanfattningsvis bör granbarkborreangrepp anses vara en allmänvanlig, men inte en ortsvanlig, störning.

Därefter blir det fråga om en skälighetsbedömning: är skadorna så stora att den skadelidande inte bör tåla dem utan ersättning?³⁰⁹ I skälighetsbedömningen görs en avvägning av omständigheterna i det enskilda fallet.³¹⁰ Bland annat ska beaktas skadans art, det skadegörande verksamhetsslaget och skadans omfattning. För saksador, som här är i fråga, är toleransen för störningar enligt förarbeten mindre än vid ren förmögenhetsskada.³¹¹ Detta talar för att granbarkborreangrepp inte skäligen bör tålas. Vikt ska också läggas vid den skadegörande verksamhetens slag. Om det rör sig om två produktionsskogar som ligger bredvid varandra kan det invändas att verksamheten som skyddas och verksamheten som skadar är densamma, och att verksamhetens slag därför borde sakna betydelse. Vid verksamheter som allmänt sett kan anses samhällsnyttiga, som reningsverk och byggande av motorväg, ska skadelidande enligt förarbetena tåla lite mer. Det gäller dock särskilt vid rena förmögenhetsskador.³¹² Såväl virkesproduktion som skyddade områden är samhällsnyttiga.³¹³ Även vid spridning från skyddad skog till oskyddad, bör därför verksamhetsslaget sakna betydelse. Slutligen bör enligt förarbetena en för den skadelidande ekonomiskt kännbar skada inte anses vara en sådan som den skadelidande skäligen bör tåla.³¹⁴ Granbarkborreskadors

---

³⁰³ Prop. 1985/86:83 s. 41.

³⁰⁴ SOU 1966:65 s. 282, prop. 1969:28 s. 239 f. och Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 60.

³⁰⁵ Prop. 1969:28 s. 240.

³⁰⁶ NJA 1999 s. 385.

³⁰⁷ Eriksson: *Rätten till skadestånd vid miljöskador* s. 70.

³⁰⁸ Jfr ovan avsnitt 2.

³⁰⁹ Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 58.

³¹⁰ Prop. 1985/86:83 s. 17.

³¹¹ Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 62.

³¹² Prop. 1985/86:83 s. 41 f.

³¹³ 1 § skogsvårdslagen och 3 kap. 4 § miljöbalken. Jfr angående den svåra bedömningen av vad som är allmännyttigt SOU 1983:7 s. 264.

³¹⁴ Prop. 1985/86:83 s. 42.

omfattning kan vara stor. I den bedömningen får också hänsyn tas till om det är en privatperson, näringsidkare eller ett företag som drivs som juridisk person som är skadelidande.³¹⁵ Sammanfattningsvis är det lite mer som talar för att störningen inte kan tålas, än att den kan tålas. Omständigheterna i det enskilda fallet får dock avgöra.

4.2.3 Ansvar enligt grannelagsrätten

Den skrivna och oskrivna grannelagsrätten reglerar skyldigheter grannar emellan. Särskilt om 32 kap. miljöbalken inte är tillämpligt kan frågan om skadestånd enligt grannelagsrätten bli av intresse. Frågan som kortfattat berörs här är om en talan om skadestånd på grund av granbarkborreangrepp kan grundas på grannelagsrätten.

Enligt 3 kap. 1 § jordabalken ska "[v]ar och en [...] vid nyttjande av sin eller annans fasta egendom taga skälig hänsyn till omgivningen". Det framgår inte av ordalydelsen, men 3 kap. 1 § jordabalken kan enligt praxis användas som grund för skadestånd, liksom för förelägganden och förbud.³¹⁶ Den allmänna hänsynsregeln i 3 kap. 1 § jordabalken gäller vid *nyttjande* av egen eller annans fasta egendom. Upprättande av virkesvältor ska otvivelaktigt ses som nyttjande av egendom. I NJA 1990 s. 71³¹⁷ uttalade HD att inte endast positivt handlande utan även underlåtenhet att handla kunde innefatta ett åsidosättande av grannelagsrättsliga förpliktelser. Även passivitet i fråga om utforsling och otjänliggörande av skadat virke bör därför kunna räknas som nyttjande. *Omgivningen* innefattar inte bara omedelbara grannar utan ska enligt förarbeten tolkas vitt.³¹⁸ Rekviritet bör därför vara uppfyllt vid granbarkborrespridning.

De svårare frågorna är vad som ligger i *skälig hänsyn* och hur skadeståndsbedömningen ska göras. Enligt förarbetena innebär hänsynsbedömningen att det ska ske en intresseavvägning ske mellan grannarnas intressen.³¹⁹ Alla slags omständigheter bör kunna beaktas,³²⁰ till exempel orts- och allmänvanlighet.³²¹ Fler faktorer som skulle beaktas vid en tvist om skador

---

³¹⁵ Prop. 1985/86:83 s. 42.

³¹⁶ M. Hermansson, *Jordabalk* (1970:994) 3kap. 1 §, Karnov (JUNO), hämtad 23 februari 2022. Om skadestånd se särskilt J. Du Rietz, "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar. En analys av förutsättningarna för ansvar", *SvJT* 2018 s. 682, båda med hänvisningar.

³¹⁷ Ofta kallat Oxelhäcksfallet.

³¹⁸ Prop. 1970:20 Del B s. 101 f.

³¹⁹ Prop. 1970:20 Del B s. 101.

³²⁰ NJA 1990 s. 71, där HD fastslog att vad som kan krävas av en fastighetsägare eller annan brukare av en fastighet måste avgöras efter vad som enligt ett objektivi bedömande framstod som skäligt med hänsyn till omständigheterna.

³²¹ Du Rietz, "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 687.

orsakade av granbarkborrar gås igenom i nästa delavsnitt om culpabedömning. I en skadeståndstalan är frågan om det utöver en intresseavvägning även föreligger krav på culpa eller om det utifrån intressebedömningen kunde föreskrivas ett ansvar som närmar sig strikt ansvar. Bengtsson och Du Rietz anser att om culpa föreligger, bör det påverka hänsyns- och skadeståndsbedömningen.³²² Vid prövningen av om culpa föreligger bör hänsyn tas till miljöbalkens hänsynsregler.³²³ De nämnda öppnar dock båda för att ansvaret enligt 3 kap. 1 § jordabalken skulle kunna vara strängare än enligt en vanlig culpaprövning enligt skadeståndslagen, och närma sig strikt ansvar.³²⁴

Det har i doktrinen diskuterats om den *oskrivna* grannelagsrätten skulle kunna föreskriva ett *strikt* skadeståndsansvar.³²⁵ Ett hovrättsfall talar i den riktningen,³²⁶ men utgången har kritiserats. Om ett strikt ansvar skulle kunna föreligga, skulle det kunna begränsas av en orts- och allmänvanlighetsregel motsvarande den i 32 kap. miljöbalken.³²⁷ Begränsande argument motsvarande de ovan anförda om typiska verksamhetsrisker skulle också kunna åberopas.³²⁸ Om strikt ansvar för granbarkborreangrepp inte föreligger enligt miljöbalken, är det därför svårtänkbart att det skulle föreligga enligt oskriven grannelagsrätt.

Sammanfattningsvis bör grannelagsrätten kunna åberopas som grund i en skadeståndstalan om granbarkborreangrepp, men på grund av bristen på praxis är det svårt att säga hur bedömningen av ansvarsgrunden skulle falla ut.

4.2.4 Ansvar enligt skadeståndslagen

Enligt 2 kap. 1 § skadeståndslagen ska den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar sakskada ersätta skadan. I det följande utreds vad som kan innebära ett sådant culpaansvar i först olika slags oskyddad skog och därefter i skyddad skog.

---

³²² Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 26–28, Du Rietz, "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 686.

³²³ Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag", s. 26 f., Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* s.

³²⁴ Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag", s. 27 f, Du Rietz, "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 686.

³²⁵ Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 36–39, Du Rietz, "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 678–681.

³²⁶ RH 1989:74.

³²⁷ Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 38 och Du Rietz, "Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar" s. 680.

³²⁸ Jfr Bengtsson: "Om grannelagsansvaret i dag" s. 38 f.

Culpabedömningen svarar på frågan om skadevällaren borde ha handlat annorlunda.³²⁹ Med handlande avses framför aktivt handlande; underlåtenhet att handla är som huvudregel inte är culpöst.³³⁰ Värderingen kan uttryckas som en avvägning mellan faroskapandet och eventuella mothänsyn.³³¹ Frågan är därför om skadevällaren har en plikt att inte orsaka skada, det vill säga är skyldig att försöka undvika skada, och har brutit mot den plikten. För att fastställa vilken handlingsplikt som är aktuell kontrolleras i första hand författning, prejudikat och sedvana.³³² I brist på sådana rättskällor sker vad som brukar kallas en fri culpabedömning. I den beaktas risken för skada, den sannolika skadans storlek, möjligheterna att förekomma skada och den handlandes möjlighet att inse risken för skada.³³³

Alla möjliga slags omständigheter kan vägas in i en culpabedömning.³³⁴ En väsentlig fråga är vilken vikt som ska tillmätas hänsyn till miljön när det avgörs om någon agerat culpöst. Hur tungt väger till exempel vikten av död ved när det bedöms om den som handskats med skadat virke varit har vårdslös? Frågan kan också uttryckas som vilka risker för granbarkborreangrepp som enligt rådande samhällsvärderingar får tolereras på grund av hänsyn till miljön.³³⁵ Sådana aspekter har tagits i beaktande ovan, men ska här utredas mer ordentligt. Svaret på frågan skulle kunna påverkas av hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken. Enligt förarbetena till miljöbalken är avsikten med hänsynsreglerna inte att de ska ändra rättsläget för vad som utgör skadeståndsgrundande oaktsamhet.³³⁶ Bengtsson argumenterar dock för att lagtextens ordalydelse talar för att hänsynsreglerna i många fall innebär en skärpning av skadeståndsansvaret vid miljöskador och för att förarbetenas argument saknar bäring.³³⁷ Därför menar han att hänsynsreglerna ska tas i beaktning i culpabedömningen.³³⁸

Bengtsson skriver framför allt om fall när tillämpning av miljöbalkens hänsynsregler leder till en strängare culpabedömning.³³⁹ Problemet när skyddet för miljön talar mot en handlingsplikt anser han vara mera teoretiskt än praktiskt, men skulle ett sådant uppstå, måste det

---

³²⁹ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.1.

³³⁰ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 6.3.2.

³³¹ H. Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* (Iustus, 2013) s. 63.

³³² Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.

³³³ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.4.

³³⁴ Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* s. 80.

³³⁵ Jfr Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* s. 84.

³³⁶ Prop. 1997/98:45 del I s. 204.

³³⁷ Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* s. 139–141. Se även Lagrådets yttrande, prop. 1997/98:45 del II s. 455.

³³⁸ Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* s. 144.

³³⁹ Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* s. 135–159, se särskilt t.ex. s. 138.

enligt honom tas hänsyn till om handlingssättet får betydelse för hållbar utveckling.³⁴⁰ Jag anser att skadeståndsansvar för granbarkborreangrepp är just ett sådant praktiskt exempel på när miljöhänsyn skulle kunna tala *emot* en handlingsplikt att bekämpa granbarkborrar, eftersom bekämpning av granbarkborrar kan innebära negativa konsekvenser för biologisk mångfald, till exempel genom att död ved forslas ut.

Den hänsynsregel som närmast kommer i fråga är försiktighetsprincipen enligt 2 kap. 3 § miljöbalken. Enligt den ska alla som bedriver en verksamhet eller vidtar en åtgärd ”utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för [...] miljön”. Jag utgår alltså från att hänsyn till biologisk mångfald och försiktighet med att skada miljön kan vara viktiga faktorer som talar emot en handlingsplikt.

Insektshärjningsreglerna som handlingsplikt i oskyddade skogar

Som framgår ovan finns det generell författning om åtgärder mot skadeinsekter, nämligen Skogsstyrelsens föreskrifter om utforsling av skadat virke, virkeslagring och föreläggande om avverkning som utfärdats enligt ett bemyndigande i 29 § skogsvårdslagen.³⁴¹ Frågan blir därför om det kan medföra skadeståndsskyldighet enligt skadeståndslagen att inte följa dessa regler på de marker där de gäller. Underlåtenhet att ta hand om skadat virke, alltför långvarig lagring av avverkat virke och underlåtenhet att rätta sig efter ett avverkningsföreläggande är det som är aktuellt att utreda.

Som framgår ovan är insektshärjningsföreskrifterna straffsanktionerade genom 38 a § skogsvårdslagen. Enligt den allmänna principen om samband mellan straff och skadestånd bör därför skadeståndsskyldighet kunna uppkomma.³⁴² Det gäller även underlåtenheten att ta hand om skadat virke, trots att underlåtenhet att handla som huvudregel inte är culpöst.³⁴³ En förutsättning för samband mellan straff och skadestånd är att straffbudet skyddar ett

---

³⁴⁰ Bengtsson: *Miljöbalkens återverkningar* s. 150.

³⁴¹ Se ovan avsnitt 3.2.2 och 3.2.3.

³⁴² Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 3.1.1.

³⁴³ Gränsen mellan underlåtenhet och handling är sällan skarp och det skulle t.ex. teoretiskt gå att uttrycka alltför långvarig lagring av virke som ”underlåtenhet att forsla bort lagrat virke i tid”. Det får dock betraktas som ingående i den positiva handlingen att lägga upp en virkesvälta. Att inte ta hand om skadat virke eller inte avverka angripet virke bör å andra sidan ses som ”ren” underlåtenhet, jfr Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 6.3.2.

skadeståndsbetalt.³⁴⁴ Syftet med insektshärjningsreglerna är att motverka uppkomsten av yngelhärdar, vilket får anses innebära att deras syfte är att skydda från skada. Det som skyddas är ekonomiska intressen.³⁴⁵ Straffbudet kopplat till insektshärjningsreglerna skyddar alltså ett skadeståndsbetalt. För att författningen ska kunna utgöra handlingsnorm krävs vidare att den är tillräckligt preciserad.³⁴⁶ Föreskrifterna om utforsling och virkeslagring får anses preciserade och därmed ge en tydlig handlingsnorm där utrymmet för skönmässig bedömning är litet.

Insektshärjningsföreskrifterna utgör därför en handlingsnorm och om en skogsägare inte har följt reglerna om utforsling och virkeslagring trots att vederbörande är skyldig till det, indikerar detta vårdslöshet. I culpabedömningen ska dock hänsyn tas till omständigheterna i det enskilda fallet.³⁴⁷ Det kan hända att skogsägaren har haft giltiga ursäkter för sin handling eller underlåtenhet eller att handlingen eller underlåtenheten varit så ringa att den inte bör medföra ansvar.³⁴⁸ Vid underlåtenhet att plocka ut angripna träd efter föreläggande bör dock utrymmet för skönmässig bedömning vara litet, eftersom Skogsstyrelsen redan ska ha beaktat eventuella mothänsyn mot en skyldighet att avverka de angripna träden.

Situationen är den motsatta för den som har ansökt om och fått undantag från insektshärjningsföreskrifterna. Om undantag har meddelats, är det ju inte längre straffbart att inte ta hand om färskt barrvirke eller att lagra virke för länge. Skogsstyrelsen har då redan gjort en prövning där risken för skada och andra särskilda omständigheter har tagits i beaktande³⁴⁹ vilket talar starkt för att någon handlingsplikt inte föreligger.

På skogliga impediment är skogsägare som framgått ovan inte skyldiga att förebygga eller bekämpa granbarkborre. Åtgärder som får vidtas är begränsade till små områden eller enstaka träd.³⁵⁰ En handlingsplikt kan inte sträcka sig längre än så. I vilken mån det kan föreligga en handlingsplikt att vidta dessa begränsade åtgärder får avgöras i en fri culpabedömning utifrån de faktorer som listas ovan. *Risken för skada* påverkas av bland annat granbarkborrepopulationen i landskapet och temperaturförhållanden. Därtill skulle kanske även kunna läggas de aktuella skogarnas ålder, ståndortsanpassning och trädslagsblandning. *Den sannolika*

---

³⁴⁴ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 3.5.

³⁴⁵ Se ovan avsnitt 3.2.2.

³⁴⁶ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.2.

³⁴⁷ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.2.

³⁴⁸ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.2.

³⁴⁹ Se ovan avsnitt 3.2.4.

³⁵⁰ Se 13 a § skogsvårdslagen och ovan avsnitt 3.2.2.

skadans storlek påverkas också av dessa faktorer. *Möjligheterna att förekomma skada eller handlingsalternativet*³⁵¹ är givna: avverkning, utforsling eller otjänliggörande av skadat virke. Möjligheterna kan dock i praktiken vara begränsade på grund av till exempel maskintillgång. Häri bör även läggas mothänsyn i form de skogliga impedimentens betydelse för biologisk mångfald. Vad sist gäller *den handlandes möjlighet att inse risken för skada* är det en faktor som sällan är avgörande. Om övriga faktorer är uppfyllda, är det sällsynt att den handlande inte har insett eller borde ha insett risken för skada.³⁵² Häri kan dock påpekas svårigheten för en skogsägare att avgöra sitt handlingsalternativ, nämligen vad som får göras på skogliga impediment. Sammanfattningsvis bör i de flesta fall det inte anses föreligga någon handlingsplikt att bekämpa granbarkborre på skogliga impediment.

I fjällnära skog kräver åtminstone mer omfattande utforslings- och avverkningsåtgärder tillstånd.³⁵³ Av den anledningen blir tröskeln hög att anse att det finns en handlingsplikt att sådana åtgärder måste ske. Det är däremot tänkbart att det kan finnas en handlingsplikt att inte lagra avverkat virke längre än vissa datum, åtminstone om det skulle bli mer omfattande granbarkborreangrepp i närheten av den fjällnära skogen.

Om barkborrebekämpande åtgärder skulle komma i konflikt med artskyddsreglerna får, som konstaterats ovan, de senare företräde. Handlingsplikten måste bestämmas i enlighet därmed. I nyckelbiotoper och andra områden som kräver samråd, innebär det att det kan bli fråga om att en tidsförskjuten handlingsplikt. Arterna och naturvärdena kan medföra att en ansökan om undantag enligt insektshärjningsreglerna skulle ha blivit beviljad, om en sådan lämnats in. Detsamma kan komma i fråga för frivilliga avsättningar. I sådana fall bör den skadeståndsrättsliga culpabedömningen inte vara strängare än den potentiella offentlighetsrättsliga bedömningen. När skogsägaren inte ansökt om undantag, men skulle ha fått det vid ansökan, borde vårdslöshet därför inte föreligga.

Mer långtgående handlingsplikt?

Nästa fråga att undersöka är om det kan finnas en mer vidsträckt skadeståndsrättslig handlingsnorm än den som följer av insektshärjningsföreskrifterna. Det handlar i praktiken framför allt om huruvida det finns en plikt för ägare till oskyddad skog att avverka

---

³⁵¹ Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* s. 71.

³⁵² Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* s. 72 f.

³⁵³ Se ovan 3.2.2.

granbarkborreangripna granar även utan föreläggande från Skogsstyrelsen eller att ta hand om även det färska skadade virke som understiger 5 m³sk per hektar. Frågan är aktuell bland annat eftersom granbarkborreangrepp sedan 2018 uppkommer utan tydlig koppling till skadat virke.³⁵⁴

Här ska påminnas om att underlåtenhet att handla endast i undantagsfall medför skadeståndsskyldighet.³⁵⁵ Sådana undantagsfall råder framför allt när rättsordningen ålägger den enskilda att handla för att förebygga eller förhindra uppkomsten av skada.³⁵⁶ Som nämnts har det ansetts alltför betungande mot enskilda att införa en generell offentligrättslig skyldighet att avverka angripna träd och att ta hand om det skadade virke som understiger 5 m³sk.³⁵⁷ En sådan skyldighet vore förstås lika betungande civilrättsligt, och en handlingsregel som inte går att följa är till liten nytta.³⁵⁸ I praxis har förekommit fall där följsamhet av myndigheters anvisningar inte ansetts tillräckligt för att undgå skadeståndsansvar.³⁵⁹ Praxisen har dock rört vad som får klassas som positivt handlande (utformning av maskin till tillverkningsindustrin respektive utformning av vatten- och avloppssystem).³⁶⁰ I båda fallen har det dessutom funnits en överordnad lagregel som föreskrivit att va-anläggningar respektive tillverkningsmaskiner ska tillgodose säkerhet. Det som här är aktuellt är *underlåtenhet* att forsla ut det skadade virke som ligger under 5 m³sk-gränsen eller att avverka stående angripet virke. Därutöver finns det som framgått miljöskäl bakom utformningen av regeln om 5 m³sk-gränsen.³⁶¹ Det saknas en överordnad aktsamhetsstandard, men finns en princip om frihet under ansvar. Ansvaret gäller för såväl miljö som produktion, men principen syftar bland annat till att skogen ska brukas på varierade sätt för att främja biologisk mångfald.³⁶² Detta bör innebära att den skogsägare som vill får låta angripna granar stå kvar. Vidare är *möjligheten att förebygga skada* genom avverkning av enskilda angripna granar mödosam och kostnadskrävande. Det finns därför inte mycket som talar för att en handlingsnorm skulle kunna gå längre än insektshärjningsreglerna.

---

³⁵⁴ Se ovan avsnitt 2.1.

³⁵⁵ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 6.3.2.

³⁵⁶ B. Bengtsson: *Skadeståndslag* (1972:207) 2 kap. 1 §, Karnov. Hämtad 24 februari 2022 (JUNO).

³⁵⁷ Se ovan avsnitt 3.2.2.

³⁵⁸ Andersson: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten* s. 98.

³⁵⁹ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 8.3.2.

³⁶⁰ NJA 1977 s. 788 (arbetarskydd) och NJA 1991 s. 580 (översvämningsskador).

³⁶¹ Se ovan avsnitt 3.2.2.

³⁶² Se ovan avsnitt 3.2.1.

I den nämnda terminaldomen bedömde tingsrätten om ett bolag kunde anses oaktsamt vid hållande av en terminal. De käre anförde att terminalhållaren hade underlåtit att vidta erforderliga åtgärder för att förhindra barkborrespridning. Tingsrätten anförde att det efter stormarna Gudrun och Per ansetts nödvändigt med ett stort antal tillfälliga virkesterminaler och att dessa måste anses ha utgjort en del av ett storskaligt skogsskydd mot granbarkborrar. Som en del i skogsskyddet hade också utfärdats många tillfälliga föreskrifter om terminaldrift. Tingsrätten fann att det inte var visat att terminalhållaren hade brutit mot dessa föreskrifter eller meddelade tillstånd. Under dessa förhållanden kunde bolaget inte lastas för någon oaktsamhet vid driften av de två aktuella terminalerna. I målet begränsar alltså tingsrätten handlingsplikten till den som följer av föreskrifter och tillstånd. Det är möjligt att tingsrätten använder argumentet om terminaler som del av skogsskyddet till stöd för den begränsade handlingsnormen. Det argumentet saknas i fråga om underlåtenhet att avverka angripet virke eller ta hand om skadat virke. Som framgår ovan finns det dock ändå skäl för att inte låta det ingå i handlingsnormen.

Vad beträffar sedvana krävs det i regel omfattande utredning för att bevisa att sådan finns.³⁶³ Såvitt jag vet saknas sedvana i skogsbranschen som innebär att angripna granar *måste* avverkas eller att även skadat virke som understiger 5 m³sk måste tas om hand. Det märks bland annat av att skogsnäringen inte förefaller förespråka strängare regler.^{364,365} Sammanfattningsvis saknas det i praxis och sedvana liksom utifrån en fri culpabedömning stöd för en strängare handlingsnorm än den som följer av insektshärjningsföreskrifterna.

Handlingsnorm i skyddad skog

I naturreservat där skogsbruk är tillåtet och insektshärjningsreglerna därmed gäller fullt ut, bör samma handlingsnorm gälla som för oskyddad skog. Som framgår ovan företräder jag en tolkning av reglerna som gör att om reservatsföreskrifterna medger otjänliggörande av

---

³⁶³ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt*: 8.3.4.

³⁶⁴ Sofia Backéus, specialist på LRF Skogsägarna. Telefonsamtal 21 december 2021. Skogsstyrelsen, Tillsynsenheten: Sammanställning av yttranden över förslag till ändring i Skogsstyrelsens föreskrifter till skogsvårdslagen.

³⁶⁵ Det kan nämnas att skogsbranschen har en policy för brandriskhantering vid skogsarbete, medan motsvarande saknas för granbarkborrehantering. I standardavtalet för drivning (föryngringsavverkning) saknas regler om att entreprenören måste underrätta beställaren vid upptäckt av granbarkborreangrepp, se Skogforsk: Riskhantering avseende brand vid skogsarbete. Branschgemensamma riktlinjer, upplaga 2 2021 och Avtalspaket för skogsentreprenad: Uppdragsbeskrivning – Drivning, *Avtalspaket för skogsentreprenad*.

skadat virke, måste det ske. Det framgår även att reservatsföreskrifterna måste tolkas i enlighet med reservatets syfte. Om det är så att reservatsbesluten medger att skadat virke tas om hand, bör alltså en sådan handlingsnorm finnas. I bedömningen av omständigheterna i det enskilda fallet kan det dock finnas faktorer som talar emot en handlingsnorm. Reservatssyftet kan vara svårtolkat, vilket gör att reservatsbeslutet kan anses mindre preciserat som handlingsnorm. Vidare kan otjänliggörande genom exempelvis avbarkning ibland innebära en farlig arbetsmiljö.³⁶⁶ Det är också arbetsamt och kostnadskrävande med avbarkning.

Detsamma gäller i biotopskyddsområden. Om omhändertagande av skadat virke inte skadar naturmiljön, ska utforsling eller otjänliggörande ske. En handlingsnorm indikeras därmed. Det kan vara förknippat med vissa svårigheter att avgöra om exempelvis otjänliggörande kan orsaka skada. Vid tvekan måste försiktighetsprincipen tas i beaktande.³⁶⁷ Liksom i fråga om naturreservat kan mothänsyn finnas.

För naturvårdsavtal bestäms skyldigheterna av avtalet mellan stat och markägare. I avtalet har hänsyn förhoppningsvis tagits till skadeangrepp. Handlingsnormen, som ju gäller gentemot tredjeman, bör då sättas i enlighet med avtalet.

Sammanfattningsvis går det att tänka sig en handlingsplikt enligt skadeståndslagen som i stort överensstämmer med insektshärjningsreglernas innehåll och tillämpningsområde, men inte är strängare än de. I det enskilda fallet kan dock mothänsyn, till exempel hänsyn till naturvärdena på en särskild plats, dock innebära att någon ansvarsgrund inte föreligger.

4.3 Ansvarets gräns

4.3.1 Inledning

Om det finns en ansvarsgrund, i antingen 32 kap. miljöbalken, grannelagsrättsliga principer eller skadeståndslagen, blir nästa fråga om det finns ett tillräckligt orsakssamband mellan det ansvarsgrundande handlandet och skadan och hur långt ansvaret ska sträcka sig.

Ett tillräckligt orsakssamband, eller kausalitet, föreligger om två betingelser är uppfyllda. För det första ska skadan ha uppstått genom att en händelse enligt naturens ordning (eller samhällets inrättande) drar med sig en annan händelse. För det andra skulle skadan inte ha

---

³⁶⁶ Skogsstyrelsen i Sörmland-Örebros distrikt, beslut den 4 juni 2019, diariernr SKS 32-2019.

³⁶⁷ 2 kap. 3 § miljöbalken.

inträffat, vore det inte för att denna händelse inträffade.³⁶⁸ Här utreds först vilka beviskrav för orsakssambandet som kan tänkas föreligga vid granbarkborreangrepp. Sedan utreds om det går att visa att en granbarkborrepopulation hos grannen har ett orsakssamband med angreppen på den egna fastigheten. Därefter utreds ansvarets avgränsning i tid. Det förutsätts i det följande att det är visat att det hos grannen finns eller har funnits en lokal granbarkborrepopulation eller något som kan starkt presumeras hysa en granbarkborrepopulation, som stora mängder färska granvindfällen.

Efter en kausalitetsbedömning bedöms traditionellt sett adekvans. Adekvansbedömningen handlar om ifall händelseförloppet var någorlunda normalt och påräkneligt, eller annorlunda uttryckt om skadan låg ”i farans riktning”.³⁶⁹ Det får anses någorlunda normalt och påräkneligt att granbarkborrar kan angripa fastigheter i närheten och att underlåtenhet att förebygga granbarkborreangrepp kan leda till granbarkborreangrepp. I de situationer som undersöks här är det alltså knappast några problem att anse skadan adekvat.

4.3.2 *Beviskrav*

Huvudregeln i skadeståndsrätt är att orsakssambandet ska vara styrkt.³⁷⁰ I flera fall har dock en bevislättning införts i lagstiftning eller praxis. Enligt 32 kap. 3 § 3 st. miljöbalken ska en skada anses ha orsakats av en störning om det med hänsyn till störningens och skadeverkningarnas art, andra möjliga skadeorsaker samt omständigheterna i övrigt föreligger övervägande sannolikhet för ett sådant orsakssamband. Det är den som påstår sig ha lidit skada som har bevisbördan.³⁷¹

I NJA 1981 s. 622 hade en fiskodlare stämt en kommun och anfört att det kommunala reningsverkets utsläpp av det giftiga ämnet fenol i en å hade gjort att hans regnbågsforeller dog. Kommunen anförde att fiskarna troligen hade dött av syrebrist. HD anförde att det inte gick att nå full visshet om vad som hade orsakat fiskdöden men att det i en del tvister, där orsakssammanhanget är omstritt mellan parterna, får anses tillräckligt att det orsaksförlopp som den skadelidande anför framstår som klart mera sannolikt än någon förklaring som

---

³⁶⁸ Hellner & Radetzki, *Skadeståndsrätt* 12.1.2.

³⁶⁹ Hellner & Radetzki, *Skadeståndsrätt* 12.1.2. Vid strikt ansvar blir adekvansbedömningen lite annorlunda adekvansbedömning: det krävs att skadan är en någorlunda typisk följd av den farliga verksamheten, eller ett någorlunda typiskt utslag av den risk som motiverar det strikta ansvaret, se Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 96 f. Slutsatsen i förevarande situationer blir dock densamma.

³⁷⁰ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.2.2.

³⁷¹ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.2.2.

lämnas från motsidan. Därtill ska det orsaksförlopp som den skadelidande anför i sig vara sannolikt med hänsyn till omständigheterna i målet. HD anförde att en sådan bevislättning var särskilt motiverad när det gällde så svåröverskådliga och komplicerade händelseförlopp som föroreningar genom miljögifter och liknande. Fallet är från före miljöbalkens tillkomst och påverkade utformningen av beviskravsregeln i 32 kap. miljöbalken.³⁷² Det innehåller relevanta uttalanden även för skadestånd vid svårutredda händelseförlopp på andra grunder än miljöbalken.³⁷³

Vid en skadeståndstalan om granbarkborreangrepp enligt miljöbalken är det alltså givet att en bevislättning skulle ske. Mycket talar för att en sådan bevislättning skulle användas även vid en talan enligt grannelagsrätten eller skadeståndslagen. Granbarkborreangrepp är, som ska visas, ett svåröverskådligt och komplicerat händelseförlopp. Att granbarkborrarna har spritt sig från en fastighet i närheten är allt som oftast sannolikt i sig. ”Klart mera sannolikt” är också det beviskrav som användes i terminaldomen.

4.3.3 *Angreppens ursprung*

Det främsta orsakssambandsproblemet som uppstår efter granbarkborreangrepp är om angreppen härstammar just från grannens fastighet. För att avgöra det krävs naturvetenskapligt underlag, men domstolen måste ta självständig ställning.³⁷⁴ Naturvetenskapligt går det aldrig att helt säkert säga varifrån de angripande barkborrarna härstammar. Det handlar i stället om att göra en sannolikhetsbedömning.³⁷⁵ Ett sätt att göra denna bedömning är att undersöka hur sannolikt det är att den lokala populationen varit den huvudsakliga anledningen till att angreppen spritt sig till angränsande skog. I en forskningssammanställning sammanfattas hur en sådan bedömning skulle gå till.

Spridningen av skador i närområdet kan ske på två sätt:

- att barkborrarna fortsätter att döda träd i direkt anslutning till en grupp av fjolårsdödade träd och/eller
- att nya grupper av träd angrips i närheten, men inte i direkt anslutning, till den ursprungliga gruppen av fjolårsdödade träd.

I det första fallet är det troligaste att den lokala populationen av barkborrar är huvudorsaken till att angreppet fortsatt i direkt anslutning till den ursprungliga gruppen av dödade träd. I det

---

³⁷² Prop. 1985/86:83 s. 30.

³⁷³ Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 60–62 och Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.2.2 med där angivna rättsfall. Se även MÖD 2010:50, där det lägre beviskravet tillämpades trots att 32 kap. miljöbalken inte ansågs tillämplig.

³⁷⁴ Jfr Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.2.1.

³⁷⁵ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 2.

andra fallet är det svårare att avgöra hur viktig den ursprungliga gruppen varit. Här finns det fyra faktorer att ta hänsyn till:

- storleken på den lokala populationen,
- avståndet till den nya gruppen av dödade träd,
- om det finns andra stora lokala populationer i närheten, samt
- bakgrundspopulationens storlek, dvs. hur mycket barkborrar som kommer från mer avlägsna källor.³⁷⁶

Om angreppet har skett i direkt anslutning till ett bevisat fjolårsangrepp, bör det enligt min mening anses föreligga juridisk kausalitet. Det andra fallet, när träd angripits i närheten av men inte i direkt anslutning till den potentiella spridningskällan, medför större svårigheter. Juridiskt sett talas om samverkande skadeorsaker, som är sådana händelser som tillsammans med andra skadeorsaker bidrar till att skadan uppkommer. Att det finns samverkande orsaker medför inte att skadeståndsansvar bortfaller. Det krävs bara att den skadegörande handlingen har *utlöst* skadan för att skadeståndsskyldighet ska uppkomma.³⁷⁷ Varmt och torrt väder eller gran på fel ståndort kan vara samverkande orsaker till granbarkborreskada men kan inte sägas utlösa någon skada.³⁷⁸ Det kan däremot de två ovan listade faktorerna *andra lokala populationer* och *bakgrundspopulationen*. Antingen utgör de hela den angripande skaran, eller vanligare, blandas de med den för talan aktuella populationen när feromoner utsöndras och lockar till sig andra barkborrar i närheten. Ansvärningen kan vara avgörande för att granen ska dö. Oavsett om det är de andra populationerna eller den för talan aktuella lokala populationen som först kommer till granbeståndet, är det alltså mycket möjligt att de bistår varandra. Även med en bevislättnad är det svårt att avgöra vilken population som kan sägas ha utlöst skadan. Att avgöra det innebär en rättslig värdering av sannolikheten, och där kommer avståndsberäkningen in.

Forskningen talar för att uppkomsten av nya angrepp begränsar sig till några hundra meter ut i omgivande skog från ursprungspopulationen.³⁷⁹ En tillämpning av motsvarande äldre forskning har tidigare gjorts i myndighetsbeslut. När Naturvårdsverket 2007 beslutade om rutiner för ersättning från staten till markägare för granbarkborreangrepp efter stormskador i naturreservat, hänvisades de länsstyrelser som skulle hantera ersättningsanspråken till en

---

³⁷⁶ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 2.

³⁷⁷ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.1.2.

³⁷⁸ Jfr Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 12.1.2.

³⁷⁹ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 3.

schablonmodell.³⁸⁰ I den togs enbart hänsyn till avstånden mellan vindfällena i naturreservatet och det senare angripna området. Enligt modellen skulle 100 % av skadorna anses orsakade av naturreservatet om det låg mindre än 100 meter bort, 50 % om reservatet låg mellan 100 och 200 meter bort och 25 % om reservatet låg 200–300 meter bort. Förutom de rena avstånden tillades i modellen att upp till 100 meter så kallad nollyta skulle borträknas. Med det menades mark som varken fungerar som yngelplats eller spridningshinder för granbarkborren, i praktiken större sammanhängande områden av bland annat myr, åkermark, hyggen och tallskog.³⁸¹

I terminaldomen hänvisade tingsrätten till denna vägledning för att visa att granbarkborrar inte flyger längre än vad de behöver för att hitta yngelvirke. I målet var avståndet mellan kärändens angripna områden och den ena virkesterminalen mellan 1,5 och 2 km och det fanns skog som var lämplig för förökning inom detta område. Tingsrätten anförde att redan dessa två omständigheter talade mot att de omtvistade granbarkborreangreppen härrörde från den virkesterminalen. Gällande den andra virkesterminalen, som låg mellan 600 m och 1 km från några av de barkborreskadade områdena, uttalade domstolen inte någonting om detta. Eftersom det inte fanns någon uppgift om omfattningen av barkborreangrepp på någon av terminalerna och då det rent allmänt fanns stora granbarkborrepopulationer i landskapet, ansåg tingsrätten att det dock inte var visat att granbarkborreangreppen härrörde från någon av terminalerna.

Tingsrätten gjorde alltså en mer nyanserad bedömning än i schablonmodellen och följde i stort de punkter som har listas ovan från forskningsrapporten. Domstolen fäste vikt vid storleken på terminalernas lokala population, avstånden mellan terminal och angripna områden och bakgrundspopulationen. Tingsrätten tog inte upp om det fanns andra stora lokala populationer i närheten. En länsstyrelseanställd hade vittnat i rättegången och uttalat att en annan virkesterminal i närheten också var en tänkbar källa till angrepp, men det framgick inte om den hyste någon population.

---

³⁸⁰ Naturvårdsverket: Rutiner för hantering av ersättningar av stormskadad skog i samband med insektsangrepp efter stormarna Gudrun (2005) och Per (2007), beslut 7 juni 2007, dnr 318-4164-07.

³⁸¹ G. Isacson: ”Principskiss till ersättning för skador av granbarkborre, *Ips typographus*, vid naturreservat”, promemoria 19 mars 2007, bilaga till Naturvårdsverkets beslut.

Att döma av tingsrättens dom ska alltså sammanfattningsvis storleken på den lokala populationen, avstånden och bakgrundspopulationen beaktas i kausalitetsbedömningen. Även andra lokala populationer bör kunna beaktas.

4.3.4 Ansvar för fortsatt spridning på skogsägarens mark

En ytterligare fråga är ansvarsgränsen i tid. När granbarkborrarna har fått fäste på en fastighetsägares mark, är det möjligt att de fortsätter att spridas där under resten av sommaren, året därefter och även fortsatta år. Frågan är här vem som ska bära ansvaret för de fortsatta skadorna. Orsakssambandet blir med tiden allt tunnare, genom att andra populationers påverkan på angreppen ökar. Vad viktigare är behöver en värderande gräns dras för när ansvaret för fortsatta angrepp ska anses övergå till den skadelidande.³⁸²

När en skada har uppkommit har den skadelidande en plikt att begränsa sin skada.³⁸³ Det innebär att den skadelidande ska vidta skäligen åtgärder för att begränsa skadan.³⁸⁴ Enligt Högsta domstolen kan vägledning sökas i hur en normal skadelidande under motsvarande omständigheter skulle ha handlat om vederbörande trodde att den skadevällande inte skulle utge ersättning.³⁸⁵ Skadebegränsningsplikten inträder så fort den skadelidande får vetskap om den skadegörande handlingen.³⁸⁶

En normal skogsägare försöker nog begränsa fortsatt spridning av granbarkborrar på egen mark. Skäligen åtgärder är framför allt avverkning av angripna träd. Som framgått kan det dock vara svårt att hitta de angripna granarna i tid.³⁸⁷ Alltför höga krav kan därför inte ställas på den skadelidande att vidta effektiva bekämpningsåtgärderna. Tidpunkten för skadebegränsningsplikten inträdande lär dock i de flesta fall vara när skogsägaren fått reda på att risken för angrepp på den egna marken är förhöjd. Det innebär ett högt ställt krav på den skadelidande.

Sammantaget får det anses stå klart att om en skadelidande inte har försökt bekämpa den fortsatta spridningen av granbarkborrar på egen mark efter att ha fått kännedom om att det föreligger hög risk för angrepp, bör skadevällaren inte behöva bära ansvaret för de delar av skadorna som kommer därifrån. Med hänvisning till skadebegränsningsplikten bör den

---

³⁸² Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten*, särskilt s. 28 f.

³⁸³ NJA 2017 s. 9 p. 28–29.

³⁸⁴ NJA 2017 s. 9 p. 31.

³⁸⁵ NJA 2017 s. 9 p. 32.

³⁸⁶ NJA 2017 s. 9 p. 33.

³⁸⁷ Jfr ovan avsnitt 2.4.

skadevållande inte heller bära ansvaret för större förlust av virkesvärde än vad som skulle ha gått att inbringa om det angripna virket hade avverkats och sålts så snart som möjligt efter upptäckten av angreppen.

4.4 Ersättningsberäkning

4.4.1 Allmänt om ersättning

Om skadeståndsskyldighet anses föreligga för granbarkborreangreppen, blir frågan hur ersättningen ska beräknas. Oavsett vilken av de rättsliga grunderna enligt ovan som vunnit framgång är det skadeståndslagen som reglerar ersättningsberäkningen.³⁸⁸ Enligt 5 kap. 7 § skadeståndslagen omfattar skadestånd med anledning av sakskada ersättning för (1) sakens värde eller reparationskostnad och värdeminskning, (2) annan kostnad till följd av skadan och (3) inkomstförlust eller intrång i näringsverksamhet. Den grundläggande principen för skadeståndsberäkningen är att ersättningen ska försätta den skadelidande i samma ekonomiska situation som om skadan inte hade inträffat.³⁸⁹ Annat än frågan om den skadelidandes medvållande till skadan, som utreds nedan, ska principerna för ersättningsberäkning inte presenteras närmare här.³⁹⁰ Inte heller ska något försök till applicering av ersättningsberäkningen på skogsskador göras, eftersom det är frågor av relativt teknisk natur. Här kan bara kort nämnas att ersättning skulle kunna bli aktuell för bland annat förlorat virkesvärde, försämrad tillväxt och fördyrad avverkning.³⁹¹ Såväl skadornas omfattning som värderingen av virket och arbetskostnader kan vara tvistiga.

4.4.2 Medvållande

Enligt 6 kap. 1 § 2 st. skadeståndslagen kan skadestånd med anledning av sakskada jämkas, om vållande på den skadelidandes sida har medverkat till skadan. Enligt paragrafens tredje stycke sker jämkningen efter vad som är skäligt med hänsyn till graden av vållande på ömsesidor och omständigheterna i övrigt. Medvållande skiljer sig från den ovan nämnda skadebegränsningsplikten genom att endast ta sikte på uppkomsten till skadan, medan

---

³⁸⁸ Såväl miljöbalken som grannerätten saknar egna ersättningsregler, vilket gör att skadeståndslagen såsom *lex specialis* blir tillämplig, se Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt*. 13.4 och Bengtsson: *Skadestånd för miljöskada* s. 99 f.

³⁸⁹ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 21.1.

³⁹⁰ För en sådan genomgång, se Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* kap. 21, 24 och 25.

³⁹¹ Jfr ovan avsnitt 2.3. och kändes talan s. 6–8 i terminaldomen.

skadebegränsningsplikten fortsätter vara aktuell under hela skadeförloppet.³⁹² Frågan är därför om eller när en skadelidande skogsägare uppsåtligen eller av oaktsamhet kan anses ha medverkat till att granbarkborreangreppen uppkom, samt om och i så fall i vilken mån jämkning då ska ske. Som framgått kan svaranden bli skadeståndsskyldig enligt miljöbalken dels genom eget vållande, dels utan eget vållande genom det strikta ansvaret. Detsamma skulle kunna gälla enligt grannelagsrätten. Det har i doktrin framförts att 6 kap. 1 § skadeståndslagen passar mindre bra när den skadeståndsskyldiga inte är vållande.³⁹³

Här ska utredas vilka handlingar eller vilken underlåtenhet på den skadelidandes sida som kan tänkas utgöra vållande som skulle kunna medföra jämkning. Den skadelidande kan ha medverkat till skadan framför allt genom att ha gett barkborrarna goda förutsättningar att angripa granarna, genom att granarna från början har varit stressade eller saknat motståndskraft. Invändningen förekommer i den allmänna debatten om granbarkborrar, när anledningen till granbarkborreutbrottens omfattning hänförs till det rådande skogsbruket med icke-ståndortssanpassade plantering, monokulturer med endast likåldriga trädbestånd och trakthyggesavverkning som skapar stress vid hyggeskanten.³⁹⁴ I generellare ordalag kan man uttrycka det som en invändning om att den skadade egendomen varit särskilt känslig för störningar av aktuellt slag och att den skadelidande därför borde ha vidtagit åtgärder till förebyggande av skadan.³⁹⁵

Som framgår ovan måste för vållande en handlingsnorm ha brutits. Det finns ingenting i författning eller prejudikat som förbjuder något av det ovan nämnda skogsbruket. Sedvanan säger snarast att skogsbruk ska bedrivas just så: genom trakthyggesbruk.³⁹⁶ Däremot finns det i insektshärjningsföreskrifterna som nämnt en regel om att avverkning inom bekämpningsområdet ska utföras så att bekämpningen inte försvåras.³⁹⁷ Det skulle därför eventuellt bedömas som medvållande om en skogsägare avverkar i närheten av ett barkborreutbrott på ett sätt som blottar redan stressade granar och hyggeskanten sedan blir angripen. Avverkning av riskbestånd är förvisso en välkänd bekämpningsmetod, men bör ske varsamt.

---

³⁹² NJA 2017 s. 9 p. 29.

³⁹³ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 13.4.

³⁹⁴ S. Kirppu: ”Granbarkborren skapar biologisk mångfald i skogen”, *Mariestads-Tidningen*, 19 augusti 2021.

³⁹⁵ Jfr NJA 1975 s. 155 och Bengtsson: *Skadestånd för miljöskador* s. 99.

³⁹⁶ Jfr ovan avsnitt 2.3.

³⁹⁷ 6 kap. 21 § SKSFS 2011:7.

Som framgår av 6 kap. 1 § skadeståndslagen *kan* jämkning ske, men det är inte obligatoriskt.³⁹⁸ I jämningsbedömningen kan också exempelvis skadelidandes ekonomiska och andra förhållanden beaktas.³⁹⁹ Som nämns ska bedömningen ske utifrån vållandet på båda sidor. Om den skadeståndsskyldiga befunnits ansvarig på grund av strikt ansvar, får man i stället göra en skälighetsbedömning.⁴⁰⁰ Omständigheterna i det enskilda fallet får avgöra.

4.5 Avsnittets avslutning

I det här avsnittet framgår att 32 kap. miljöbalken skulle ge starkast skydd för en skogsägare vars skog angripits av grannens granbarkborrar, eftersom kapitlet föreskriver rent strikt ansvar för en verksamhetsutövare och innebär garanterade bevislättnader. Tillämpning av miljöbalkens skadeståndsregler förutsätter dock att det rör sig om verksamhet, att granbarkborreangrepp är en ”annan liknande störning”, och, om inte culpa visas, att granbarkborreangrepp inte anses behöva tålas med hänsyn till sin allmänvanlighet. Att dessa rekvisit skulle vara uppfyllda förefaller osannolikt för stående skog, men troligt för virkesvältor. Näst starkast skydd skulle skadeståndsskyldighet enligt 3 kap. 1 § jordabalken ge, även om det är synnerligen oklart hur mycket starkare skyddet är än det enligt skadeståndslagen, som också skulle kunna åberopas. Åtminstone i vissa fall bör överträdelser av insektshärjningsföreskrifterna kunna medföra culpaansvar enligt skadeståndslagen. Omständigheterna i det enskilda fallet skulle dock få avgöra om oaktsamhet föreligger. Att bevisa orsakssambandet mellan det culpösa handlandet och granbarkborreangreppen medför dock stora svårigheter, trots att en bevislättnad förmodligen skulle tillämpas även vid en talan enligt skadeståndslagen. En skadeståndstalan möter sammanfattningsvis avsevärda hinder för att nå framgång. Bland annat detta diskuteras i nästa avsnitt.

---

³⁹⁸ Hellner & Radetzki: *Skadeståndsrätt* 13.3.1.

³⁹⁹ Andersson: *Gränsproblem i skadeståndsrätten* s. 277.

⁴⁰⁰ NJA 2017 s. 9 p. 27, Bengtsson: *Skadestånd för miljöskador* s. 100.

5 Ansvar och risk för granbarkborreangrepp

5.1 Avsnittets upplägg

I detta avsnitt är avsikten att uppfylla uppsatsens två syften. Först utvärderas rättsordningens avvägning mellan de båda målen för skogspolitiken, produktion och miljö. Det görs med utgångspunkt i slutsatserna som dragits i avsnitt 3 om när och var granbarkborrar måste bekämpas och vilken hänsyn som då tas till död ved.

Undersökningen av det andra syftet, hur risken för granbarkborreangrepp kan fördelas mellan skogsägare, tar vid där avsnitt 4 slutar. I det konstateras att det enligt gällande rätt råder betydande svårigheter för en skogsägare att få skadestånd om vederbörandes skog har angripits av granbarkborrar från närliggande skog. Några alternativa rättsliga regleringar av riskfördelningen presenteras därför.

5.2 Avvägningen mellan produktion och miljö

Här diskuteras reglerna om åtgärder mot granbarkborrar i skyddad och oskyddad skog med tyngdvikt vid hur avvägningen mellan produktions- och miljömålet framkommer i författning och rättstillämpning. De regler om insektsjärjning som finns i skogsvårdslagen, Skogsstyrelsens föreskrifter och i beslut och avtal om skydd av natur, innehåller nämligen flera avvägningar de två intressena emellan.

Först och främst går det att konstatera att det finns generella regler om bekämpning av insektsjärjning. Reglerna har till syfte att begränsa granbarkborreangreppen för att skydda produktionen. Granbarkborrar är, som framgått, en viktig del av naturens processer och skapar ett slags störning i landskapet som mycket biologisk mångfald är knuten till. Som också framgått kan dock granbarkborrar på sina håll och på sikt innebära ett hot mot biologisk mångfald. Därför går det att hävda att de generella reglerna om bekämpning av granbarkborrar även skyddar miljön. Om naturvärden kopplade till kontinuitet av äldre gran hade varit mer spridda i landskapet än vad de är och inte koncentrerade till särskilda skyddade områden, skulle dock betydelsen av att sådana värden där motverkas vara mindre. Andra skadeinsekter som kan regleras enligt skogsvårdslagen, liksom svampar och andra skadegörare som föreslås regleras i den nya växtskyddslagen, kan emellertid vara viktiga för biologisk mångfald lokalt utan att få sådan spridning att biologisk mångfald hotas på större

geografisk nivå. Skulle man i stället undersöka dem, skulle konflikten mellan miljö och produktion kanske bli tydligare.

Insektshärjningsreglernas innehåll är av betydelse för såväl miljö som produktion. Regeln som förbjuder långvarig lagring av obarkat, avverkat virke i vältor medför såvitt jag vet ingen negativ påverkan på miljön. Den har därför positiv betydelse för både miljö och produktion.⁴⁰¹ Förelägganden om avverkning av angripna träd innebär att det sker en avvägning mellan produktion, miljö och ingreppet i den enskilda skogsägarens förehavanden i det enskilda fallet. På så sätt kan förelägganden vara ett viktigt och nyanserat verktyg. Principiellt mest intressant att diskutera här är den generella regeln om utforsling eller otjänliggörande av skadat virke, eftersom död ved som framgått är en bristvara i svenska skogar. Om färskt skadat virke inte får ligga kvar, blir det inte heller några liggande träd i senare nedbrytningsstadier. Att i regler föreskriva om utforsling kan därför ses som kontraproduktivt ur bevarandesynpunkt.⁴⁰²

Död ved kan förvisso sparas och tillkomma utan överträdelse av insektshärjningsföreskrifterna, dels genom att skadat barrvirke görs otjänligt som yngelmaterial i stället för att forslas ut, dels genom de 5 m³sk (respektive i bekämpningsområdet 3 m³sk) som får sparas per hektar, dels genom att stående skog som dör får stå kvar. Om den mängd död barrved som hotade arter skulle behöva⁴⁰³ därmed kunde uppnås är en naturvetenskaplig fråga som jag inte kan ta ställning till. För att nå mer död ved räcker dock inte en i viss mån tillåtande reglering; det gäller att reglernas utrymme också utnyttjas.⁴⁰⁴ Som nämnt uppmuntras avverkning av granbarkborredödade stående träd och utforsling är den vanligaste omhändertagandemetoden. Ofta forslas allt skadat virke ut.⁴⁰⁵ Sådana åtgärder gynnar produktionen direkt, genom att virkesvärdet tas till vara, och indirekt, genom minskad granbarkborrespridning. Det förhindrar dock uppkomsten av död ved, vilket miljöintresset alltså påkallar. Hänsyn till naturvärden, så som sparande av död ved, regleras emellertid inte i insektshärjningsföreskrifterna utan i föreskrifterna till 30 § skogsvårdslagen. En ändring av själva insektshärjningsreglerna som skulle kunna få positiv miljöeffekt är en höjning av

---

⁴⁰¹ Prop. 1976/77:111 s. 6.

⁴⁰² Forsberg: ”Skogen som livsmiljö” s. 189, Ehnström & Axelsson: *Insektsnag i bark och ved* s. 55 f.

⁴⁰³ Jfr ovan avsnitt 2.2.

⁴⁰⁴ För mer om konflikten mellan frivillighet och rätten som garant för biologisk mångfald, se Forsberg: ”Skogen som livsmiljö” s. 22 f.

⁴⁰⁵ Se ovan avsnitt 3.2.5.

gränsen för skadat tallvirke, förslagsvis till 20 m³sk per hektar, som är den gräns föreskrivs i Finland.⁴⁰⁶ Det kunde tänkas att ett sådant större utrymme skulle utnyttjas av en del skogsägare, vilket skulle gynna biologisk mångfald kopplad till död tallved. Även produktionen skulle kunna gynnas, genom att utforslingsansträngningarna vid större stormar kunde fokuseras till skadat granvirke och inte slösas på det för skogsskador mindre viktiga tallvirket.

Regeln om artskyddets företräde framför insektshärjningsreglerna är principiellt viktig och innebär en fördel för miljöintresset. Eftersom de hotade arter som är knutna till färsk granved inte är fridlysta och därmed saknar rättsligt skydd, kanske företrädesregeln i praktiken inte får så stor betydelse för de åtgärder som måste vidtas enligt insektshärjningsföreskrifterna. För avverkning av stående träd har dock artskyddet stor, och omdiskuterad, betydelse.

Också insektshärjningsreglernas tillämpningsområde är en faktor som påverkar produktion och miljö. På skogliga impediment och i fjällnära skog, där reglerna inte heller gäller, ankommer det i högre grad på skogsägaren själv att göra en intresseavvägning mellan produktion och miljö. Produktionen hotas dock inte nämnvärt på grund av de naturgivna förutsättningarna där.⁴⁰⁷ Det faktum att insektshärjningsföreskrifterna inte är tillämpliga inom vissa naturvårdsavtalstäckta områden får till exempel sägas vara ett viktigt komplement som skyddar miljön.⁴⁰⁸

Med det kommer diskussionen in på områdesskydd, som alltid är av intresse när avvägningen mellan produktion och miljö i skogen dryftas. Granbarkborreangrepp gör konflikten mellan vilken natur som ska skyddas och vilken som ska brukas ännu mer tillspetsad än vanligt, eftersom produktionen i närheten av skyddad skog kan påverkas negativt av spridning av granbarkborrar från den. När det diskuteras vilken bekämpning av granbarkborrar som bör ske i skyddad natur, får syftena bakom att områdesskydd inrättas uppmärksammas. Formellt skydd av skog är en del av en större avvägning mellan produktion och miljö i skogen, där skogen indelats i olika nivåer som ska styra naturvårdsarbetet.⁴⁰⁹

---

⁴⁰⁶ Som nämnt får i Finland 20 m³ färskt tallvirke lämnas kvar per hektar, se 6 § lagen om bekämpning av skogsskador.

⁴⁰⁷ Jfr ovan avsnitt 3.2.2.

⁴⁰⁸ Forsberg: ”Skogen som livsmiljö” s. 189.

⁴⁰⁹ Prop. 1992/93:226 s. 41 med hänvisning till 1990/91:JoU30 och indelningen i vardagslandskap, områden med högre naturvärden och särskilt värdefulla områden. De sistnämnda bör enligt prop. få formellt skydd.

Skyddad skog är särskilt värdefulla områden och syftet med dem är att tillvarata miljöintresset.

Hur miljöintresset bäst tillvaratas inom det skyddade området kan förstås vara svårt att avgöra. I vissa fall kan granbarkborreangrepp behöva bekämpas, i andra fall bör de få fortgå för att skapa livsförutsättningar för många arter. Ett exempel som visserligen berör ett Natura 2000-område, som inte behandlas i denna uppsats, men som ändå kan nämnas är Białowieżamålet från EU-domstolen. Där framhåller domstolen att det rådde viss vetenskaplig oenighet om huruvida det var lämpligt att bekämpa granbarkborrespridning i det aktuella området, då angreppen utgör en del av en naturlig cykel.⁴¹⁰

Den osäkerheten måste beaktas och död ved och granbarkborreangrepp måste få förekomma. Jag menar att det är viktigt att åtgärder mot skadeinsekter i skyddad natur, annat än i dispensfall, bara vidtas om de är till skydd för miljön. Att åtgärder som skadar naturvärden inte ska vidtas i skyddad natur bör vara självklart, men sådana åtgärder som varken skadar eller främjar naturvärdena bör inte genomföras enkom för att skydda produktionen i omgivande skogar. Skydd av skog innebär en stor investering och det är viktigt att pengarna för skötseln av de skyddade områdena går till de åtgärder som har störst naturvårdsnytta. Enligt den tolkning som jag framför ovan, medför skogsvårdsförfattningens utformning att det i många fall råder en plikt att göra skadat virke otjänligt som yngelmaterial även i skyddad natur. Den vinst i produktionshänseende som en sådan generell förpliktelse skulle kunna innebära står inte i proportion till det kostnadskrävande och mödosamma arbete som förpliktelsen innebär. En ändring av reglerna är därför påkallad. Bland annat regeringens beslut om de 168 naturreservaten talar för att det är miljöhänsyn som ska ligga till grund för beslut om att få genomföra bekämpningsåtgärder i skyddade områden.

Sammanfattningsvis får bestämmelserna om var och när granbarkborrar får och måste bekämpas anses vara en god avvägning mellan produktion och miljö. Insektshärjningsreglerna är antagna till skydd för produktionen och innebär att den så viktiga döda veden forslas ut. Om inte granbarkborreangrepp också kunde medföra negativa konsekvenser för miljön, skulle avvägningen helt klart tippa över till produktionsintresset, trots att insektshärjningsreglernas utformning innehåller viss hänsyn till miljöintressen. men utformningen har på olika sätt tagit hänsyn till miljön. Här måste slutligen tilläggas att

---

⁴¹⁰ Domstolens dom av den 17 april 2018, Kommissionen mot Polen, C-441/17 p. 179.

skogsvårdslagstiftningen generellt innebär en tydlig viktning mot produktionsintresset, trots att lagen anger att miljöintresset är ett jämställt med det.⁴¹¹ Det jag skriver ovan om att miljöintresset måste få styra i skyddade områden, innebär inte att de skogsägare som potentiellt drabbas av granbarkborreangrepp bör gå utan ersättning. Detta diskuteras i nästa delavsnitt.

5.3 Fördelning av risk för granbarkborreangrepp

5.3.1 Inledning

Risken för granbarkborreangrepp är generellt hög. Veldig många skogsägare riskerar att drabbas av granbarkborreangrepp.⁴¹² Risken kan dock vara förhöjd på grund av hur närliggande fastigheter sköts. Det märks bland annat av att oskyddad skog som gränsar till skyddad skog löper viss större risk att angripas av granbarkborre.⁴¹³ Frågan är därför om och hur denna risk ska hanteras och om skogsägare ska kompenseras för angrepp som beror på en sådan förhöjd risk, utan att miljöintresset i den skyddade skogen får stå tillbaka. Som visat är skadestånd en svår väg att gå för att få ersättning för granbarkborreangrepp, särskilt vid angrepp från skyddad skog. Detta kan slå hårt mot enskilda skogsägare, i synnerhet eftersom möjligheten till försäkringsersättning är begränsad. Här presenteras kortfattat några alternativ till kompensation efter spridning av barkborreangrepp från skyddad skog till oskyddad skog. Några alternativa rättsliga lösningar för spridning mellan oskyddade skogar utreds inte.

5.3.2 Generaliserad ersättning

Ett alternativ till skadeståndsreglering är ett generellt ersättningssystem vid spridning av granbarkborrar från skyddad till oskyddad skog. Efter stormarna Gudrun och Per fanns en sådan möjlighet att få ersättning från staten. Det uppdagades dock att det saknades rättsligt stöd för det och möjligheten drogs in.⁴¹⁴ Vissa länsstyrelser och skogsägare-

---

⁴¹¹ Forsberg: ”Skogen som livsmiljö” i stora delar, se särskilt t.ex. s. 214 och 293, Ebbesson: *Miljörätt* s. 155 f, Michanek & Zetterberg: *Den svenska miljörätten* s. 552–561.

⁴¹² Inför sommaren 2019 bedömdes att var tredje skogsägare kunde bli berörd av granbarkborreangrepp, se Näringsdepartementet: Regeringen tillför Skogsstyrelsen extra medel för bekämpning av granbarkborre, *Regeringskansliet*, pressmeddelande 26 juni 2019.

⁴¹³ Jfr ovan avsnitt 2.4.

⁴¹⁴ Något egentligt beslut om indragandet förefaller inte ha fattats. Länsstyrelserna slutade helt enkelt att ge ut ersättning sedan avsaknaden av rättsligt stöd upptäckts.

sammanslutningar har på senare år föreslagit att en generell ersättning borde utredas.⁴¹⁵ Regeringen anser dock att det för närvarande inte är aktuellt att utreda en generell ersättningsrätt.⁴¹⁶ En generell ersättningsrätt aktualiserar vissa statsstödsrättsliga frågor, som faller utanför denna uppsats. Det kan konstateras att det är svårt att bevisa eller ens uppställa presumtioner om varifrån granbarkborrar härstammar. Det gäller nu i ännu högre grad än efter stormarna 2005 och 2007, eftersom senare års angrepp i många fall har saknat koppling till större stormfällningar. Från miljöperspektiv kan det argumenteras för att avsaknaden av en generell ersättningsrätt kan vara negativ för miljön, om skogsägare utan en sådan blir mer negativt inställda till områdesskydd inom eller i närheten av sin mark.

5.3.3 *Buffertzoner*

En lösning som på längre sikt skulle minska risken för att granbarkborrar sprids från skyddad till oskyddad skog är tillskapande av buffertzoner runt skyddad natur. En buffertzona skulle skötas enligt skötselavtal mellan den myndighet som inrättat det skyddade området och ägaren eller ägarna till den omkringliggande skogen. Den skulle skydda från spridning såväl ut ur som in i det skyddade området men kunde utformas på olika sätt. Buffertzonen kunde vara utan granskog, eller en zon där angripna granar löpande avverkades av skogsägaren.⁴¹⁷ Skogsägaren skulle då kunna få ersättning för den extra vaksamhet av stående träd det skulle kräva. Vidare kunde i avtalet föreskrivas att skogen i buffertzonen skulle brukas på ett sätt som minskar risken för granbarkborreangrepp i naturreservatet, till exempel genom att kalhyggen inte skulle få läggas vid kanten till reservatet och en mångfald av trädslag skulle främjas vid plantering.⁴¹⁸

---

⁴¹⁵ Länsstyrelsen Stockholm: Hemställan om uppdrag i fråga om ersättningsmodell för att hantera vissa skadesituationer med anledning av skogsskador orsakade av granbarkborre, beslut 15 juni 2020, beteckning 512-27522-2020, Länsstyrelsen Blekinge: Hemställan om uppdrag om ersättningsmodell för att hantera vissa skogsskador orsakade av granbarkborre, beslut 8 juli 2020, 512-3490-2020, Länsstyrelsen i Södermanlands län: Hemställan om utveckling av ersättningsmodell för skador orsakade av granbarkborrar nära naturreservat, beslut 7 oktober 2020, dnr 511-6810-2020, LRF Skogsägarna: Ersättning till markägare som drabbas av skador av granbarkborre från närliggande avsatta områden, skrivelse 28 oktober 2020.

⁴¹⁶ Lagrådsremiss En ny växtskyddslag s. 126 f.

⁴¹⁷ Schroeder & Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre” s. 4. Se även Länsstyrelsen i Södermanlands län, Hemställan om utveckling av ersättningsmodell för skador orsakade av granbarkborrar nära naturreservat, beslut 7 oktober 2020, dnr 511-6810-2020, som föreslår ”någon form av ersättningssystem för att stimulera avverkning av granbarkborreskadad skog inom 100 eller 300 meters zoner från de naturreservat som har föreskrifter som förhindrar avverkning av granskog”.

⁴¹⁸ Gunnar Isacson, ekolog vid Skogsstyrelsen. Telefonsamtal 14 december 2021.

När ett beslut om att bilda naturreservat fattas, finns det möjlighet att skapa en buffertzon runt den naturvärdes kärna vars biologiska mångfald ska skyddas.⁴¹⁹ Det är möjligt att författningsändringar ändå skulle krävas för den slags barkborrebuffertzon som diskuteras här. Biotopskyddsområden är enligt lagtexten *små* områden. För buffertzoner runt dem borde därför författningsändringar behövas. Fördelen med buffertzoner är att granbarkborrarnas effekter för både produktion utanför reservatet och miljön i det kunde tas i beaktande. Miljö- och produktionskonsekvenserna i själva buffertzonen skulle påverkas av regleringens och avtalens utformning. Förslaget skulle dock också kosta pengar, vilket ofta är den begränsande faktorn för naturskydd.⁴²⁰

Sammanfattningsvis finns det alternativa sätt att kompensera för den förhöjda risken för granbarkborrespridning som grannskogsägare till skyddad skog är utsatta för. Det finns också sätt att minska den risken utan att miljöhänsynen i skyddade områden får ge vika. För närvarande är dock skadeståndstalan det enda medel som står till buds.

5.4 Avsnittets avslutning

Hur ansvaret och risken för granbarkborreangrepp ska fördelas är, som framgått, en svår fråga. Regleringen av när, hur och var granbarkborrar får och måste bekämpas är tekniskt komplicerad. Efter spridning av granbarkborreangrepp möter en skadeståndstalan betydande hinder och den förhöjda risk som miljöhänsynen i skyddad skog innebär för omgivande skog kompenseras inte.

Anledningen till att ämnet är så invecklat beror inte minst på att granbarkborrar inte bara är till skada för skogsproduktionen utan också en förutsättning för biologisk mångfald. Det beror även på att granbarkborrar är ett naturligt fenomen och en risk som inte går att eliminera. Också om det skulle gå, vore det inte önskvärt. Hur risken för granbarkborreangrepp ska hanteras och fördelas är därför en fråga som kommer att fortsätta diskuteras. I det följande avslutande avsnittet sker en kort utblick mot framtiden.

---

⁴¹⁹ Prop. 1997/98:45 del 2 s. 71.

⁴²⁰ Jfr t.ex. Forsberg: "Skogen som livsmiljö" s. 92 not 419.

6 Avslutning

Denna uppsats diskuterar ansvar och risk för granbarkborreangrepp. Indirekt diskuteras därmed även ansvaret för död ved, för produktion och för miljö. I denna avslutande del knyts slutsatserna om först den offentligrättsliga regleringens avvägning av produktion och miljö, sedan regleringen av riskfördelningen för granbarkborreangrepp till hur rättsutvecklingen kan komma att te sig framåt. Avsnittet avslutas med några reflektioner om vad ansvar och risk för och i naturen.

Utifrån den nuvarande regelverket om förebyggande och bekämpning av granbarkborrar i skogsvårdslagen och miljöbalken får avvägningen mellan produktion och miljö i skogen sägas vara god. Den föreslagna växtskyddslagen innebär att en del av utredningen av reglerna om insektshärjning snart kan komma att bli inaktuell. En översyn av reglerna skulle kunna innebära att en del av de oklarheter som nu råder undanröjs. Samtidigt innebär det faktum att den föreslagna växtskyddslagen saknar en bestämmelse som syftar till att insektshärjningsreglerna inte ska gälla i skyddad natur osäkerhet för framtiden. Om den nya lagen följs av ett generellt undantag i insektshärjningsföreskrifterna för skyddad natur finns det större möjlighet att göra bedömningar för varje skyddat område, i stället för en oavsedd skyldighet att otjänliggöra virket. Om den föreslagna lagen i stället kommer att innebära en fortsatt möjlig otjänliggörandeplikt i skyddade områden blir det mycket arbete för skogsägaren och vissa konsekvenser för de arter som är beroende av död ved. Osäkerhet uppstår också om hur konflikter med artskyddsreglerna kommer att hanteras. Det är särskilt viktigt att denna konflikt blir löst, eftersom Sverige annars riskerar att handla i strid med EU-rätten som artskyddsreglerna till stor del härstammar från.

Beträffande riskfördelningen för granbarkborreangrepp är skadestånd alltså den kompensationsmöjlighet som för närvarande erbjuds. De undersökta alternativa regleringarna ser inte ut att bli verklighet inom den närmsta framtiden. Bland skadestandsfrågorna finns det flera lösa trådar. De som handlar om 32 kap. miljöbalkens verksamhets- och störningsbegrepp skulle kunna klargöras i Karl Hedin-målet och den andra kommande mark- och miljödomstolsprocessen, särskilt om parterna överklagar till högre instans. Målen skulle även kunna innebära viktiga avgöranden om den skadelidandes ansvar för att begränsa barkborreangrepp. Kanske kommer utfallen i de målen att medföra att någon skogsägare i framtiden väljer att väcka skadeståndstalan i allmän domstol, antingen mot

staten eller mot privata skogsägare. En sådan process kunde tänkas innebära förtydliganden om 3 kap. 1 § jordabalken och en utveckling av grannelagsrätten. Även frågan om vilken aktsamhet som skogsägare enligt skadeståndslagen måste visa för att bekämpa granbarkborreangrepp skulle belysas. Eventuellt skulle även frågan om hur tungt miljöhänsyn kan väga i en skadeståndsbedömning tas upp.

Allmänt sett erbjuder granbarkborreangrepp och den rättsliga hanteringen av dem tillfälle att fundera på människans relation till naturen. Människan och granbarkborren konkurrerar om samma sak, granar. Samtidigt som människan bekämpar granbarkborren, skapar hon goda förutsättningar för den genom alltifrån icke ståndsanpassad granplantering till klimatpåverkan. Ibland gynnas barkborren till och med av samma åtgärder som ska bekämpa den. Vad innebär det för vem som ska bära ansvaret och risken för granbarkborrar? Och samtidigt som granbarkborren förstör för människan och på sina håll för hotade arter, skapar den förutsättningar för många andra värdefulla organismer. Det går att fråga sig vilken plats det ges för dessa störande naturliga fenomen i en värld som i så hög grad är präglad av människan.

Sammanfattningsvis väcker granbarkborren många rättsliga och filosofiska frågor. Att en 5 mm lång skalbagge gör det skulle kunna tyckas förvånande, men är tvärtom alldeles självklart.

Källförteckning

Offentligt tryck

Propositioner

- Prop. 1948:34 med förslag till skogsvårdslag m. m.;
- Prop. 1969:28 med förslag till miljöskyddslag m. m.;
- Prop. 1970:20 med förslag till jordabalk
- Prop. 1975/76:112 om kungörande av lagar och andra författningar
- Prop. 1976/77:111 om ändring i skogsvårdslagen (1948:237), m. m.;
- Prop. 1978/79:110 om riktlinjer för skogspolitiken, m. m.;
- Prop. 1985/86:83 om ersättning för miljöskador
- Prop. 1992/93:226 om en ny skogspolitik
- Prop. 1997/98:45 Miljöbalk
- Prop. 1997/98:90 Följdlagstiftning till miljöbalken m.m.
- Prop. 2007/08:108 En skogspolitik i takt med tiden
- Prop. 2009/10:201 Gränser i skog

Statens offentliga utredningar

- SOU 1966:65 Luftförorening, buller och andra immissioner
- SOU 1983:7 Ersättning för miljöskador
- SOU 2007:21 GMO-skador i naturen och Miljöbalkens försäkringar
- SOU 2020:73 Stärkt äganderätt, flexibla skyddsformer och naturvård i skogen

Övrigt riksdags- och regeringstryck

- Ds 2020:8 En ny växtskyddslag
- Lagrådsremiss 3 november 2021 En ny växtskyddslag
- Regleringsbrev för budgetåret 2020 avseende länsstyrelserna, dnr Fi2019/04079/SFÖ m.fl.
- Regleringsbrev för budgetåret 2021 avseende länsstyrelserna, dnr Fi2020/00609 m.fl.
- Regleringsbrev för budgetåret 2022 avseende länsstyrelserna, dnr Fi2020/02647 m.fl.

Miljödepartementet, Åtgärder för att underlätta brådskande lagring av timmer i samband med covid-19, dnr M2020/00780/Me

Myndigheters vägledningar o. dyl.

Länsstyrelsen Stockholm: Hemställan om uppdrag i fråga om ersättningsmodell för att hantera vissa skadesituationer med anledning av skogsskador orsakade av granbarkborre. Beslut 15 juni 2020. Beteckning 512-27522-2020

Länsstyrelsen Blekinge: Hemställan om uppdrag om ersättningsmodell för att hantera vissa skogsskador orsakade av granbarkborre. Beslut 8 juli 2020, 512-3490-2020

Länsstyrelsen i Södermanlands län: Hemställan om utveckling av ersättningsmodell för skador orsakade av granbarkborrar nära naturreservat. Beslut 7 oktober 2020. Dnr 511-6810-2020

Naturvårdsverket: Rutiner för hantering av ersättningar av stormskadad skog i samband med insektsangrepp efter stormarna Gudrun (2005) och Per (2007). Beslut 7 juni 2007. Dnr 318-4164-07

Naturvårdsverket: Vägledning vid bildande av naturreservat. 5 december 2019

Naturvårdsverket: Vägledning om hantering av storskaliga angrepp av granbarkborrar i naturreservat och nationalparker. 9 oktober 2020. NV-00099-20

Naturvårdsverket och Skogsstyrelsen: Nationell strategi för formellt skydd av skog, reviderad version 2017

Skogsstyrelsen, Regionledning Syd: Rapport ”Översyn av föreskrifterna till 29 § skogsvårdslagen”. 18 oktober 2016. Dnr 2015/88

Skogsstyrelsen: Konsekvensutredning av Skogsstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SKSFS 2011:7) till 29 § skogsvårdslagen. 28 november 2019. Diarienumr 2019/2965

Skogsstyrelsen, Tillsynsenheten: Sammanställning av yttranden över förslag till ändring i Skogsstyrelsens föreskrifter till skogsvårdslagen. 13 februari 2020. Diarienumr 2019/2965

Skogsstyrelsen, Tillsynsenheten: Vägledning för tillsynsarbetet vid angrepp av granbarkborre på stående skog. PM 19 mars 2021

Skogsstyrelsen: Avrapportering av Skogsstyrelsens uppdrag att begränsa granbarkborre. 23 september 2021. Diarienumr 2021/3247

Litteratur

Andersson, H: *Ansvarsproblem i skadeståndsrätten*. Iustus, 2013

Andersson, H: *Gränsproblem i skadeståndsrätten*. Iustus, 2013

- Bengtsson, B: ”Om grannelagsansvaret i dag”. I *Festskrift till Ulf K. Nordenson*, s. 19–40. Jure, 1999
- Bengtsson, B: *Miljöbalkens återverkningar*. Norstedts Juridik, 2001
- Bengtsson, B: *Skadestånd för miljöskada*. Norstedts Juridik, 2011
- Bengtsson, B: *Skadeståndslag (1972:207)* Karnov. Hämtad 24 februari 2022 (JUNO)
- Du Rietz, J: ”Grannelagsrättsligt skadeståndsansvar. En analys av förutsättningarna för ansvar”, *SvJT* 2018 s. 674–694
- Ebbesson, J: *Miljörätt*, 4:e uppl. Iustus, 2021
- Ehnström, B och R. Axelsson: *Insektsnag i bark och ved*. Artdatabanken, SLU, 2002
- Eriksson, A: ”Några synpunkter med anknytning till tre begrepp i 32 kap. miljöbalken.” I *Essays on Tort, Insurance, Law and Society in Honour of Bill W. Dufwa*, vol. I, s. 375-392. Jure Förlag AB, 2006
- Eriksson, A: *Rätten till skadestånd vid miljöskador*. Norstedts, 1986
- Forsberg, M: ”Skogen som livsmiljö.” Diss., Uppsala universitet, 2012
- Hellner, J. och M. Radetzki: *Skadeståndsrätt*. 10:e uppl. Norstedts Juridik, 2018
- Hermansson, M: *Jordabalk (1970:994)* Karnov. Hämtad 23 februari 2022 (JUNO)
- Hydén, H: ”Rättssociologi: om att undersöka relationen mellan rätt och samhälle.” I *Juridisk metodlära*, red. M. Nääv och M. Zamboni, s. 209–240. 2:a uppl. Studentlitteratur, 2018
- Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services: Summary for policymakers of the global assessment report on biodiversity and ecosystem services. IPBES 7, 2019
- Isacsson, G: ”Principskiss till ersättning för skador av granbarkborre, *Ips typographus*, vid naturreservat.” Promemoria 19 mars 2007, bilaga till Naturvårdsverkets beslut 7 juni 2007 med dnr 318-4164-07
- Keskitalo, E.C.H, M. Pettersson, E. Laszlo Ambjörnsson, E.J. Davis: “Agenda-setting and framing of policy solutions for forest pests in Canada and Sweden: Avoiding beetle outbreaks?” *Forest Policy and Economics* 65 (2016): s. 59–68
- Kleineman, J: ”Rättsdogmatisk metod.” I *Juridisk metodlära*, red. M. Nääv och M. Zamboni, s. 21-46. 2:a uppl. Studentlitteratur, 2018
- Larsson, P.E, G. Isacsson, O. Rosenberg, J. Weslien och G. Örlander: Projekt ”Granbarkborre 2020” Granbarkborrefällors fångstförmåga och effekt på närliggande skog. Skogforsk, februari 2021
- Lindblom, P.H: *Miljöprocess Del I*. Iustus, 2001

Länsstyrelserna i Blekinge, Jönköpings, Kalmar, Kronobergs, Skåne, Stockholms, Södermanlands, Uppsala, Värmlands, Västmanlands, Västra Götalands, Örebro och Östergötlands län: Arbetet med granbarkborre i skyddad natur 2021. Redovisning av uppdrag i regleringsbrevet för länsstyrelserna 2021

Michanek, G. och C. Zetterberg: *Den svenska miljörätten*. 5:e uppl. Iustus, 2021

Ottosson, E: Granbarkborre och dess effekter på biologisk mångfald. Sammanställning av aktuell kunskap om granbarkborrens kända påverkan på biologisk mångfald och strukturer NV-00099-20. SLU Artdatabanken, 2020

Samuelsson, H. och Örlander, G: *Skador på skog*, Skogsstyrelsen rapport 2000:1

Sandvik, B: ”Miljöskadeansvar.” Diss., Åbo akademi, 2002

SCB: Skyddad natur 2020-12-31 MI 41 2020A01

Schroeder, M. och J. Weslien: ”Skyddade områden och risk för angrepp av granbarkborre.” *Fakta skog*, nr 3. SLU, 2020

Schroeder, M. och S. Kärverno: ”Var är risken störst för att granbarkborre ska döda träd?” *Fakta skog*, nr 7. SLU, 2015

Skogsstyrelsen: *Fördjupad utvärdering av Levande skogar 2019*. Rapport 2019/2

SLU Artdatabanken: *Rödlistade arter i Sverige 2020*. SLU, 2020. Hämtad 24 februari. <https://www.artdatabanken.se/globalassets/ew/subw/artd/2.-var-verksamhet/publikationer/31.-rodlista-2020/rodlista-2020>

Ullman, H: *Miljöbalk (1998:808)* 32 kap. 1 §, Lexino. Hämtad den 12 januari 2022 (JUNO)

Westerlund, S: *Miljöskyddslagen – en analytisk lagkommentar*. Åmyra, 1990

Wulff, S. och C. Roberge: ”Inventering av granbarkborreangrepp i Götaland och Svealand 2021”. SLU, 2021. Hämtad 24 januari 2022. <https://www.slu.se/institutioner/skoglig-resurshushallning/miljoanalys/skogsskadeovervakningen/rapporter>

Ödberg, C: ”Skogsavverkningsrätt.” Diss., Luleå tekniska universitet, 2004

Rättsfall och avgöranden

Svenska domstolar

Högsta domstolen

NJA 1938 s. 479

NJA 1975 s. 155

NJA 1977 s. 788

NJA 1981 s. 622

NJA 1990 s. 71

NJA 1991 s. 580

NJA 1994 s. 162

NJA 1996 s. 634

NJA 1999 s. 385

NJA 2007 s. 663

NJA 2017 s. 9

Hovrätter

RH 1989:74

Tingsrätter

Jönköpings tingsrätts dom den 23 maj 2012 i mål nr T 3648-10

Högsta förvaltningsdomstolen/ Regeringsrätten

RÅ 2001 not 42

RÅ 2003 ref. 63

RÅ 2007 ref. 69

Förvaltningsdomstolar

Förvaltningsrättens i Falun dom 8 juli 2013 mål nr 3477-12

Förvaltningsrättens i Uppsala dom 23 oktober 2019 mål nr 5111-19 E

Förvaltningsrättens i Stockholm dom 14 januari 2020 mål nr 18860-19

Mark- och miljööverdomstolen

MÖD 2010:50

Mark- och miljödomstolar

Mark- och miljödomstolens vid Nacka tingsrätt dom 19 december 2019 i mål nr M 4556-19

Mark- och miljödomstolens vid Nacka tingsrätt dom 19 december 2019 i mål nr M 4555-19

Mark- och miljödomstolens vid Nacka tingsrätt dom 2 december 2020 i mål nr M 4720-20

AB Karl Hedin Skog mot Staten genom Naturvårdsverket i mål vid mark- och miljödomstolen vid Nacka tingsrätt nr M 816-21. Anhängigt mål.

Regeringen

Regeringsbeslut den 12 maj 2021 dnr M2020/01159. Överklagande av Länsstyrelsen i Stockholms läns beslut om undantag från föreskrifter i 168 naturreservat i Stockholms län

Skogsstyrelsen

Skogsstyrelsens i Sörmland-Örebro distrikt dispensbeslut 4 juni 2019, diariernr SKS 32-2019

Skogsstyrelsens beslut 1 juli 2019 ärendenr L 1473-2019

Skogsstyrelsens beslut 2 juli 2019 ärendenr L 1474-2019

Skogsstyrelsens beslut 16 juli 2019 ärendenr L 1594-2019

Länsstyrelser

Länsstyrelsens i Uppsala län: Beslut om bildande av naturreservatet Fiby urskog. 28 april 2000. Dnr 231-6952-99

Länsstyrelsen i Stockholms län: Beslut om undantag från föreskrifterna för åtgärder mot riskträd och åtgärder i syfte att begränsa skador orsakade av angrepp från granbarkborre och andra arter som kan hota prioriterade bevarandevärden i 168 naturreservat i Stockholms län. 16 juni 2020. Dnr 511-20118-2020

Övriga domstolar

EU-domstolen

Domstolens dom av den 17 april 2018, Kommissionen mot Polen, C-441/17, ECLI:EU:C:2018:255

Övriga källor

Anticimex: ”Få hjälp med råttbekämpning”, *Anticimex*. Hämtat 3 februari 2022.
<https://www.anticimex.se/rattor>

Avtalspaket för skogsentreprenad: ”Uppdragsbeskrivning – Drivning”, *Avtalspaketet för skogsentreprenad*. Hämtad 25 januari 2022.
<https://www.skogforsk.se/apse/avtalspaketen/drivning>

FSC-standard för skogsbruk i Sverige, referenskod FSC-STD-SWE-03-2019 SW

Kirppu, S: ”Granbarkborren skapar biologisk mångfald i skogen.” *Mariestads-Tidningen*, 19 augusti 2021, hämtad 3 februari 2022.
https://www.mariestadstidningen.se/2021/08/19/granbarkborren-skapar-biologisk-mangfald-i-skogen/?fbclid=IwAR2ke8t5aqDHw2HEwEDd2bORHfx_RVrICHyN1WGkVN3kI63FmTzpxEoM-wE

LRF Skogsägarna: Ersättning till markägare som drabbas av skador av granbarkborre från närliggande avsatta områden, skrivelse 28 oktober 2020

Länsförsäkringar: Ersättningsbelopp skogsskador. *Länsförsäkringar*, utgåva 14. Hämtad 13 januari 2022. https://www.lansforsakringar.se/globalassets/aa-global/dokument/prislistor/08868_14_ersattningsbelopp_skogsskador_webb.pdf

Länsförsäkringar: Förköpsinformation Skogsförsäkring Max. *Länsförsäkringar*, gällande från 1 januari 2022. Hämtad 13 januari 2022. <https://www.lansforsakringar.se/4ae7a7/globalassets/aa-global/dokument/information/08865-forkop-skogsforsakring-max.pdf>

Länsförsäkringar. Gårdsförsäkring För- och efterköpsinformation. *Länsförsäkringar*, gällande från 1 januari 2022. Hämtad 18 februari 2022. <https://lansforsakringar.se/globalassets/aa-global/dokument/information/08506-broschyr-gardsforsakring.pdf>

Näringsdepartementet: Regeringen tillför Skogsstyrelsen extra medel för bekämpning av granbarkborre, *Regeringskansliet*. Pressmeddelande 26 juni 2019. Hämtat 28 februari 2022. <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2019/06/regeringen-tillfor-skogsstyrelsen-extra-medel-for-bekampning-av-granbarkborre>.

Skogforsk: Riskhantering avseende brand vid skogsarbete. Branschgemensamma riktlinjer. Upplaga 2 2021. Hämtad 25 januari 2022. <https://www.skogforsk.se/produkter-och-evenemang/trycksaker/2017/riskhantering-avseende--brand-vid-skogsarbete>

Skogsstyrelsen: Insekticider på virkesvältor. *Skogsstyrelsen*. Hämtad 24 februari 2022. <https://skogsstyrelsen.se/bruka-skog/skogsskador/insekter/granbarkborre/bekampning-av-granbarkborre/virkesvaltor-med-insekticider>

Skogsstyrelsen: Skogliga åtgärder som kräver samråd. *Skogsstyrelsen*. Hämtad 24 januari 2022. <https://skogsstyrelsen.se/lag-och-tillsyn/miljobalken-i-skogen/skogliga-atgarder-som-kraver-samrad>

Skogsstyrelsen: ”Skogsstyrelsen avbryter satsning på granbarkborrefällor.” *Skogsstyrelsen*. Nyhet 10 mars 2021. Hämtad 20 januari 2022. <https://www.skogsstyrelsen.se/nyhetslista/skogsstyrelsen-avbryter-satsning-pa-granbarkborrefallor>

Skogsstyrelsen: Sök och plock, *Skogsstyrelsen*. Hämtad 27 februari 2022. <https://www.skogsstyrelsen.se/bruka-skog/skogsskador/insekter/granbarkborre/bekampning-av-granbarkborre/sok-och-plock>.

Skogssällskapet: Lägre betalt för barkborreskadat virke. *Skogssällskapet*. Senast reviderad 18 november 2019, hämtad 2 februari 2022.

<https://www.skogssallskapet.se/kunskapsbank/artiklar/2019-03-07-lagre-betalt-for-barkborreskadat-virke.html>

SLU-nyhet: Skadorna av granbarkborre högre än väntat – kvar på rekordhöga nivåer. *SLU*. Publicerad 21 november 2021, hämtad 20 januari 2022. <https://www.slu.se/ew-nyheter/2021/11/skadorna-av-granbarkborre-storre-an-vantat>

SMHI: Fördjupad klimatscenariotjänst. *SMHI*. Hämtad 24 februari 2022.

<https://www.smhi.se/klimat/framtidens-klimat/fordjupade-klimatscenarioer/met/sverige/medeltemperatur/rcp45/2041-2070/summer/anom>